

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Д. А. Демчишин, С. М. Алфьоров

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ
В УКРАЇНІ**

Монографія

Видавництво
«Юридика»
2023

УДК 343.8:343.343.3(477)

Д31

Рецензенти:

Джу́жа Олександр Миколайович – головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Халимон Сергій Іванович – заступник начальника кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 8 від 22 лютого 2023 р.)*

Демчишин Д. А.

Д31 Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання хуліганству в Україні : монографія / Д. А. Демчишин, С. М. Алфьоров. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – 152 с.

ISBN 978–617–8263–15–7

У монографії представлено комплексне дослідження кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання хуліганству в Україні. Зокрема, проаналізовано генезу та розвиток законодавства щодо кримінальної відповідальності за хуліганство, досліджено підстави криміналізації зазначеного правопорушення та охарактеризовано його кримінально-правові ознаки. У роботі здійснено аналіз стану й тенденцій вчинення цього виду кримінальних правопорушень, розглянуто комплекс детермінант, що впливають на вчинення хуліганства. Також сформовано типовий кримінологічний портрет осіб, які вчиняють хуліганство, а також віктимологічну характеристику жертв хуліганських дій. У монографії узагальнено та доопрацьовано положення щодо сукупності загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання хуліганству.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано пропозиції щодо внесення відповідних змін до статті 296 Кримінального кодексу України та удосконалення підходів до запобігання вчиненню таких кримінальних правопорушень на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях.

Монографія може бути корисною для науковців, викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, працівників правоохоронних органів і всіх, хто цікавиться питаннями кримінального права та кримінології.

УДК 343.8:343.343.3(477)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА	
ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	7
1.1 Генеза та розвиток законодавства щодо кримінальної відповідальності за хуліганство	7
1.2 Підстави криміналізації хуліганства	21
1.3 Кримінально-правові ознаки хуліганства	32
РОЗДІЛ 2	
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА	76
2.1 Стан і тенденції вчинення хуліганства в Україні	76
2.2 Детермінанти, що впливають на вчинення хуліганства	85
2.3 Характеристика осіб, які вчиняють хуліганство, та віктимологічна характеристика жертв хуліганства	95

РОЗДІЛ 3	
ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ	115
3.1 Загальносоціальні заходи запобігання хуліганству	115
3.2 Спеціально-кримінологічні заходи запобігання хуліганству	127
ВИСНОВКИ	138
ДОДАТКИ	143

ВСТУП

Одним із суттєвих викликів, що постали перед Україною на сучасному етапі, є надмірно високий рівень кримінально протиправної діяльності, зокрема, вчинення значної кількості кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Зважаючи на це, у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України серед пріоритетних завдань МВС України зазначено забезпечення громадської безпеки і правопорядку шляхом реалізації превентивних програм протидії злочинності¹. Разом із тим, попри низку зусиль, які докладаються правоохоронними та іншими органами для протидії порушенням у сферах громадської безпеки і порядку, саме громадський порядок часто стає об'єктом суспільно небезпечних посягань, серед яких одним із найбільш розповсюджених є хуліганство. При цьому, як зазначено в підготовленому МВС України проекті Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, наявний комплекс найбільш небезпечних криміногенних загроз та пов'язаних із ними факторів охоплює залучення дітей та молоді до протиправного способу життя, насамперед, до насильницьких, хуліганських та вандалістських дій².

Ефективність протидії хуліганству залежить не тільки від консолідації зусиль правоохоронних органів, але й від якості взаємодії вчених і практиків, зацікавлених у реалізації завдань вітчизняної кримінально-правової політики. Питанням, пов'язаним із кримінально-правовим та кримінологічним запобіганням хуліганству, присвятили свої праці такі вчені як В.В. Артюхова, В.І. Борисов, О.А. Галемін, О.А. Івахненко,

---

¹ Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471. *Офіційний вісник України*. 2020. № 50. Ст. 1571.

² Проект Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України. *Офіційний веб-портал МВС України*. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021>

Л.О. Кузнецова, В.В. Налудцишин, Г.І. Піщенко, Є.В. Фесенко, В.В. Шаблистий, та ін. Разом із тим багато аспектів щодо кримінально-правової заборони та кваліфікації хуліганських дій залишаються дискусійними. Зокрема, це стосується тлумачення оціночних понять, що наявні у статті 296 Кримінального кодексу України («грубе порушення громадського порядку», «явна неповага до суспільства», «особлива зухвалість», «винятковий цинізм»), визначення об'єкта, на який посягають хуліганські дії, встановлення формального або матеріального складу хуліганства, закріплення сукупності кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення та ін. Більш того, представниками науки кримінального права висловлюються різні позиції щодо доцільності криміналізації хуліганства та подальшого існування відповідної статті в Особливій частині КК України.

Додаткового опрацювання потребують і питання кримінологічної характеристики та запобігання хуліганським діям. Зокрема, не в повній мірі встановлено детермінаційний комплекс, котрий впливає на вчинення хуліганств, недостатньо сформовано кримінологічний портрет осіб, які вчиняють хуліганські дії. Поряд із цим кількість кримінальних правопорушень цього виду залишається доволі значною, що свідчить про доцільність розробки та впровадження додаткових заходів, спрямованих на запобігання таким правопорушенням як на загальносоціальному, так і на спеціально-кримінологічному рівні.

Наведене вище вказує на актуальність теми цього дослідження, метою якого є конкретизація теоретичних положень щодо кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання хуліганству, а також обґрунтування відповідних пропозицій.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні відомості Офісу Генерального прокурора та Національної поліції України щодо вчинення хуліганств у 2013–2022 рр., узагальнені результати вивчення кримінальних проваджень, порушених за фактами вчинення хуліганств; матеріали слідчої та судової практики.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

1.1 ГЕНЕЗА ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ХУЛІГАНСТВО

Хуліганство як кримінально каране діяння в різні історичні часи набувало різного понятійного визначення та нормативної регламентації відповідальності за його вчинення³. Як зазначається у наукових працях, поняття «хуліган», «хуліганство», «хуліганські дії», «хуліганські мотиви» з'явилися в нашій мові, літературі та офіційних джерелах відносно недавно – наприкінці XIX ст., але самі діяння, які охоплюються такою термінологією, мали місце протягом всієї історії розвитку суспільства, держави і права, при цьому завжди оцінювалися з боку суспільства і держави як негативні явища, що певним чином відобразалося й у відповідних правових джерелах⁴.

Щодо походження терміну «хуліганство» та його першого нормативного закріплення існує багато теорій⁵. При цьому найбільш поширеним є пояснення, згідно з яким поняття «хуліганство» походить від англ. «hooligan» – слово, яким приблизно з 1890 р. стали називати

³ Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. С. 12.

⁴ Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння: хуліганські злочини та склади злочинів : монографія / за заг. ред. В. П. Ємельянова. Х. : Право, 2016. С. 6.

⁵ Люблинский П. Хулиганство и его социально-бытовые корни. *Хулиганство и хулиганы* / сбор. под. ред. В.Н. Толмачева. М. : Издат. НКВД РСФСР, 1928. С. 38–62 ; Наклович М.Л. Кримінально-правова боротьба з хуліганством. Львів : Вид. об'єдн. «Вища школа» видав. при Львівському державному університеті, 1974. С. 40 ; Новый тлумачний словник української мови. Т. 4. К., 1998. С. 767–768.

зухвалих вуличних бешкетників та ґвалтівників з південно-східного кварталу Лондона. Деякі автори розглядають слово «хуліган» як похідне від прізвища «Holly», – чоловіка – ірландця за походженням, який організував кілька злочинних угруповань, що тероризували оточуючих⁶.

Як наголошувалося вище, явище, позначене наприкінці XIX ст. як «хуліганство», існувало задовго до появи такого терміну. Відтак, для відстеження трансформації цього явища та його правової заборони на українських теренах доцільно проаналізувати становлення і розвиток відповідних норм кримінального законодавства.

Звертаючись до вивчення історичних джерел стосовно вищевказаного явища, В.В. Налуцишин констатував, що аналіз літературних джерел звичаєвого права, збірки правових актів «Руська правда», церковних статутів, договорів Київських князів з Візантією, Новгородських і Псковських судних грамот, Литовських статутів, Московських Судебників 1497 і 1550 рр. засвідчує відсутність у цих документах норм про хуліганство. Відсутні такі норми і в актах Гетьманської держави. Можна припустити, що у цей історичний період у випадках, коли траплялося порушення спокою, бешкетництво або навіть грубий прояв зневаги до будь-якої особи, в разі, коли такі прояви супроводжувалися спричиненням фізичної або майнової шкоди, вчинене спричиняло відповідальність за посягання на здоров'я (життя в разі вбивства) або власності⁷.

У період козацької держави, яка була створена внаслідок визвольної війни українського народу 1648–1654 рр., до дій, що порушували громадський порядок, належали «бійка, лайка та інша такого роду поведінка»⁸.

---

⁶ Чупринський Б.О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Право. 2012. Вип. 18. С. 142–143.

⁷ Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. С. 13.

⁸ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. К. : Атіка, 2005. С. 110.

Оскільки територія України доволі тривалий історичний період перебувала під контролем різних імперій, не можна обійти увагою імперське законодавство, яким раніше регулювались суспільні відносини на території нашої держави. Зокрема, в Соборному Уложенні 1649 р. передбачалася відповідальність за «озорство», під яким розумілися групові бійки типу «стінка на стінку» між жителями населених пунктів, вулиць тощо, брутальна лайка. Такі дії набували культу грубої фізичної сили, в побуті були поширеними явищами, на які агресивна московська влада мало звертала уваги, за винятком тих вчинків, які нею визнавалися бунтом, підбуренням до злочинів проти влади, встановленого режиму. В деяких інших випадках їх визнавали злочином проти особи або майна⁹.

В Арт. 141 Глави 17 Артикулу військового 1715 р. Петра I зазначалось: «Ежели учинитца драка при питье в пиру без вызову, хотя никто умерщвлен или поранен не будет, то рядового за то чрез полк гоняты шпицрутенъ, а Офицера жестокимъ карауломъ профосу отдавъ наказать, и сверх того имъеть виноватый у обиженного просить о прощениі предъ судомъ». Також в окремих нормативно-правових актах встановлювалася відповідальність за діяння, що мають ознаки хуліганства. При цьому було акцентовано увагу на місце вчинення кримінального правопорушення, види діяння, засоби його вчинення. Наприклад, у «Статуті благочинія, чи поліцейському» Катерини II (1782 р.) була передбачена норма такого змісту: «Буде хто під час загальнонародної гри чи забави або вистави, в тому місці або поблизу глядачів у сто сажнів, вчинить кому образу, або причіпку, або лайку, або бійку, або вийме шпагу з піхов або вживатиме вогнепальну зброю, або кине камінь, чи порох, або коли інше що подібне, ніж кому заподіяти може рану або шкоду або збиток або побоювання, того віддати під варту і відіслати до суду»¹⁰.

⁹ Шаблистий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 13–14; Налуцишин В.В. Історико-правові та порівняльні аспекти кримінально-правової характеристики хуліганства. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 238.

¹⁰ Шаблистий В.В., Галемін О.А. Зазначена праця. С. 14.

Як відзначає О.А. Івахненко, багато уваги діянням, схожим за ознаками на хуліганство, було приділено також в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Зокрема, статтями глави III «Об оскорблении святыни и нарушении церковного благочиния» розділу II «О преступлениях против веры и о нарушении ограждающих оную постановлений» передбачалися такі склади злочинів: «223. Если кто-либо, забыв про страх Божий и должное благоговение к Таинствам и образам веры, придет или насильно ворвется в церковь и будет ругаться...; 237. Кто во время совершения Божественной службы заведет близ церкви крик, или сделает другое какое-либо бесчинство...; 240. Кто во время исправления духовных треб в общественных заведениях или частных домах сделает что-либо неприличное...; 313. Кто ругательными и поносительными словами оскорбит чиновника, хотя бы не в присутственном месте, но однако ж при исполнении им обязанностей службы или вследствие сего исполнения его...; 314. Кто дозволит себе каким-либо действием или ругательством или поносительными словами оскорбить даже и частного, не принадлежащего к присутственному месту человека, но в самой камере и во время присутствия...; 315. Кто каким-либо насильственным действием оскорбит военную или полицейскую стражу или нижних служителей судебных и других присутственных мест во время исполнения ими обязанностей службы...; 316. За оскорбление неприличными словами или действием лица, принадлежащего к волостному или сельскому управлению...»¹¹.

У Кримінальному уложенні 1903 р. також було передбачено низку норм, які встановлювали відповідальність за порушення громадського порядку або інші прояви неповаги до суспільства. Зокрема, кримінальна відповідальність встановлювалася за такі діяння, як «появление в публичном месте в состоянии явного опьянения, угрожающем безопасности, спокойствию и благочинию», тощо¹².

Отже, саме явище хуліганства було відомо на українських землях ще у дорадянський період, хоча мало іншу назву на кшталт

---

¹¹ Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння: хуліганські злочини та склади злочинів : монографія / за заг. ред. В. П. Ємельянова. Х. : Право, 2016. С. 13–14.

¹² Івахненко О. А. Зазначена праця. С. 15.

«бешкетництва», яке каралось в особливих умовах – у зв'язку із його вчиненням певними особами зі спеціальним правовим статусом, в певних місцях, що за своєю сутністю потребують тиші та тихого поведіння у них, тощо. Міра юридичної відповідальності визначалась з урахуванням статусу особи, яка його вчинила. До осіб, що вчинили хуліганство, застосовувались заходи адміністративної або кримінальної відповідальності (за сучасним сприйняттям)¹³.

Після подій 1917 р. хуліганство було виокремлено серед злочинів, які найбільше завдають шкоди громадському порядку (громадському спокою). У радянському законодавстві вперше про хуліганство згадується в ст. 2 Декрету РНК РРФСР від 4 травня 1918 року «Про революційні трибунали», згідно з яким до відання цих трибуналів були віднесені і «... справи по боротьбі з погромами, хабарництвом, фальсифікацією, неправомірним використанням радянських документів, хуліганством і шпигунством». Відповідно до вказаного Декрету підсудність хуліганства визначалась нарівні з підсудністю контрреволюційних злочинів¹⁴.

У подальшому визначення хуліганства залежно від політичних та інших обставин зазнавало змін як за змістом, так і за описом його юридичних ознак. Стало очевидним, що бійки, побутові образи, зневага до пересічних громадян не сприймалися як «політичні» або «контрреволюційні» прояви. Такі вчинки дістали назву «дрібне хуліганство», що знайшло своє закріплення в «Положенні про дисциплінарні товариські суди». Згідно з цим документом такі прояви, як порушення дисципліни праці, непристойна поведінка і грубість як на робочому місці, так і в громадських місцях визнавалися не злочином, а «хуліганським вчинком» і тягли за собою адміністративну відповідальність¹⁵.

¹³ Демчишин Д.А. Дорадянський період розвитку кримінально-правового забезпечення запобігання хуліганству. *Проектування безпекового середовища громад* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 2 липня 2021 р.). Донецький державний університет внутрішніх справ. Київ : ТОВ «Компанія ВАТЕ», 2021. С. 124–130.

¹⁴ Налуцишин В.В. Становлення та розвиток кримінального законодавства України, що передбачає відповідальність за злочини проти громадського порядку (громадського спокою). *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 244.

¹⁵ Шаблістий В.В., Галемін О.А. Зазначена праця. С. 16.

Уперше хуліганство як окремий склад злочину було передбачено у ст. 176 Кримінального кодексу УРСР 1922 р., яка містилася у підглаві 5 «Інші посягання на особистість та її гідність» глави 5 Особливої частини КК «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності» та була викладена в такій редакції: «Хуліганство, тобто бешкетні, безцільні, поєднані з явним проявом неповаги до окремих громадян чи суспільства в цілому дії, – караються примусовими роботами чи позбавленням волі на строк до одного року»¹⁶.

Невдовзі згідно з постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 25 серпня 1926 р. «Про посилення боротьби з хуліганством» ст. 176 КК була викладена в іншій редакції, відповідно до якої ця стаття складалася з трьох частин, в яких встановлювалося: «Хуліганство, тобто бешкетні, пов'язані з явною неповагою до суспільства дії, тягнуть за собою примусові роботи на строк до одного місяця або штраф до 50 карбованців. Ті ж дії, якщо вони ускладнювалися буйством чи бешкетом, або вперто не припинялися, незважаючи на попередження органів, що охороняють громадський порядок, – позбавленням волі на строк до трьох років з суворою ізоляцією. Ті ж дії, якщо вони пов'язані із вбивством, згвалтуванням, тяжкими тілесними ушкодженнями або з підпалом, – позбавлення волі на строк до десяти років з суворою ізоляцією, з підвищенням, при особливо обтяжуючих обставинах, до вищої міри соціального захисту (розстріл)»¹⁷.

8 червня 1927 р. Всеукраїнський центральний виконавчий комітет затвердив другий КК УРСР, в якому хуліганство (ст. 70) було віднесено до злочинів проти порядку управління (Глава II). Статтею 70 КК було встановлено відповідальність: частиною першою – «За хуліганські дії на підприємствах, в установах та людних місцях – тюремне ув'язнення строком на один рік, якщо ці дії за своїм характером не тягнуть за собою більш тяжкого покарання; частиною другою – за ті самі дії; якщо вони ускладнені буйством або бешкетом, або вчинені повторно, або вперто не припинялися, незважаючи на попередження органів,

---

¹⁶ Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння: хуліганські злочини та склади злочинів : монографія / за заг. ред. В. П. Ємельянова. Х. : Право, 2016. С. 16–17.

¹⁷ Берлянд К.І. Кримінально-правова протидія хуліганству в Україні: історичний досвід. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 155.

які охороняють громадський порядок, або за своїм змістом відзначалися винятковим цинізмом та зухвальством, або вчинені групою осіб, або щодо неповнолітніх та жінок, – позбавлення волі на строк до п'яти років; частиною третьою – за ті самі дії, якщо вони поєднані з убивством, згвалтуванням, тяжкими ушкодженнями на тілі або з підпалом, – позбавлення волі на строк до десяти років (в редакції Указу Президії ВР УРСР від 16 листопада 1940 р.)¹⁸.

У Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року було систематизовано кримінально-правові норми, що діяли на території УРСР. Цей Кодекс було прийнято Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 року і введено в дію з 1 квітня 1961 року. Він був розроблений відповідно до Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік (1958 р.) та діяв (із певними змінами) до 1 вересня 2001 р. Статтею 206 цього КК встановлювалась відповідальність за хуліганство. Хуліганство визначалось як «дії, які грубо порушують громадський порядок і виражають явну зневагу до суспільства». Злісне хуліганство (ті ж дії, поєднані з опором представнику влади чи представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, або такі, що за своїм змістом відзначалися винятковим цинізмом чи зухвальством, або вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, або особливо небезпечним рецидивістом) визнавалось кваліфікованим складом злочину. За вчинення «простого хуліганства» (ч. 1 ст. 206 КК УРСР) передбачалося покарання у виді позбавлення волі на строк до одного року або виправних робіт на той же строк. Злісне хуліганство (ч. 2 ст. 206 КК УРСР) каралося позбавленням волі на строк до п'яти років¹⁹.

Надалі до вищезазваної статті КК УРСР неодноразово вносилися зміни, що стосувалися як уточнення ознак цього злочину, так і встановлення видів покарання за його вчинення (згідно з указами Президії Верховної Ради Української РСР від 17.08.66 р., від 12.12.69 р. № 2368-VII, від 23.03.77 р. № 1848-IX, від 12.01.83 р. № 4571-X, Законом

¹⁸ Шаблістий В. В., Галемін О.А. Зазначена праця. С. 18.

¹⁹ Кримінальний кодекс УРСР : затверджений Законом від 28.12.1960 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14.

України від 08.02.95 р. № 41/95-ВР). У підсумку остання редакція цієї статті охоплювала три частини такого змісту:

«Хуліганство, тобто умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, – карається позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк або штрафом від тридцяти до вісімдесяти мінімальних розмірів заробітної плати.

Злісне хуліганство, тобто ті ж дії, що відзначаються за своїм змістом винятковим цинізмом чи особливою зухвалістю, або зв'язані з опором представнику влади чи представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, чи іншим громадянам, які присікають хуліганські дії, а так само вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, – карається позбавленням волі на строк від одного до п'яти років.

Особливо злісне хуліганство, тобто дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, якщо вони вчинені з застосуванням чи спробою застосування вогнепальної зброї або ножів, кастетів чи іншої холодної зброї, а так само інших предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років»²⁰.

До такого формулювання диспозиції ст. 206 КК УРСР у науковців виникали певні критичні зауваження. Зокрема, О.М. Литвак ставив питання: які загальнокримінальні вуличні злочини не свідчать про неповагу до суспільства? Це, на його думку, «мабуть, єдина у кодексі норма, яка є настільки широкою, що може бути застосована до будь-якого агресивного вчинку в громадських місцях і поза ними»²¹.

З ухваленням Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК України) кримінальна відповідальність за хуліганство встановлена статтею 296 цього Кодексу. Змістовно положення цієї статті є схожими з положеннями раніше чинної статті 206 КК України, але разом

---

²⁰ Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. *Електронна інформаційно-правова система «Ліга Закон»*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=480034&ed=2016_06_02

²¹ Литвак О.М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2000. С. 86.

з тим зміст цих статей має й низку суттєвих відмінностей. Зокрема, у статті 296 КК України не вживаються поняття «злісне хуліганство» та «особливо злісне хуліганство», а такі ознаки, як «особлива зухвалість» і «винятковий цинізм» вказано як ті, що притаманні «простому» хуліганству. А саме, хуліганство визначено як грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом (ч. 2 ст. 296). Кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками хуліганства визначено вчинення його групою осіб (ч. 2); вчинення особою, раніше судимою за хуліганство, пов'язаність з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії (ч. 3); вчинення із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або задалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4). За чинним КК України хуліганство є кримінальним правопорушенням, що поділяється на види: кримінальний проступок (ч. 1 ст. 296) та злочин (ч.ч. 2–4 ст. 296).

Поряд із цим варто відзначити, що у сучасному кримінальному законодавстві України хуліганські дії є наскрізною категорією, яка охоплює не тільки окремий склад кримінального правопорушення – ст. 296 КК України, але й кваліфікуючу ознаку умисного вбивства – вбивства з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України); кваліфікуючу ознаку наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ч. 3 ст. 297 КК України); ознаку альтернативного діяння основного складу злочину – жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України). Хоча «в реальній дійсності з хуліганських мотивів вчиняється значно більше видів злочинів, особливо таких, які раніше кваліфікувалися за складом хуліганства, але відповідно до чинного КК України підпадають під ознаки окремих самостійних статей: перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України); завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України);

самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда (ст. 283 КК України); наруга над державними символами (ст. 338 КК України) тощо»²².

В контексті представленого вище історичного огляду розвитку законодавства щодо кримінальної відповідальності за хуліганство становить інтерес висновок В.В. Налуцишина, котрий звернув увагу на зміну підходів до визначення родового об'єкта цього правопорушення. А саме, дослідник підсумував, що вперше хуліганство як злочинне діяння на нормативному рівні було закріплене в радянському кримінальному законодавстві. Законодавство щодо кримінальної відповідальності за хуліганство пройшло такі періоди свого розвитку: а) 1917–1922 рр. – політико-нормативними документами хуліганство визначається як діяння з ознаками контрреволюційного вчинку (політичне хуліганство); б) 1922–1927 рр. – хуліганство визнається злочином проти особи; в) 1927–1960 рр. – хуліганство визнається злочином проти порядку управління, яким завдається шкода громадському порядку; г) 1960 – 2001 рр. – злочин проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я; д) з 2001 р. по цей час – злочин проти громадського порядку та моральності²³. При цьому, як відзначають В.В. Шаблистий та О.А. Галемін, якщо спочатку встановлення кримінальної відповідальності за хуліганство було засобом розправи та залякування членів суспільства, то зараз стало необхідною умовою забезпечення громадського порядку та громадського спокою як його частини²⁴.

З часу ухвалення нової редакції КК України і дотепер у статтю 296 цього Кодексу п'ять разів вносилися зміни та доповнення (1 раз –

²² Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. С. 169–170.

²³ Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2007. С. 6.

²⁴ Шаблистий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В.В. Шаблистого. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 30.

у 2002 р., 3 рази – у 2014 р., 1 раз – у 2018 р.). Усі зміни та доповнення стосувались санкцій зазначеної статті.

Зокрема, у 2002 р. до КК України було внесено зміни стосовно посилення відповідальності за хуліганство і завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян²⁵. Абзац другий частини першої статті 296 було викладено у такій редакції: «карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років» (тоді як початкова редакція цієї статті передбачала покарання у виді штрафу до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років).

16 січня 2014 р. до ст. 296 КК України внесено такі зміни: в абзаці другому частини другої слова «позбавленням волі на строк до чотирьох років» замінено словами «позбавленням волі на той самий строк»; в абзаці другому частини третьої слово «п'яти» замінено словом «шести»²⁶. Тобто, за ч. 2 ст. 296 було підвищено верхню межу покарання у виді позбавлення волі з 4 до 5 років. За ч. 3 ст. 296 верхню межу покарання у виді позбавлення волі також було підвищено на один рік. Із внесенням таких змін злочин, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України, було перенесено з категорії середньої тяжкості до тяжких злочинів (з усіма кримінально-правовими наслідками застосування інститутів загальної частини КК України). Як зазначалось у пояснювальній записці до відповідного законопроекту, цей Закон був спрямований на «створення відповідних умов та правових підстав для стабілізації ситуації у країні, захисту конституційного ладу та безпеки громадян»²⁷.

²⁵ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за хуліганство і завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян : Закон України від 7 березня 2002 р. № 3075-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30. Ст. 206.

²⁶ Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян : Закон України від 16 січня 2014 р. № 721-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 22. Ст. 801.

²⁷ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3879&skl=8

В історії українського законотворчого процесу цей Закон став називатись частиною «законів про диктатуру» («законів 16 січня», диктаторських законів). Йдеться про пакет законів, ухвалених Верховною Радою України 16 січня 2014 року з грубим порушенням регламенту і законодавчої процедури та, попри гостру критику, підписаних наступного дня, 17 січня. Вони приймалися підняттям рук, без використання системи «Рада» та без обговорення, а їхні тексти стали доступні тільки після того, як депутати за них проголосували. Ці законодавчі акти, на думку більшості експертів, обмежували права громадян, надавали органам державної влади більшу свободу дій у сфері покарання учасників акцій протесту і мали на меті криміналізувати громадянське суспільство²⁸.

Другим законом 2014 р. «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» (28 січня 2014 р.) було скасовано попередній закон²⁹. Абзацем 1 ст. 1 цього Закону було передбачено: визнати таким, що втратив чинність Закон України від 16 січня 2014 року № 721-VII «Про внесення змін до Закону України «Про судову систему і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» («Голос України», 2014 р., № 10). Попередній закон був чинним лише 12 днів.

23 лютого 2014 р. Верховною Радою України було ухвалено третій закон³⁰, яким внесено зміни в тому числі й до ст. 296 КК України. У результаті ухвалення цього закону редакція ст. 296 КК України залишена на рівні 2002 р.

У 2018 році прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»³¹, яким

---

²⁸ Диктаторські закони 16 січня. URL: <https://www.slovovidlo.ua/2018/01/16/infografika/polityka/zakony-16-sichnya-yaki-normy-diyut-ukrayini-sohodni>

²⁹ Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України : Закон України від 28 січня 2014 р. № 732-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 22. Ст. 811.

³⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року : Закон України від 23 лютого 2014 р. № 767-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 593.

³¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.

в абзаці другому частини першої статті 296 КК України слова «від п'ятисот до тисячі» замінено словами «від однієї тисячі до двох тисяч». Таким чином, цим Законом підвищено розмір штрафу за вчинення хуліганства. При цьому примітним є те, що пояснювальна записка до відповідного законопроекту не містить обґрунтування стосовно такої зміни³².

Загалом же сучасне конструювання положень статті 296 КК України не позбавлено низки дискусійних аспектів. Через використання в цій статті низки оціночних понять (як-то, «грубе порушення громадського порядку», «явна неповага до суспільства», «особлива зухвалість», «винятковий цинізм») практичне застосування зазначених положень супроводжується ускладненнями, а в науці кримінального права висловлюються різні позиції стосовно характеристики певних елементів складу цього кримінального правопорушення.

В контексті досліджуваного аспекту примітним є те, що текст проекту нового Кримінального кодексу України, підготовлений робочою групою з питань розвитку кримінального права³³, не передбачає виокремлення такого кримінального правопорушення, як хуліганство. Натомість у проекті йдеться про закріплення складу двох правопорушень, які мають схожі риси з хуліганством (у сучасному розумінні цього поняття): бешкет (як проступок) та агресивна поведінка (як злочин). Зокрема, у статті 7.5.9 «Бешкет» визначено таке: «Особа, яка бешкетувала, непристойно порушивши публічний порядок чи спокій, а саме: 1) провокувала бійку, 2) образливо та наполегливо чіплялася до іншої людини всупереч її ясно вираженому небажанню спілкуватися, 3) брутально та голосно лаялася в публічному місці, 4) у нічний час (з 22:00 по 08:00) голосно вигукувала або використовувала звукопідсилювальну апаратуру чи піротехнічний засіб,

³² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 ; Демчишин Д.А. Запобігання хуліганським діям: генеза розвитку законодавства. Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу : колективна монографія / за заг. ред. А.Г. Бобкової, А.М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. С. 147–155.

³³ Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 64. Ст. 2209.

5) у нічний час використовувала транспортний засіб без передбаченого його конструкцією глушника чи застосовувала звуковий сигнал транспортного засобу без крайньої потреби, 6) перешкодила учасникам весілля, похорону, церковної церемонії, культурного, мистецького, наукового чи освітнього заходу дією звукових, світлових, механічних чи хімічних факторів, 7) вторглася чи намагалася вторгнутися в тимчасово зачинене публічне місце всупереч забороні особи, яка слідує за порядком, 8) знищила, пошкодила, забруднила чи іншим чином привела у непридатний для використання стан або осквернила чуже майно чи об'єкт, що перебуває у публічному доступі, 9) вульгарно демонструвала статевий орган чи перебувала в повністю оголеному вигляді в публічному місці, крім спеціально визначеного місця для відпочинку нудистів, 10) публічно та у не відведеному для цього місці вчинила акт сечовипускання чи дефекації або 11) публічно здійснила дію сексуального характеру чи, перебуваючи в оголеному вигляді, її імітацію, – вчинила проступок». Водночас зміст статті 7.5.5 «Агресивна поведінка» викладено таким чином: «Особа, яка порушила публічний порядок чи спокій та виявила поєднану з цинічним знущанням агресію щодо іншої людини чи групи людей, виражену в: 1) насильстві або 2) погрозі негайного спричинення потерпілій людині шкоди здоров'ю або істотної, значної чи тяжкої майнової шкоди, – вчинила злочин 3 ступеня»³⁴.

Поряд із цим становить інтерес й те, що одна з попередніх редакцій проекту КК України передбачала залишення в кодексі такого поняття, як «хуліганський мотив», що визначалося як вияв явної неповаги до суспільства, демонстрація зневаги до загальнолюдських норм і правил співжиття, намагання утвердитися в очах оточуючих завдяки приниженню інших осіб чи їх почуттів. При цьому хуліганський мотив пропонувалося включити до переліку ознак складу злочину, які підвищують тяжкість умисного злочину на один ступінь, порівняно з базовим ступенем тяжкості злочину³⁵.

---

³⁴ Текст проекту Кримінального кодексу України станом на 29.09.2022. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf>

³⁵ Там само.

З урахуванням вищенаведеного вбачається, що нову редакцію Кримінального кодексу України вірогідно може бути прийнято лише у відділеній перспективі. Підготовлений проект концептуально суттєво відрізняється від чинного КК України, а доопрацювання та узгодження зазначеного документу пов'язано із необхідністю вирішення великого обсягу складних питань, кожне з яких може бути предметом окремої дискусії.

У зв'язку з цим спадає на думку, що підготовка проекту нової редакції КК України не виключає доцільності вирішення поточних завдань, пов'язаних з удосконаленням чинного кримінального закону. Зазначене стосується й доопрацювання статті 296 КК України, що встановлює кримінальну відповідальність за хуліганство. Впродовж останніх років у науковій літературі неодноразово наголошувалося на потребі системного перегляду тексту цієї статті, та було висловлено низку пропозицій щодо внесення відповідних законодавчих змін. Можливі варіанти подальшого удосконалення положень законодавства стосовно кримінальної відповідальності за хуліганство розглянуто у наступних підрозділах цього дослідження.

1.2 Підстави криміналізації хуліганства

Одним з важливих питань, що потребують з'ясування в межах кримінально-правового та кримінологічного дослідження хуліганства, є питання стосовно підстав криміналізації зазначеного діяння. Актуальність цього питання обумовлена, зокрема, наявністю у юридичній науці різних (подекуди протилежних) позицій щодо доцільності існування кримінально-правової заборони хуліганських дій.

На сьогодні у наукових джерелах висловлюються різні точки зору й щодо самого поняття «криміналізація» та пропонуються визначення цього поняття, що характеризуються певними відмінностями. При цьому більшість дослідників визначають криміналізацію як законодавче визнання тих чи інших діянь злочинними, встановлення за них

кримінальної відповідальності³⁶. Таке розуміння поняття криміналізації береться за основу й для цілей цього дослідження.

З точки зору О.С. Іоффе та М.Д. Шаргородського, основи криміналізації в процесі правотворчості досить стабільні і передбачають: а) вивчення соціальних, економічних та інших об'єктивних процесів життя суспільства, що зумовлюють його поступальний розвиток; б) дослідження тенденцій, динаміки та структури антисуспільних явищ, в тому числі і злочинності; розгляд їх причин; прогнозування можливих змін у них; в) аналіз і оцінку ефективності заходів боротьби зі злочинністю, включаючи заходи кримінально-правового характеру; г) порівняльно-правове вивчення методів боротьби зі злочинністю в зарубіжних державах; д) забезпечення на цій основі послідовного перспективного планування законодавчої діяльності в галузі кримінального права, вдосконалення організації і діяльності правоохоронних органів³⁷.

Поняття «підстави криміналізації» означає процеси, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони певних цінностей, що відбуваються в житті суспільства³⁸. Встановлення підстав криміналізації певного діяння зазвичай слугує з'ясуванню соціальної обумовленості існування відповідних кримінально-правових заборон. Соціальна обумовленість у юридичній науці найчастіше визначається як відповідність абстрактних юридичних установлень об'єктивним закономірностям суспільного розвитку та визнається одним з показників досконалості законодавства. Останнє, в свою чергу, є важливою умовою ефективності

---

³⁶ Пащенко О.О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Одеський державний університет внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України. Харків ; Одеса, 2019. С. 144.

³⁷ Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. Госюриздат, 1961. С. 19–20.

³⁸ Шаблистий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділимим владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В.В. Шаблистого. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 35.

правових норм та інститутів³⁹. У суспільства має бути сформована потреба, так би мовити «соціальне замовлення» на існування у правовій системі певних правових норм. Що ж стосується кримінально-правових норм, то їм, через особливу природу кримінального права, має бути властива виключна соціальна обумовленість.

Як зазначається у науковій літературі, обумовленість кримінального права законами суспільного розвитку, всією системою соціальних відносин знаходить вираз як в його фундаментальних принципах, так і в змісті конкретних заборон, які визначені кримінальним законодавством. Об'єктивні соціальні потреби формують зміст закону про кримінальну відповідальність не безпосередньо, а проходячи через свідомість і волю законодавця. Тому закони про кримінальну відповідальність можуть адекватно відображати суспільну потребу або недостатньо відповідати цій потребі, досягати чи не досягати поставлених законодавцем цілей⁴⁰. Кримінальний закон вважається соціально обумовленим тільки у тому разі, коли відображає потреби суспільства в кримінально-правовій охороні умов свого розвитку, суспільну необхідність криміналізації певних діянь, які посягають на ці умови⁴¹.

Розглядаючи питання криміналізації, науковці висловлюють різні позиції стосовно переліку її підстав. Зокрема, як зазначає Т.В. Столяр, у науці кримінального права виділяють шість ключових підстав криміналізації: 1) несприятлива динаміка певного виду суспільно небезпечних діянь, які раніше не становили складу злочину; 2) виникнення або суттєвий розвиток нової групи суспільних відносин, що відбувається на базі економічного чи технічного прогресу; 3) відкриття шкідливих наслідків господарської чи іншої діяльності людей, у зв'язку з чим виникає потреба в обмеженні форм і меж такої діяльності;

³⁹ Комарницький М.М. Кримінально-правова охорона осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними свого службового чи громадського обов'язку : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К. : Національна академія внутрішніх справ, 2017. С. 30.

⁴⁰ Пашенко О.О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2004. С. 12.

⁴¹ Злобин Г.А., Келина С.Г. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний. *Проблемы правосудия и уголовного права*. 1978. № 1. С. 14.

4) суттєва та раптова зміна соціального, економічного або політичного стану, що може зумовити превентивну криміналізацію, яка здійснюється ще до того, як можливі суспільно небезпечні дії набудуть реального поширення; 5) такий розвиток суспільства, що визначає нетерпимість, особливу небезпеку певних дій, з якими раніше доводилось (або була можливість) миритися, але за нових умов подібні дії суперечать пануючому ладу суспільних відносин або отримано реальну базу для їх викорінення; 6) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами⁴².

І.М. Федулова виокремлює такі підстави криміналізації, як: суспільна небезпека, співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації, можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів і неможливість боротьби за допомогою інших⁴³.

М.В. Фоменко серед підстав криміналізації називає такі: 1) наявна суспільна небезпечність діяння; 2) його відносна поширеність; 3) необхідність кримінально-правової гарантії; 4) виконання державою міжнародноправових зобов'язань⁴⁴.

Поряд із цим серед різних наукових підходів стосовно порушеного питання вирізняється ґрунтовністю підхід, запропонований в дисертаційній роботі Д.О. Балобанової. А саме, в цьому дослідженні до підстав кримінально-правової заборони запропоновано віднести такі: 1) суспільна небезпека; 2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня суспільної небезпеки та страху населення перед злочинністю; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим

---

⁴² Столяр Т.В. Криміналізація умисного вбивства та умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження в разі еревищення меж необхідної оборони. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 224.

⁴³ Федулова І.М. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 3 (2). С. 89.

⁴⁴ Фоменко М.В. Підстави криміналізації суспільно-небезпечних діянь. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2 (25). С. 38.

або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації. Додатково виокремлюється група соціально-психологічних підстав криміналізації, куди відносяться рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції⁴⁵.

Наведений підхід може бути взятий за основу й для з'ясування обґрунтованості криміналізації хуліганства.

Характеризуючи таку підставу криміналізації, як суспільна небезпека, науковці слушно наголошують на неможливості встановлення універсального критерію, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпеки. Під час обговорення кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої в конкретному виді діянь. Суспільною небезпекою охоплюється наявність достатньо серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіяваної потерпілим, що впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації⁴⁶. Разом з тим суспільна небезпека не є раз і назавжди усталеним поняттям, її переоцінка здійснюється постійно під впливом певних негативних чи позитивних факторів (істотних обставин), які об'єктивно обумовлюють необхідність криміналізації того чи іншого діяння⁴⁷.

Погоджуючись з такою тезою, слід відзначити, що питання про ступінь суспільної небезпеки хуліганства наразі належить до категорії дискусійних, на що вказує, зокрема, висловлення стосовно цього різних точок зору у юридичній науці.

Зокрема, О.О. Книженко, В.О. Іванцов та П.Ю. Корнієць пропонують здійснити декриміналізацію хуліганства, закріпивши його склад лише в адміністративному законодавстві. При цьому, зокрема, відзначається, що проведення декриміналізації того чи іншого злочину свідчить про визнання законодавцем зниження рівня суспільної небезпечності такого правопорушення, але не про повне скасування

⁴⁵ Балобанова Д.О. Теорія криміналізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2007. С. 10–13.

⁴⁶ Балобанова Д.О. Зазначена праця. С. 11.

⁴⁷ Шаблістий В. В., Галемін О.А. Зазначена праця. С. 35.

відповідальності за його вчинення, що в свою чергу як раз може знайти своє відображення у нормах КУпАП⁴⁸. Таку позицію поділяє і Є.Д. Тадика⁴⁹.

Поряд із цим В.В. Налуцишин констатував, що суспільна небезпека кримінально-караного хуліганства є очевидною. Кримінально каране хуліганство є найбільш небезпечним посяганням на громадський порядок, що порушує громадській спокій. Аналіз статистичних даних слідчої та судової практики свідчить, що хуліганські прояви мають доволі поширений характер, часто стають підґрунтям вчинення, як правило, тяжких і особливо тяжких злочинів⁵⁰. Є.В. Фесенко підкреслює, що хуліганство – специфічний злочин, розпосюджений і небезпечений. Його декриміналізація, хоч і часткова, буде не виправданою. Необхідне лише чітке доктринальне тлумачення норми, передбаченої ст. 296 КК, та правильне її застосування⁵¹. Розглядаючи кваліфікований склад хуліганства, В.В. Шаблистий та О.А. Галемін також зазначають: «однозначним є те, що грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується винятковим цинізмом та/або особливою зухвалістю, пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, несе в собі небезпеку для людини, суспільства та держави, а тому відповідає вказаній підставі криміналізації суспільно небезпечних діянь»⁵².

---

⁴⁸ Книженко О.О., Іванцов В.О., Корнієць П.Ю. Актуальні питання відповідальності за вчинення хуліганства. *Юрист України*. 2013. № 1. С. 97.

⁴⁹ Тадика Є.Д. Щодо декриміналізації хуліганства в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 159.

⁵⁰ Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. С. 3.

⁵¹ Фесенко Є.В. Надто широке тлумачення ознак складу злочину хуліганства неприпустиме. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Том 11 число 2 (30). С. 76.

⁵² Шаблистий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В.В. Шаблистого. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 37.

З урахуванням вищенаведених позицій, слід відзначити, що вчинення хуліганства часто супроводжується завданням побойів, заподіянням потерпілим тілесних ушкоджень (в тому числі внаслідок використання зброї), знищенням чи пошкодженням майна, спричиняє тимчасове припинення нормативної діяльності установ, підприємств чи організацій⁵³. Очевидно, що у порівнянні з дрібним хуліганством як адміністративним правопорушенням, відповідальність за вчинення якого встановлено ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України (в тому числі кваліфіковані склади), є значно вищим. Це дає підстави вважати, що ступінь суспільної небезпеки хуліганства є достатнім для криміналізації цього правопорушення.

Стосовно поширеності та динаміки вчинення хуліганства можна, зокрема, зазначити, що згідно із статистичними відомостями за останні п'ять років, оприлюдненими Офісом Генерального прокурора України, було зареєстровано: у 2018 р. – 3344 кримінальних правопорушень цього виду, у 2019 р. – 3401, у 2020 р. – 2513, у 2021 р. – 1939, у 2022 р. – 1133 (додаток А)⁵⁴. Отже, виходячи з таких відомостей, в останні роки простежується тенденція до зменшення кількості зазначених правопорушень. Втім, у співставленні з іншими видами кримінальних правопорушень хуліганство все ще залишається доволі поширеним. До того ж потрібно враховувати, що вчинення хуліганств не завжди завершується реагуванням правоохоронних органів, і фактична кількість таких правопорушень перевищує зареєстровану.

Звертаючись до такої підстави криміналізації, як необхідність впливу кримінально-правовими заходами, варто відзначити, що ця підстава тісно корелює з першою (ступінь суспільної небезпеки діяння), а отже також має оціночний характер. Так, прихильники

⁵³ Про судову практику у справах про хуліганство. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/va010700-06>

⁵⁴ Єдині звіти про кримінальні правопорушення по державі. *Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

позиції щодо доцільності декриміналізації хуліганства вважають, що для протидії цьому правопорушенню будуть достатніми заходи адміністративно-правового впливу⁵⁵. Натомість В.В. Шаблистий та О.А. Галемін наголошують, що можливість впливу на поведінку хуліганів кримінально-правовими засобами при відсутності можливості успішної боротьби менш репресивними засобами дійсно має місце, особливо з урахуванням подій останніх років в Україні. Постійне тиражування у ЗМІ культу насильства та жорстокості, вільний продаж дешевого безакцизного алкоголю призводять до різних конфліктних ситуацій, намагання припинити які сторонніми особами, у тому числі наділеними владними повноваженнями, призводить лише до переключення потоку агресії на того, хто зробив зауваження. У зв'язку із цим на даному етапі розвитку українського суспільства, на жаль, застосування заходів кримінальної репресії до хуліганів є вимушеним та виправданим заходом⁵⁶.

Остання з наведених позицій наразі здається більш переконливою. Разом з тим вбачається, що застосування самих лише кримінально-правових заходів також є недостатнім для протидії хуліганству як явищу, і вони мають поєднуватися з низкою інших запобіжних, в тому числі загальносоціальних заходів.

Стосовно наявності ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили хуліганство, то безумовно у держави наявні відповідні ресурси в межах органів та підрозділів Національної поліції України, або інших правоохоронних органів (з урахуванням статусу суб'єкта злочину).

В контексті ж з'ясування співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації хуліганства доречно звернути увагу на думку Є.Д. Тадики, котрий вказує, що одним з негативних наслідків закріплення хуліганства у КК України є існування таких ситуацій, коли

---

⁵⁵ Книженко О.О., Іванцов В.О., Корнієць П.Ю. Актуальні питання відповідальності за вчинення хуліганства. *Юрист України*. 2013. № 1. С. 97; Тадика Є.Д. Щодо декриміналізації хуліганства в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 159.

⁵⁶ Шаблистий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В.В. Шаблистого. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 37–38.

правоохоронні органи затримують порушника громадського порядку, але за відсутності його діях складу будь-якого злочину все одно притягують до відповідальності за хуліганство. Така ситуація склалась за відсутності у статті 296 КК України переліку конкретних дій, які б дозволяли зробити обґрунтований висновок про вчинення особою саме хуліганства⁵⁷. За твердженням О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка, «стаття 296 КК є однією із тих статей, за якими суди найчастіше засуджують до реального позбавлення волі... Судячи із суворості покарання, що призначається судами від імені держави, хуліганство є більш небезпечним для держави і суспільства злочином, ніж, скажімо, злочини у сфері службової діяльності і злочини проти довілля ... Найбільша проблема криміналізації хуліганства полягає у тому, що ст. 296 КК переважана оціночними ознаками, які слідчі, прокурори і суди застосовують практично кожен на свій розсуд»⁵⁸. Є.В. Фесенко також зауважував, що в останні роки помилки у практиці застосування ст. 296 КК настільки поширені, що по суті ще з часів дії попереднього КК України. Але останні роки такі помилки у практиці застосування ст. 296 чинного КК настільки поширені, що по суті закреслюються принцип «*nullem crimen sine lege*» та принцип законності в цілому. Як і раніше, причини цього полягають у вадах чинного законодавства, недостатності теоретичних рекомендацій щодо його застосування, а в результаті і недоліках їх практичного втілення. Однак до вказаних факторів додалися і нові особливості: кон'юктурність, пристосованість суб'єктів правозастосування до позиції провладних сил, наприклад, порушень кримінального провадження по факту демонстрації портрета колишнього державного високопосадовця, перевернутим до гори, запуск повітряних кульок з портретом інших осіб такого рангу тощо. Є приклади кваліфікації як хуліганства акцій, вчинених із політичних мотивів і на сьогоднішній день. Певною мірою це зумовлено і таким суб'єктивними факторами, як існуюча й досі тенденція до «кваліфікації із запасом»⁵⁹.

⁵⁷ Тадика Є.Д. Щодо декриміналізації хуліганства в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 159.

⁵⁸ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 20.

⁵⁹ Фесенко Є.В. Надто широке тлумачення ознак складу злочину хуліганства неприпустиме. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Том 11 число 2 (30). С. 75.

У зв'язку з цим вбачається, що згадані проблеми спричинені не криміналізацією хуліганства як такого, а пов'язані з наявністю у статті 296 КК окремих конструктивних недоліків, а також допущенням певних недоліків у діяльності правоохоронних органів під час застосування цієї статті. Загалом же можна погодитися з думкою В.В. Шаблістого та О.А. Галеміна, які вважають, що криміналізація хуліганства принесла набагато більше позитивних наслідків, ніж негативних, захистивши права і свободи громадян, що закріплені в Конституції України та інших нормативно-правових актах⁶⁰.

З урахуванням того, що в окремих наукових джерелах до підстав криміналізації відносять й таку, як виконання державою міжнародно-правових зобов'язань⁶¹, потрібно відзначити відсутність міжнародно-правових актів, тим більше зобов'язань України перед міжнародною спільнотою щодо встановлення кримінальної відповідальності за хуліганство. Існує низка міжнародних документів, які зобов'язують встановлювати кримінальну відповідальність за посягання на соціальні цінності, яким дотично завдається шкода під час вчинення хуліганства. Однак, жодним міжнародним документом не встановлено вимогу до національних законодавств щодо необхідності криміналізації хуліганства. Питання встановлення кримінальної відповідальності за хуліганські дії віднесено до внутрішніх національних питань кримінально-правової політики.

Як зазначалось вище, у сукупності підстав криміналізації додатково виокремлюється й група соціально-психологічних підстав, куди відносяться рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції⁶².

За справедливим твердженням правників, визнання діяння кримінально караним повинно бути схвалено суспільством. В кожному конкретному випадку перед введенням чи відміною кримінально-правової заборони необхідним є ретельне вивчення правових уявлень у суспільстві стосовно діяння, яке підлягає криміналізації. Однак

⁶⁰ Шаблістий В.В., Галемін О.А. Зазначена праця. С. 41.

⁶¹ Готін О. Підстави криміналізації діянь. *Право України*. 2005. № 2. С. 97.

⁶² Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2007. С. 10–13.

оцінка суспільних поглядів не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Необхідним є вивчення історичних, моральних та інших уявлень, які є значними для кожного конкретного випадку⁶³.

В цьому контексті О.О. Книженко, В.О. Іванцов та П.Ю. Корнієць вважають, що хуліганство являє собою злочин радянських часів, де інтереси публічного характеру переважали над приватними. У наш час вже відбулися зміни суспільно-моральних орієнтирів і цінностей. Такі проблеми «глобального масштабу», як боротьба з п'яницями, хуліганями та дебоширами, що було характерним за часів Радянського Союзу, мало цікавлять пересічного українця. Верховенство приватного над суспільним стає все більш очевидним кожного дня. Закон як відображення суспільної свідомості має реагувати на такі зміни, тому приватні основи захисту суспільних відносин мають знайти своє відображення у деліктному законодавстві України. Водночас вищевказані автори посилаються на результати проведеного ними опитування пересічних громадян (що не мають спеціальних знань в галузі права), згідно з якими із 100 опитаних респондентів 75% розуміють поняття «хуліганство» саме як дрібне правопорушення, 14% – аморальні, антисуспільні дії, за вчинення яких в Україні не передбачена відповідальність і лише 11% розуміють хуліганство як злочин⁶⁴.

В.В. Шаблистий та О.А. Галемін також визнають що відповідальність за хуліганство є рудиментом радянської правової спадщини. Разом з тим зазначається, що не усі рудименти радянської правової спадщини є неприйнятними для сучасної вітчизняної системи права та законодавства. Хуліганство спочатку було засобом розправи та залякування членів суспільства, проте зараз стало необхідною умовою забезпечення громадського порядку та громадського спокою як його частини⁶⁵.

З урахуванням вищенаведених позицій слід відзначити, що попри зміни історичних уявлень стосовно сутності хуліганства та цілей його криміналізації, на сьогодні у громадськості загалом існує запит на

⁶³ Балобанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2009. № 47. С. 147.

⁶⁴ Книженко О.О., Іванцов В.О., Корнієць П.Ю. Актуальні питання відповідальності за вчинення хуліганства. *Юрист України*. 2013. № 1. С. 92–98.

⁶⁵ Шаблистий В.В., Галемін О.А. Зазначена праця. С. 30, 41.

правовий захист від хуліганських дій, в тому числі з використанням кримінально-правових засобів. Відтак, маємо констатувати відносну відповідність існування ст. 296 КК України соціально-психологічним підставам, що зумовлюють цю кримінально-правову заборону.

Підсумовуючи все вищенаведене, можна дійти загального висновку про наявність достатніх підстав для криміналізації хуліганських дій. Встановлення кримінально-правової заборони щодо вчинення хуліганства загалом відповідає інтересам суспільства та сприяє забезпеченню громадського порядку. Разом із тим наведене вище не виключає потреби доопрацювання чинної редакції статті 296 КК України, з урахуванням рекомендацій, обґрунтованих у кримінально-правовій науці.

1.3 Кримінально-правові ознаки хуліганства

Формування характеристики кримінально-правових ознак хуліганства у межах здійснюваного дослідження передбачає з'ясування: 1) ознак основного складу правопорушення; 2) кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. Саме аналіз зазначених ознак дає можливість виявити істотні, характерні риси та особливості хуліганства як кримінально караного діяння.

Основою кримінально-правової характеристики будь-якого кримінального правопорушення є встановлення його місця в системі класифікаційних ознак відповідно до ст. 12 КК України, яка передбачає поділ кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини.

Кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Нетяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

З урахуванням цього, діяння, передбачене ч. 1 ст. 296 КК України, є кримінальним проступком. Злочинами є діяння, передбачені ч.ч. 2–4 ст. 296 КК України: ч.ч. 2 та 3 ст. 296 КК України – нетяжкими, ч. 4 ст. 296 КК України – тяжким.

Об'єкт кримінального правопорушення характеризує групу суспільних відносин, на які посягає суспільно небезпечне діяння. Для цілей цього дослідження не є суттєвим розгляд загального, родового та видового об'єктів хуліганства. Тому одразу ж перейдемо до аналізу безпосереднього об'єкта.

У науці кримінального права під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, як правило, розуміють конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті КК і яким заподіюється шкода кримінальним правопорушенням, що підпадає під ознаки конкретного складу кримінального правопорушення⁶⁶. Вважається, що безпосередній об'єкт кримінального правопорушення поділяється на основний та додатковий⁶⁷.

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, на які безпосередньо здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо ставляться під загрозу суспільно небезпечного посягання. Безпосередній додатковий об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, на які

⁶⁶ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. С. 115.

⁶⁷ Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. 6-те вид., перероб. та допов. Київ : Алерта, 2020. С. 102.

безпосередньо не здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо не ставляться під загрозу такого посягання, однак посягання на них у будь-якому випадку здійснюється поряд із безпосереднім основним об'єктом⁶⁸.

Безпосередній об'єкт певного кримінального правопорушення встановлюється шляхом тлумачення закону і є результатом аналізу складу цього кримінального правопорушення. У цьому сенсі є підстави говорити про складність безпосереднього об'єкта для сприйняття, його залежність від інших ознак складу кримінального правопорушення⁶⁹.

У спеціалізованих наукових джерелах, як правило, зазначається, що основним об'єктом хуліганства є громадський порядок, при цьому його додатковими об'єктами можуть виступати здоров'я особи, авторитет органів державної влади, громадська безпека тощо⁷⁰. За твердженням В.Т. Дзюби, «хуліганство – злочин багатооб'єктний. Соціальними цінностями (об'єктом злочину), яким завдається шкода цим злочином, є громадський спокій, честь і гідність потерпілих, їх здоров'я – як персоніфікованих, так і невизначеного їх кола і кількості, авторитет юридичних осіб, об'єднань громадян, нації, держави або її органів у частині убезпеченої життєдіяльності, власність, навколишнє середовище, що охоплюється поняттям громадський порядок»⁷¹.

З урахуванням цього, важливо, насамперед, встановити, що саме розуміється під громадським порядком. Оперуючи цим поняттям, КК України не містить його визначення. Це створює певні ускладнення у правозастосовній діяльності при кваліфікації відповідних

---

⁶⁸ Словник основних кримінально-правових термінів / авт.-укл. І.О. Кисельов, В.В. Шаблістий, В.О. Лисенко, О.В. Чорна, Л.Г. Якименко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 39–40.

⁶⁹ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіге, 2014. С. 152.

⁷⁰ Словник основних кримінально-правових термінів / авт.-укл. І.О. Кисельов, В.В. Шаблістий, В.О. Лисенко, О.В. Чорна, Л.Г. Якименко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 378.

⁷¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. і допов. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. К. : Дакор, 2008. С. 999–1000.

діянь⁷². Єдиним чинним законодавчим актом, який визначає вказане поняття, є Закон України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів». Згідно з ч. 1 ст. 1 цього Закону громадський порядок визначається як сукупність суспільних відносин, що забезпечують нормальні умови життєдіяльності людини, діяльності підприємств, установ і організацій під час підготовки та проведення футбольних матчів шляхом встановлення, дотримання і реалізації правових та етичних норм⁷³. Однак, зазначений Закон є спеціалізованим – для охорони суспільних відносин під час проведення футбольних матчів, тому не може розповсюджуватись на усі випадки вчинення хуліганства.

Згідно з правовою позицією, наведеною у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 січня 2013 р. № 223–192/0/4–13, громадський порядок пропонується розуміти як «стан суспільних відносин, що виник, сформувався, змінюється та існує під впливом дії правових норм (значною мірою), моральних засад, звичаїв, етичних правил, традицій, інших поза юридичних чинників і знаходить свій вияв (відображення) у безпечності громадського спокою, охороні здоров'я, честі та гідності людини, її прав та свобод, зокрема, права на відпочинок, усталених правил співжиття, комунікації (спілкування), у поведінці в побуті, у повазі і ставленні членів спільноти один до одного, у нормальному функціонуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, різних установ, організацій, громадських об'єднань, інших інституцій, які займаються корисною суспільною діяльністю»⁷⁴.

⁷² Артюхова В.В. Про кримінально-правове поняття «громадський порядок». *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (18 квіт. 2019 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2019. С. 29.

⁷³ Киричко В.М. Про особливості кримінально-правових заборон та їх значення для регулювання суспільних відносин і застосування Кримінального кодексу України. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 193–197.

⁷⁴ Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 січня 2013 р. № 223–192/0/4–13 «Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права щодо кваліфікації хуліганства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0192740–13#Text>

Поряд із цим представниками науки кримінального права запропоновано й низку авторських визначень громадського порядку. Зокрема, з точки зору В.О. Навроцького, громадський порядок – це суспільні відносини, які складаються для дотримання членами суспільства прийнятих у ньому правил та норм поведінки. Крім того, вчений зазначає, що «у більш вузькому значенні, під громадським порядком розуміють суспільні відносини, які стосуються не всіх правил та норм поведінки, а лише тих, які забезпечують спокій у суспільстві, інтереси співжиття людей як членів громади»⁷⁵.

В.А. Ломако вважає, що «громадський порядок – це комплекс суспільних відносин, які забезпечують нормальні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, спокійний відпочинок та дотримання правил поведінки в суспільному житті і побуті. Крім цього, хуліганство часто завдає шкоди здоров'ю людей, власності, навколишньому середовищу»⁷⁶. За твердженням В.І. Борисова, громадський порядок – це сукупність різноманітних суспільних відносин, що засновані на звичаях, правилах міжлюдського спілкування, моральних принципах та якими визначається поведінка людей у процесі їх повсякденного сумісного життя. Найважливіші з цих відносин урегульовані нормами права. Громадський порядок забезпечує додержання умов нормального повсякденного життя людей у різних сферах діяльності, як у побуті (у широкому розумінні цього слова), так і в процесі їх виробничої та громадської діяльності⁷⁷.

В.В. Кузнецов стверджує, що під громадським порядком слід розуміти суспільні відносини, які засновані на загальноприйнятих правилах поведінки, моральних принципах, найважливіші з яких урегульовані нормами права і покликані забезпечити нормальне функціонування різних установ та підприємств, недоторканність

---

⁷⁵ Александров Ю.В., Дудоров О.О., Клименко В.А. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 2-ге вид., переробл. та допов. К. : Атіка, 2008. С. 420.

⁷⁶ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 2. Особлива частина. Х. : Право, 2013. С. 582.

⁷⁷ Борисов В.І. Лекція за темою: «кримінальна відповідальність за хуліганство (стаття 296 КК України)». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1(13). С. 354.

власності, життя та здоров'я, честь і гідність людей, а також нормальні умови праці, побуту та відпочинку⁷⁸.

Згідно з визначенням, сформульованим В.В. Артюховою, громадський порядок – це сукупність охоронюваних КК суспільних відносин, які характеризуються тим, що вони: закріплені у нормах права та історично сформованих нормах моралі; уособлюють культурні, моральні та естетичні соціальні норми, які визначають правила поведінки людей у таких сферах діяльності, як побут, виробництво, дозвілля, сім'я, спорт, охорона здоров'я; є виразником нормального стану стосунків між людьми, належного ставлення до здоров'я осіб, державної, комунальної, приватної чи іншої форми власності⁷⁹.

М.І. Хавронюк та О.О. Дудоров зазначають, що громадський порядок являє собою стан і результат дотримання невизначеною кількістю осіб – членів суспільства загальноновизнаних правил і норм поведінки переважно правового, а також неправового (етичного) характеру, що забезпечують нормальні умови життєдіяльності людини, діяльність підприємств, установ і організацій⁸⁰. З наукової точки зору таке визначення громадського порядку є найбільш універсальним.

Поряд із цим у науковій літературі наявні й позиції, згідно з якими основний безпосередній об'єкт хуліганства характеризується через зазначення категорії «громадський спокій».

Так, з точки зору В.В. Налуцишина, безпосередніми об'єктами хуліганства виступають громадський спокій, складовими частинами якого є честь і гідність потерпілої особи, її здоров'я та власність, моральність, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, громадська безпека⁸¹. Таким чином, вчений акцентує увагу на тій частині громадського порядку, яка зветься громадським спокоєм. Хоча у більш пізніх працях

⁷⁸ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. 2-ге вид. К. : ВД «Дакор», 2013. С. 477–478, 485.

⁷⁹ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 278.

⁸⁰ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 703.

⁸¹ Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України). Х. : Харків юридичний, 2009. С. 72.

В.В. Налуцишин ототожнював громадський порядок та громадський спокій⁸².

Л.О. Кузнецова вважає, що громадський порядок є родовим об'єктом хуліганських дій, а основним безпосереднім об'єктом хуліганських дій є громадський спокій, що є складовою частиною громадського порядку⁸³.

В.В. Кузнецов також стверджує, що основним безпосереднім об'єктом хуліганства є громадський спокій, а його обов'язковими чи факультативними безпосередніми об'єктами, залежно від форми вчинення та кваліфікуючих ознак, – можуть виступати життя та здоров'я особи, відносини власності, громадська безпека тощо⁸⁴.

У зв'язку з цим потрібно зазначити, що на порушення саме громадського порядку, а не громадського спокою вказано у диспозиції ч. 1 ст. 296 КК України. Тому, за ч. 1 ст. 296 КК України основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення слід вважати громадський порядок. Додатковий безпосередній об'єкт з'являється в тому разі, коли відбувається інтенсифікація хуліганських дій через набуття ознак кваліфікованого складу кримінального правопорушення або без набуття таких, але зі спрямованістю на інші об'єкти кримінально-правової охорони (здоров'я людини, власність, нормальна діяльність державних органів, установ та організацій тощо). Як зазначалося в офіційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.01.2013 р. № 223–192/0/4–13, хуліганські дії завжди посягають на громадський порядок та інші зазначені вище об'єкти захисту. Зміст та спрямованість цього діяння висновуються із характеру дій особи, яка їх вчиняє, а також із стосунків, які склалися між такою особою та потерпілим⁸⁵.

⁸² Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 302.

⁸³ Кузнецова Л.О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. акад. внутр. справ. К. 2011. С. 8.

⁸⁴ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. 2-ге вид. К. : ВД «Дакор», 2013. С. 477–478, 485.

⁸⁵ Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.01.2013 № 223–192/0/4–13 «Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права щодо кваліфікації хуліганства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0192740-13#Text>

Подібна точка зору підтримується в сучасних вітчизняних наукових працях з кримінального права. Так В.В. Артюхова зазначає, що основним безпосереднім об'єктом хуліганства є громадський порядок. Здоров'я громадян, власність фізичних або юридичних осіб, нормальна діяльність закладів різних сфер тощо є додатковими обов'язковими альтернативними об'єктами хуліганства, яким завдається шкода поряд із громадським порядком⁸⁶.

В контексті характеристики об'єкта хуліганства слід також відзначити, що закріплений у ст. 296 КК України склад цього кримінального правопорушення конструктивно не передбачає такої обов'язкової ознаки, як наявність потерпілого, але фактично він завжди є під час вчинення хуліганських дій. При цьому врахування цієї ознаки має важливе значення для кваліфікації певних дій у правозастосовній практиці.

Наприклад, вироком Попільнянського районного суду Житомирської області від 29 січня 2018 року ОСОБУ_1 засуджено за ч. 1 ст. 263, ч. 1 ст. 263¹, ч. 4 ст. 296 КК України. Стягнуто з ОСОБИ_1 на користь потерпілого ОСОБИ_2 10 000 грн на відшкодування моральної шкоди. Як установив суд, ОСОБА_1 улітку 2006 року незаконно придбав на Лук'янівському ринку у м. Києві гладкоствольну вогнепальну зброю – мисливську рушницю моделі ІЖ-К, яку без передбаченого законом дозволу носив і зберігав за місцем свого проживання. Влітку 2014 року засуджений незаконно переробив цю зброю на одноствольний обріз та зберігав його у цьому ж місці до виявлення й вилучення працівниками поліції 30 липня 2016 року.

Окрім наведеного, 29 липня 2016 року приблизно о 23 год 10 хв ОСОБА_1, будучи у стані алкогольного сп'яніння, під час конфлікту з неповнолітнім ОСОБА_2, вчинив щодо нього хуліганські дії з застосуванням вогнепальної зброї. Зокрема, ОСОБА_1 у людному місці, умисно грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства з особливою зухвалістю, незважаючи на присутність поряд жителів села, здійснив постріл із зазначеного вище обрізу і заподіяв ОСОБИ_2 легкого тілесного ушкодження у виді вогнепального

⁸⁶ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛІВОДА А.В., 2022. С. 278.

поранення, яке спричинило короточасний розлад здоров'я. Апеляційний суд ухвалою від 18 липня 2018 року вирок суду першої інстанції залишив без зміни.

Розглядаючи касаційну скаргу у цій справі, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду констатував наявність виключної правової проблеми, розв'язання якої необхідне для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики. Вона полягає у тому, що вирішення порушених у касаційній скарзі питань потребує розмежування складів злочинів, передбачених статтею 296 КК, що належить до злочинів публічного обвинувачення, та статтею 125 цього Кодексу, провадження щодо якого здійснюється за процедурою приватного обвинувачення, тобто може бути розпочато лише за заявою потерпілого. У цій справі потерпілий ОСОБА_2 заявив про вчинення ОСОБА_1 злочину, передбаченого статтею 125 КК, не подавав, однак під час досудового розслідування і впродовж усього судового розгляду послідовно наполягав на необхідності притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за частиною четвертою статті 296 КК, за якою його дії кваліфіковано стороною обвинувачення.

За результатами розгляду Верховним Судом цієї справи касаційну скаргу захисника в інтересах засудженого ОСОБА_1 було задоволено частково. Вирок Попільнянського районного суду Житомирської області від 29 січня 2018 року та ухвалу Апеляційного суду Житомирської області від 18 липня 2018 року щодо ОСОБА_1 змінено, зокрема, перекваліфіковано дії ОСОБА_1 з частини 4 ст. 296 КК України на ч. 2 ст. 125 КК України⁸⁷.

Згідно із ст. 477 Кримінального процесуального кодексу України хуліганство без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 296 КК), якщо воно вчинене чоловіком (дружиною) потерпілого, є «злочином приватного обвинувачення», тобто кримінальне провадження щодо такого хуліганства не може бути порушене без спеціальної заяви потерпілого. Як правило, йдеться про так звані випадки «сімейного насильства»⁸⁸ (з грудня 2017 р. ст. 126¹ КК України).

---

⁸⁷ Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 р. № 288/1158/16-к; № 13–28кс19. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/c009102?an=2>

⁸⁸ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіге, 2014. С. 704.

Ще один подібний випадок. За вироком Надвірнянського райсуду від 8.10.2018 *Особу 1* визнано винуватим і засуджено за ч. 4 ст. 296 КК до покарання із застосуванням ст. 69 КК у вигляді обмеження волі на 1 рік. Як установив місцевий суд, 17.07.2017, приблизно о 18:00, на території парку ім. І.Франка в м. Надвірній *Особа 1*, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, під час словесного конфлікту з *Особою 2*, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, нехтуючи загальноприйнятими нормами моралі та поведінки, діючи з особливою зухвалістю, безпричинно перекинув останнього через дерев'яну огорожу та завдав йому кількох ударів руками по обличчю й тулубу та задалегідь заготовленим розкладним ножом у ліве плече, спричинивши потерпілому легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я. У касаційній скарзі засуджений *Особа 1*, посилаючись на невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи та неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, просив судові рішення щодо нього змінити: перекваліфікувати його дії з ч. 4 ст. 296 на ч. 2 ст. 125 КК і закрити кримінальне провадження на підставі ст. 46 КК у зв'язку з примиренням із потерпілим. На думку засудженого, місцевий суд неправильно кваліфікував його дії за ч. 4 ст. 296 КК, оскільки висновок суду у вироку про наявність у його діях хуліганського мотиву не підтверджений дослідженими в суді доказами. Засуджений звертав увагу на те, що застосування ним фізичного насильства до потерпілого було зумовлене особистою неприязню до потерпілого, яка виникла на ґрунті словесного конфлікту з ним⁸⁹.

Безумовно, «підтримання громадського порядку є одним із важливих чинників захисту честі, гідності, здоров'я, безпеки громадян, їх спокійного відпочинку та безперешкодної праці, втілення інших природних, соціальних і культурних прав членів людської спільноти»⁹⁰. Разом з тим окремі науковці небезпідставно звертають увагу на те, що загалом «кожне правопорушення посягає на громадський

⁸⁹ Постанова Верховного Суду від 8 жовтня 2019 року №348/2090/17. URL: https://zib.com.ua/ua/140387vs_rozysniv_yaki_dii_vidnosyatsya_do_huliganstva.html

⁹⁰ Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 р. № 288/1158/16-к; № 13-28кц19. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/c009102?an=2>

порядок і може завдати або завдає йому шкоди, адже ігнорування встановлених норм поведінки і є порушенням цього громадського порядку»⁹¹. Привертає увагу й критичне висловлювання М.Й. Коржанського: «хоча у багатьох постановках судових органів відзначається, що хуліганство відрізняється очевидним і грубим порушенням громадського порядку і неповагою до суспільства, але ці вказівки мають незначну практичну цінність, оскільки майже всі навмисні злочини (якщо не всі) є грубим порушенням громадського порядку і виражають явну неповагу до суспільства (вбивство, розбій, зґвалтування, масові заворушення, групова бійка і т. ін.). Практика свідчить, що під законодавче визначення хуліганства підпадає будь-який навмисний злочин»⁹².

З урахуванням наведеного вище, слушною є думка В.В. Артюхової, яка зазначає: «Якщо розглядати поняття «громадський порядок» відокремлено від інших ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК, дійсно існує можливість його «надто» широкого тлумачення. Видається, що справді кожне вчинюване кримінальне або адміністративне правопорушення певною мірою посягає на громадський порядок, проте не кожне вчиняється з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом»⁹³. Відтак, поряд з визначенням об'єкта посягання важливим є з'ясування й особливостей об'єктивної сторони та інших ознак досліджуваного кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішній бік (зовнішній вираз) кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення кримінального правопорушення⁹⁴.

---

⁹¹ Тадика С.Д. Щодо декриміналізації хуліганства в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 157.

⁹² Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник / вид. 2-ге. К. : Атіка, 2002. С. 453–454.

⁹³ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 33–34.

⁹⁴ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-ге вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2004. С. 116.

Усі ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, з огляду на їх опис (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК, поділяються на дві групи: обов'язкові (необхідні) та факультативні. До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння, без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини, не може бути вчинений кожен злочин. До факультативних ознак належать: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину. Ці ознаки як такі, що фактично притаманні злочину як явищу реальної дійсності, далеко не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного складу злочину⁹⁵.

Характеризуючи об'єктивну сторону складу хуліганства як кримінального правопорушення, слід одразу ж визначити конструктивні особливості законодавчого закріплення ознак складу хуліганства у ст. 296 КК України. За особливостями законодавчої конструкції складів кримінальних правопорушень розрізняють кримінальні правопорушення з усіченим, формальним та матеріальним складом.

Кримінальними правопорушеннями з усіченим складом називають такі суспільно небезпечні діяння, в яких моментом закінчення вважається стадія готування або стадія замаху. Кримінальними правопорушеннями з формальним складом є ті, які не включають суспільно небезпечні наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу, а тому кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення вказаного у законі діяння. Кримінальним правопорушенням з матеріальним складом є таке, при конструюванні об'єктивної сторони складу якого законодавець передбачив настання суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової умови його закінчення. Зважаючи на конструктивні особливості формулювання складів кримінальних правопорушень у всіх без винятку частинах ст. 296 КК України, можна констатувати, що хуліганство є кримінальним правопорушенням із формальним складом. Як зазначає В.О. Навроцький, «аналіз диспозиції ст. 296 свідчить, що обов'язковою

⁹⁵ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-ге вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2004. С. 124.

ознакою об'єктивної сторони цього злочину є вчинення діяння. Саме діяння полягає в грубому порушенні громадського порядку, яке супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом»⁹⁶.

Діяння має дві форми – дія (активна форма) та бездіяльність (пасивна форма). Хуліганство вчинюється виключно в активній формі, тобто у формі дії. Як вказував М.І. Даньшин, хуліганство шляхом бездіяльності не може бути вчиненим. Це обумовлено характером даного суспільно небезпечного діяння. При утриманні від вчинення конкретної дії неможливо заподіяти значну шкоду громадському порядку⁹⁷.

Під час вчинення хуліганства суспільно небезпечній дії завжди притаманні ознаки фізичного та/або психологічного насильства. Під фізичним насильством розуміють умисне нанесення потерпілим ударів, побоїв, які завдали фізичного болю, тілесних ушкоджень, або дії, що проявились у знищенні або пошкодженні майна або потягли за собою припинення певних робіт, надання послуг, порушили відпочинок та завдали інших негативних наслідків суспільного характеру. Психологічне насильство проявляється в першу чергу у словесних (вербальних) інформаційних проявах, які будучи проявом активної злочинної мотивації викликають як у потерпілого, так і в інших осіб відчуття страху, небезпеки своїм інтересам та переростають у фізичне насильство. Як зазначає В.В. Налуцишин, у всіх без винятку потерпілих в досліджених ним кримінальних справах такі дії викликали стурбованість, пригнічений стан, відчуття страху, як за своє здоров'я і життя, так і своїх рідних, близьких⁹⁸. Психічне насильство є передумовою фізичного насильства, а тому вони проявляються у хулігана як два складових способи вчинення цього злочину і є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони хуліганства⁹⁹. Однак, безумовно, в окремих

---

⁹⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 6-те вид., переробл. і допов. / за заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К. : Юрид. думка, 2009. С. 836.

⁹⁷ Даньшин И.Н. Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву. Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1971. С. 145.

⁹⁸ Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 304.

⁹⁹ Ковалев М.И. Общественно опасное последствие преступления и диспозиция уголовного закона. *Советское государство и право*. 1990. № 10. С. 43.

випадках вчинення хуліганства психічне та фізичне насильство можуть поєднуватись, можуть проявлятись окремо.

Ознаками, які характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України є грубе порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Очевидно, що ці конструктивні ознаки об'єктивної сторони хуліганства є оціночними, що є фактором судової та слідчої дискреції.

За твердженням В.В. Кузнецова, зміст ознак хуліганства можна з'ясувати лише за допомогою доктринального й судового тлумачення. Заслуга вчених, які коментували й роз'яснювали кримінальний закон, а також суддів як раз і полягає в тому, щоб дати логічне і якомога більш вузьке і точне тлумачення зазначених ознак¹⁰⁰.

В науці кримінального права під грубим порушенням громадського порядку розуміється юридичне визначення характеру і ступеня порушення громадського порядку, що розкриває кримінально-правовий зміст цього діяння. Це явна неповага (зневага) до усталених етичних, моральних, правових норм, традицій тощо. Грубе порушення супроводжується, як правило, заподіянням моральної, фізичної чи матеріальної шкоди особистим чи громадським інтересам шляхом знущання, мордування, катування, спричинення тілесних ушкоджень, зриву масового заходу, порушення нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, транспорту тощо або загрозою реального застосування такого насильства, а також пошкодження чи знищення чужого майна¹⁰¹. В.О. Навроцький зазначає, що «порушення громадського порядку можуть полягати в заподіянні шкоди здоров'ю особи, її честі й гідності, власності, іншим правоохоронюваним цінностям»¹⁰². За висновком В.І. Борисова, грубе порушення громадського порядку – це різноманітні дії, які характеризуються буйством,

¹⁰⁰ Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія. К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. С. 793.

¹⁰¹ Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 303 ; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. і допов. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. К. : Дакор, 2008. С. 1000.

¹⁰² Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. К. : Знання, 2000. С. 618.

безчинством, нахабністю, цинізмом. Такі дії часто супроводжуються насильством, пошкодженням чи знищенням майна, нецензурними висловлюваннями або написами. Хуліганські дії повинні набувати грубого прояву, встановлення якого багато в чому залежить від конкретних обставин вчиненого діяння. Враховуються наслідки, місце, тривалість, кількість та стан потерпілих. Оскільки громадський порядок забезпечує інтереси суспільства, то і оцінка дій, тобто визнання їх грубими порушеннями, повинна здійснюватися з позиції їх суспільного сприйняття¹⁰³.

Як зазначають М.І. Хавронюк та О.О. Дудоров, серед вчених загальноновизнано, що порушення громадського порядку слід визнавати грубим тоді, коли хуліганство зачіпає важливі інтереси чи інтереси багатьох осіб, порушує спокійну життєдіяльність громадян, а відновлення порядку вимагає значних зусиль; явна неповага до суспільства як мотив цього злочину передбачає прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися внаслідок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі¹⁰⁴. За твердженням В.В. Кузнецова, грубість порушення громадського порядку визначається з урахуванням місця вчинення хуліганських дій, їх тривалості, кількості та характеристики потерпілих, ступеня порушення їхніх прав і законних інтересів тощо. Таким чином, грубе порушення громадського порядку має місце тоді, коли: останньому заподіюється істотна шкода і хуліганство пов'язане з посяганням на інші суспільні відносини, задля збереження яких підтримується громадський порядок; відновлення порядку вимагає значних, тривалих зусиль¹⁰⁵.

Отже, ознака «грубе порушення громадського порядку» є оціночною, такою, що включає набір різних схожих за своєю природою характеристик аморальної поведінки. За твердженням О.О. Дудорова та

---

¹⁰³ Борисов В.І. Лекція за темою: «кримінальна відповідальність за хуліганство (стаття 296 КК України)». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1(13). С. 356.

¹⁰⁴ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 709.

¹⁰⁵ Азаров Д.С., Гришук В.К., Савченко А.В. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К. : Юрінком Інтер, 2017. С. 661.

М.І. Хавронюка, неясно, чим звичайне порушення громадського порядку відрізняється від грубого. Вказівки лише на те, що порушення за своїм характером повинно бути грубим, явно недостатньо для криміналізації цих діянь¹⁰⁶.

Вирішенню поставленого питання певною мірою сприяють роз'яснення вищих судових інстанцій України. Так, в ухвалі колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 березня 2010 р. № 5–646км10 було зазначено: «З об'єктивної сторони, хуліганство є суспільно небезпечною дією, що грубо порушує громадський порядок. Такими закон визнає лише ті дії, які спричинили істотну шкоду особистим інтересам і відзначились особливою зухвалістю або винятковим цинізмом».

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ роз'яснив, що початок грубого порушення громадського порядку може бути різний: наприклад, особа може завчасно передбачити, що перебуватиме у громадському місці під час проведення якихось заходів, й у зв'язку із цим готується, налаштовує себе на вчинення у той час протиправних дій, або ж рішення вчинити такі дії може виникнути спонтанно, раптово, ситуативно. Однак для кваліфікації хуліганства момент виникнення бажання його вчинити не є визначальним, оскільки не є конструктивною ознакою (складовою) цього посягання. Цей стан не виключає й того, що особа, яка не планувала або завчасно не готувалася і не мала наміру вчинити хуліганство, водночас може скоїти це діяння згодом за будь-яких обставин¹⁰⁷.

Як зазначається в абз. 2 п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 р. № 10, якщо таке порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство за ст. 173 Кодексу України про адміністративні

¹⁰⁶ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. С. 706–707.

¹⁰⁷ Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 січня 2013 р. № 223–192/0/4–13 «Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права щодо кваліфікації хуліганства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0192740–13#Text>

правопорушення¹⁰⁸. Таким чином, особлива зухвалість та винятковий цинізм є обов'язковими ознаками грубого порушення громадського порядку при хуліганстві.

У вищевказаній постанові Пленуму Верховного Суду України під «особливою зухвалістю» розуміється «таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знуцанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке тривалий час уперто не припинялося». Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, характеризуючи цю властивість хуліганства, в своїй ухвалі від 4 березня 2010 р. № 5–646км10 зазначила: «Особливою зухвалістю слід розуміти нахабне поведіння, буйство, поєднане з насильством, яке спричинило тілесне ушкодження, чи знуцання над потерпілим, знищення або пошкодження майна, тривале порушення спокою громадян тощо».

В.В. Налуцишин під способом хуліганства у формі «особливої зухвалості» розуміє механізм впливу на цінності, взяті під охорону ст. 296 КК, який може проявитись у застосуванні фізичного насильства до потерпілого або інших осіб з використанням предметів (збрарядь), здатних підсилити ступінь небезпечності такого насильства, та заподіяти суспільно-небезпечну шкоду приватно-публічного характеру¹⁰⁹. З точки В.М. Киричко, особлива зухвалість при хуліганстві розуміється як демонстративна зневага до загальноприйнятих норм моралі¹¹⁰.

---

¹⁰⁸ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text>

¹⁰⁹ Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 302–306.

¹¹⁰ Киричко В.М. Про особливості кримінально-правових заборон та їх значення для регулювання суспільних відносин і застосування Кримінального кодексу України. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 195.

«Винятковий цинізм» в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 року № 10 охарактеризовано як дії, «поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знущанням над хворим, дитиною, особою похилого віку, або такою, яка перебуває в безпорадному стані, та ін». В ухвалі колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 березня 2010 р. № 5–646км10 винятковий цинізм визначається як «демонстративна зневага норм моральності, наприклад, груба непристойність, публічне оголення, знущання над немічними та ін.».

Коментуючи таку правову позицію, О.В. Заруцький зауважив, що для того, щоб кваліфікувати діяння особи як хуліганство, вчинене з особливим цинізмом, суб'єкту правозастосування відповідно до наведеного в Законі визначення суспільної моралі, необхідно встановити, що своїми діями особа порушила систему етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість, чим у свою чергу було грубо порушено громадський порядок. Таке законодавче визначення та закріплення поняття «суспільна мораль» ще більше «розмиває» межі оціночних ознак у складі злочину хуліганство, оскільки такі поняття, як «етичні норми», «справедливість» та інші є також нечіткими¹¹¹.

За висновком В.В. Налуцишина, способом хуліганства у формі «виняткового цинізму» є такий інформаційний прояв психічного насильства, який спрямований на свідомість і волю потерпілого або інших осіб та є органічною ознакою фізичного насильства, як правило з використанням предметів, здатних принизити честь і гідність особи і тим самим завдати їй суспільно-небезпечну шкоду приватного характеру з ознаками публічності¹¹².

¹¹¹ Заруцький О.В. Оціночні ознаки в складі злочину хуліганство (ст. 296 Кримінального кодексу України). *Наукові записки: юридичні науки*. 2004. Том. 26. С. 49.

¹¹² Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 305.

Оціночність цієї категорії призводить до різного змістовного розуміння вченими. Як зазначає В.В. Налуцишин, до ознак кримінально-караного виняткового цинізму не можна відносити непристойні жести, грубі, брутальні, загально образливі слова, демонстрацію статевих органів, імітування статевих зносин тощо. Тобто, такі прояви загальної зневаги до норм доброчинності, які засвідчують лише ознаки невихованості на межі непристойності. В разі, коли погроза супроводжується тим, що потерпілий вчиняє якісь дії, що принижують його честь і гідність (їсти землю, пити сечу і т. п.), такі дії слід кваліфікувати як хуліганські, вчинені способом «винятковий цинізм»¹¹³. Поряд із цим В.І. Борисов навпаки зазначає, що винятковий цинізм часто проявляється в безсоромних, вульгарних непристойних пропозиціях, особливо в присутності жінок та дітей (непристойні рухи тілом, жести, вираження, оголення себе у громадському місті, відправлення природних потреб з усвідомленням, що це робиться у всіх на виду), в нарузі над дитиною, традиціями, звичаями... Під винятковим цинізмом слід розуміти і такі хуліганські дії, які носять характер витонченої жорстокості і збоченості, явного знуцання над особистістю, використання її беззахисності і безпорадності¹¹⁴.

Акцентуючи увагу на відмежуванні хуліганства від інших кримінальних правопорушень, Верховний Суд у постанові від 3 липня 2019 р. зазначив, що «дії, які супроводжувалися погрозами вбивства, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, обумовлені особистими неприязними стосунками, підлягають кваліфікації за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише в тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом»¹¹⁵.

¹¹³ Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 305.

¹¹⁴ Борисов В.І. Лекція за темою: «кримінальна відповідальність за хуліганство (стаття 296 КК України)». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1(13). С. 359–360.

¹¹⁵ Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 р. № 288/1158/16-к; № 13–28кч19. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/c009102?an=2>

Верховний Суд також зазначає, що «при відмежуванні хуліганства від, зокрема, посягань проти життя і здоров'я людини судам необхідно враховувати, що суспільно небезпечне діяння не може бути кваліфіковано як хуліганство за наявності у сукупності таких обставин справи (провадження): 1) засуджені і потерпілі між собою були знайомі; 2) до злочинного посягання перебували в особистих неприязних стосунках; 3) поштовхом до заподіяння тілесних ушкоджень стала поведінка самих потерпілих; 4) зі змісту протиправних дій кожного із засуджених простежується бажання завдати шкоди власне здоров'ю потерпілих через особисту неприязнь до них»¹¹⁶.

Окремі вчені до об'єктивної сторони складу хуліганства відносять деякі суб'єктивні ознаки. Так, В.Т. Дзюба зазначає, що явна неповага до суспільства – це навмисні активні дії винуватої особи, змістом яких є особлива зухвалість або винятковий цинізм ситуативного характеру як прояв аморального, цинічного, зверхнього ставлення до прав, свобод та законних інтересів невизначеного кола людей, інтересів юридичних осіб, суспільства або держави, що порушують спокій життєдіяльності як одного, так і багатьох громадян»¹¹⁷.

При цьому, як стверджує О. Івахненко, «слід мати на увазі, що коло хуліганських діянь не вичерпується тими діями, які підпадають під ознаки ст. 296 КК України, й охоплює також інші діяння, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, та (або) вчинені з хуліганських мотивів, тобто на ґрунті неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу»¹¹⁸.

Щодо місця вчинення хуліганства, то за твердженням В.В. Кузнецова, серед практичних працівників правоохоронних органів домінує

¹¹⁶ Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 січня 2013 р. № 223-192/0/4-13 «Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права щодо кваліфікації хуліганства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0192740-13#Text>

¹¹⁷ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. і допов. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. К.: Дакор, 2008. С. 1001.

¹¹⁸ Івахненко О. Об'єктивна сторона хуліганських діянь. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 155–158.

думка, що відповідальність за хуліганство настає лише в разі вчинення посягання у громадських місцях¹¹⁹. Однак, як зазначив Верховний Суд, саме лише громадське місце, де відбулася сутичка, не є підставою для кваліфікації дій засудженого як хуліганства¹²⁰. Важливу роль місце вчинення злочину має в тлумаченні таких оціночних понять, як особлива зухвалість, винятковий цинізм, застосування або спроба застосування вогнепальної зброї або ножів, кастетів або іншої холодної зброї, а рівно інших предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень при хуліганстві¹²¹.

Як відзначає М.М. Єфімов, в законі відсутня вимога, стосовно якої місце вчинення хуліганства повинно бути громадським. Тобто вчинення злочину, передбаченого ст. 296 КК України, здебільшого в громадських місцях є не причиною, а наслідком того, що дане діяння посягає на певні суспільні відносини. Хуліганські дії можуть вчинятися у безлюдних місцях, особливо тоді, коли винний вважає таким чином уникнути виявлення злочину і покарання. Тому, наприклад, знищення газонів, зривання афіш, пошкодження дерматину на дверях квартир у момент вчинення ні в кого не викликає почуття тривоги, збентеження, обурення через відсутність очевидців і потерпілих. Та тільки громадяни виявляють наслідки суспільно небезпечного діяння, одразу виникає великий спектр негативних емоцій. Подібні дії визнаються хуліганськими незалежно від того, вчинені вони публічно чи за відсутності людей, оскільки ними грубо порушується громадський порядок і проявляється явна неповага до суспільства. Загалом же автором запропоновано таку класифікацію місць вчинення хуліганства: 1) місця загального користування – парки, вулиці, сквери тощо; 2) розважальні заклади – бари, кафе, дискотеки і т.п.; 3) спортивно-

---

¹¹⁹ Азаров Д.С., Гришук В.К., Савченко А.В. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К. : Юрінком Інтер, 2017. С. 661.

¹²⁰ Постанова Верховного Суду від 8 жовтня 2019 року №348/2090/17. URL: https://zib.com.ua/ua/140387vs_rozjasniv_yaki_dii_vidnosyatsya_do_huliganstva.html

¹²¹ Мороз В.Г. Значення встановлення місця вчинення злочину для правильної кваліфікації вчиненого діяння. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю Інституту управління та права ЗНТУ, м. Запоріжжя, 20 травня 2017 р. : в 2 т. / редкол.: С.К. Бостан, Р.М. Максакова, Т.Є. Леоненко. Т. 2. Запоріжжя : «Просвіта», 2017. С. 117.

масові заклади – стадіони, спортивні комплекси, манежі; 4) місця проживання населення – квартири багатоповерхівок, приватні будівлі; 5) громадський транспорт – автобуси, трамваї, тролейбуси тощо; 6) місця культурного відпочинку – театри, кінотеатри; 7) інші місця – нежилі будівлі тощо¹²².

Від точного встановлення місця вчинення кримінального правопорушення безпосередньо залежить правильність кваліфікації вчиненого. Так, прояв безсоромності, яким вирізняється винятковий цинізм (наприклад, демонстративне оголення статевого органу, відправлення природних потреб на очах у громадян), не може бути адекватно оцінено і розтлумачене поза місцем, в якому такі дії вчинені. Однакові за характером, вони в різних місцях набувають різного соціального «забарвлення» – від вимушених і природно-необхідних до вульгарних і цинічних. Вказане в певній мірі відноситься і до особливої зухвалості¹²³.

За висновком В.В. Налуцишина кримінально-каране хуліганство може визнаватись лише публічним вчинком. Під публічністю хуліганства слід розуміти таку ситуацію (обстановку), коли особа умисно і цілеспрямовано скеровує свої дії на завдання шкоди інтересам будь-якої особи таким чином, щоб все це стало зрозумілим для невизначеного кола фізичних або юридичних осіб і викликало у них як під час вчинення злочину, так і після скоєного, тривогу (неспокій) небезпечністю вчиненого¹²⁴.

Розглядаючи поняття «особлива зухвалість» і «винятковий цинізм» як такі, що характеризують хуліганські дії, В.В. Артюхова наголошує, що ці поняття до певної міри є подібними, а тому їх встановлення часто викликає труднощі, особливо враховуючи те, що хуліганські дії можуть одночасно вчинятись як з особливою зухвалістю, так і з винятковим цинізмом. Подібність цих характеризуючих ознак хуліганських дій за змістом, а також те, що кожна з них не збільшує обсяг

¹²² Сфімов М.М. Обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 572–573.

¹²³ Мороз В.Г. Зазначена праця. С. 117.

¹²⁴ Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 304.

кримінальної відповідальності, не обтяжує її, – створює умови для їх неоднакового тлумачення суб'єктами правозастосування. З урахуванням цього, В.В. Артюхова вказує на необхідність пошуку уніфікованого поняття, як охоплювало б сутність зазначених ознак хуліганства. Таким уніфікованим поняттям запропоновано вважати поняття «особлива нахабність» із визначення його як вкрай зневажливого ставлення винуватого до встановлених у суспільстві норм моралі і закону, ствердження його егоїстичних уподобань, наслідком яких стало грубе порушення громадського порядку у виді заподіяння потерпілій особі побоїв або тілесних ушкоджень, знищення чи пошкодження майна, спричинення іншої шкоди майнового та немайнового характеру. Таким чином, дослідниця вбачає за доцільне виключити з диспозиції ст. 296 КК такі характеризуючі ознаки, як особлива зухвалість та винятковий цинізм, замінивши їх ознакою «особлива нахабність». При цьому наведене вище визначення ознаки «особлива нахабність» запропоновано закріпити у примітці до статті 296 КК¹²⁵.

Така пропозиція здається дискусійною. Зазначене обумовлено тим, що за своєю сутністю поняття «особлива нахабність» також є оціночним, і запропоноване законодавче закріплення визначення цього поняття охоплює додаткові оціночні ознаки («вкрай зневажливе ставлення до встановлених у суспільстві норм моралі і закону», «ствердження егоїстичних уподобань»). Практичне використання цих ознак буде так само пов'язано із необхідністю встановлення суб'єктами правозастосування відповідності конкретних фактів ознакам оціночних понять¹²⁶. При цьому, якщо стосовно ознак «особлива зухвалість» і «винятковий цинізм» у правозастосовній практиці впродовж останніх десятиріч вже сформовано певні (хоча й недостатньо установлені) правові позиції, то заміна цих ознак такою, як «особлива нахабність», може спричинити додаткові ускладнення через необхідність зміни раніше напрацьованих підходів.

---

¹²⁵ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 55–59, 281–282.

¹²⁶ Панов Н.И. Оценочные понятия: методологические аспекты исследования и применения в уголовном праве. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2 (7). С. 20.

Зважаючи на це вбачається, що більш прийнятним засобом забезпечення єдності у правозастосовній практиці під час кваліфікації хуліганських дій, в тому числі однозначної інтерпретації оціночних понять, що закріплені у ст. 296 КК України, може стати подальше узагальнення відповідних правових позицій на рівні оглядів судової практики в провадженнях у справах про хуліганство. Підготовка таких оглядів може здійснюватись Верховним Судом як найвищим судом у системі судоустрою України, який уповноважений здійснювати узагальнення судової практики, забезпечувати однакове застосування норм права судами, а також забезпечувати апеляційні та місцеві суди методичною інформацією з питань правозастосування (ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

В контексті з'ясування питання щодо суспільно небезпечних наслідків хуліганства слід відзначити, що наразі чинна редакція ст. 296 КК не передбачає виокремлення таких наслідків як обов'язкової ознаки цього правопорушення. Акцентуючи на цьому увагу, В.В. Кузнецов висловив думку, згідно з якою законодавець застосовує термін «порушення» не для того, щоб вказати на наслідки хуліганства, а для того, щоб чіткіше визначити дії, які є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони відповідного складу злочину¹²⁷.

Однак, як наголошують окремі вчені, суспільно небезпечні наслідки обов'язково наявні під час вчинення хуліганства. Так, на думку В.Т. Дзюби, об'єктивна сторона хуліганства характеризується, зокрема, наявністю моральної, фізичної або матеріальної шкоди; причинним зв'язком між діями, що утворюють основний та кваліфіковані склади, та злочинними наслідками (фізичною чи майновою шкодою)¹²⁸. О. Івахненко стверджує, що «будь-яке діяння в реальній дійсності породжує ті чи інші наслідки... Не існує безнаслідкових злочинів, а існують у КК склади злочинів без вказівки на ознаки наслідків як на обов'язкові ознаки цього складу злочину. Це прямо стосується перш за все хуліганських злочинів, котрі ... супроводжуються

¹²⁷ Кузнецов В.В. Розмежування хуліганства з груповим порушенням громадського порядку. *Юридичний вісник*. 2010. № 1 (14). С. 77.

¹²⁸ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. і допов. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. К. : Дакор, 2008. С. 1000.

застосуванням фізичного насильства і заподіянням моральної, матеріальної чи іншої шкоди особистим чи громадським інтересам, а тому не можуть бути без наслідків»¹²⁹. Досліджуючи матеріали архівних кримінальних проваджень В.В. Налуцишин також дійшов висновку, що об'єктивну сторону хуліганства утворюють активні дії, змістом яких є фізичне і психічне насильство, виражене в двох нормативно-визначених способах, які визначають публічність діяння та злочинні наслідки¹³⁰.

В.І. Борисов взагалі зазначає, що за конструкцією об'єктивної сторони хуліганство слід віднести до злочинів з матеріальним складом. За твердженням вченого, у судових рішеннях, пов'язаних з хуліганством, починаючи з середини 70-х років минулого століття, постійно звертається увага на необхідність встановлення того, як та яким чином спричиняється шкода громадському порядку, тобто констатація такої шкоди набуває обов'язкового характеру. Таким чином з об'єктивної сторони хуліганство потребує встановлення діяння, наслідків, причинного зв'язку. Причинний зв'язок між діянням та наслідками, за твердженням В.І. Борисова, «може бути як прямим (безпосереднім), так і опосередкованим. Останній, як правило, має місце, коли дії вчиняються не в громадських місцях, і навіть у відсутності потерпілих або будь-яких осіб. Вочевидь, що необхідні додаткові фактори, завдяки яким результативна складова хуліганства стає предметом громадського сприйняття (точніше несприйняття), стає предметом осуду, обурення з боку людей»¹³¹.

Акцентуючи увагу на заподіянні хуліганськими діями моральної шкоди, В.В. Налуцишин відзначає, що хуліганський вчинок усвідомлюється і винним і іншими людьми як ганебний, образливий, негативний, як засіб приниження честі і гідності будь-кого. І тут значення не має, чи були вчинені хуліганські дії в громадському місці, чи

---

¹²⁹ Івахненко О. Об'єктивна сторона хуліганських діянь. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 157–158.

¹³⁰ Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 303.

¹³¹ Борисов В.І. Лекція за темою: «кримінальна відповідальність за хуліганство (стаття 296 КК України)». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1(13). С. 355, 361.

в будь-якому місці, але характер і «результат» хуліганських дій обов'язково усвідомлюється громадою (кількома особами), або навіть і однією особою, яка сприймає їх як образу її, а також як нехтування інтересів громади, нехтування суспільної моралі¹³².

Хуліганством можуть завдаватись й матеріальні збитки. Наведемо декілька прикладів. Вироком Ладизинського міського суду від 27.08.2012 року було засуджено А. до покарання у виді 2-х років обмеження волі з застосуванням ст.ст. 75, 76 КК України за те, що він перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, безпричинно почав ображати нецензурною лайкою присутніх в магазині. Вів себе з особливою зухвалістю, внаслідок якої розбив кулаком скло морозильної камери в ковбасному відділі магазину, чим завдав матеріального збитку приватному підприємцю К. та тимчасово порушив нормальну діяльність магазину «Е»¹³³.

Інший приклад: 13 червня 2017 р. приблизно о 10 годині ОСОБА, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись на другому поверсі Безруківської сільської ради Дергачівського району Харківської області, будучи незадоволеним зміною назви в'їзду в с. Безруки, безпідставно, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, нехтуючи загально прийнятими в суспільстві нормами моралі та поведінки, діючи з особливою зухвалістю, виражаючись нецензурною лайкою почав ображати працівників Безруківської сільської ради, тимчасово призупинивши нормальну роботу закладу упродовж 40 хвилин, після чого покинув будівлю ради. Цього ж дня приблизно о 13 годині ОСОБА, продовжуючи свої злочинні хуліганські дії, прийшов на другий поверх будівлі Безруківської сільської ради, де знову, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, нехтуючи загально прийнятими в суспільстві нормами моралі та поведінки, діючи з особливою зухвалістю, виражаючись нецензурною лайкою, продовжив ображати працівників вказаної сільської ради, після чого зі значною силою ногою став бити по дверях приміщень ради, пошкодивши 2 одностворчаті двері розміром

¹³² Налуцишин В.В. Зазначена праця. С. 303.

¹³³ Узагальнення практики розгляду судом кримінальних справ про хуліганство за 2012 рік. URL: <https://lgm.vn.court.gov.ua/sud0211/analiz/33708/>

900x2000 мм, вартістю 680,50 грн кожна, 2 двостворчаті двері розміром 1400x2000 мм вартістю 1361,00 грн кожна, а також руками пошкодив 31 фоторамку вартістю 31,00 грн кожна, що знаходилися на стіні приміщення, та упродовж 20 хвилин відмовлявся покинути будівлю сільської ради, тим самим призупинивши роботу закладу. В результаті чого, Безруківській сільській раді було спричинено матеріальну шкоду на загальну суму 5044,00 грн. Зазначену особу було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України та призначено їй покарання у виді п'ятиста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 8500,00 грн. (вісім тисяч п'ятсот гривень)¹³⁴.

Як зазначають А.А. Музика та В.В. Артюхова, «може скластися враження, що хуліганством шкода ніби не завдається конкретній особі, коли йдеться, наприклад, про пошкодження державного чи комунального майна. Однак таке уявлення є хибним. Варто взяти до уваги, що встановлення факту грубого порушення громадського порядку – це не лише об'єктивна картина події, а й людські відчуття. Зазвичай є очевидці такого злочину і шкода їм завдається: вони страждають принаймні морально, відчувають приниження людської гідності – своєї і сторонніх осіб, переживають почуття страху. Тобто вони самі також є потерпілими від хуліганства. Саме шляхом вчинення умисних особливо зухвалих чи винятково цинічних дій правопорушник бажає виказати і виказує явну неповагу до суспільства (в реальності – конкретним особам), від чого настає такий суспільно небезпечний наслідок, як грубе порушення громадського порядку (в реальності – завдається шкода конкретним особам)»¹³⁵. В.В. Артюхова за результатами вивчення матеріалів судової практики встановила, що хуліганські дії завжди зумовлюють настання суспільно небезпечних наслідків – передусім потерпає громадський порядок; шкода йому завдається виключно через заподіяння шкоди конкретним потерпілим або юридичним особам. Тому у кримінальних провадженнях

---

¹³⁴ Вирок Дергачівського районного суду Харківської області № 76096280 від 28.08.2018. URL:<https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/76096280/>

¹³⁵ Музика А.А., Артюхова В.В. Пропонуємо наукову гіпотезу: хуліганства без суспільно небезпечних наслідків не буває. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи* : збірник тез Міжнарод. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 14 лист. 2019 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2019. С. 159–160.

про хуліганство зазвичай фігурують такі факультативні ознаки об'єкта складу злочину, як «потерпілий від кримінального правопорушення» та «предмет кримінального правопорушення»¹³⁶. Зважаючи на це, В.В. Артюхова наголошує на практичній доцільності зміни існуючого формального складу хуліганства на матеріальний та пропонує викладення ч. 1 ст. 296 КК в новій редакції: «Хуліганство, тобто вчинені з мотиву явної неповаги до суспільства особливо нахабні умисні дії, *наслідком яких стало грубе порушення громадського порядку....*» (виділено авт.). Водночас у примітці до цієї статті запропоновано визначити, що грубе порушення громадського порядку – це шкода, що завдана фізичній особі (потерпілому від кримінального правопорушення) або юридичній особі. Під шкодою в цій статті слід розуміти моральну, фізичну або майнову шкоду. Завдана людині фізична шкода – це легкі тілесні ушкодження. Завдана людині або юридичній особі майнові шкода – це втрати майнового характеру, розмір яких перевищує один неоподатковуваний мінімум доходів громадян¹³⁷.

З наведеними вище пропозиціями можна погодитися частково. З одного боку, заслуговує підтримки ідея щодо визначення грубого порушення громадського порядку як *наслідку* певних суспільно небезпечних дій. Адже наявне у ч. 1 ст. 296 КК формулювання, з контексту якого слідує, що грубе порушення громадського порядку *є дією*, ускладнює кваліфікацію такої дії та визначення її негативних наслідків. При цьому у постанові Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» містяться окремі формулювання, які вказують на те, що грубе порушення громадського порядку не ототожнюється з дією (зокрема: «як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише в тих випадках, коли вони були *поєднані* з очевидним для винного *грубим порушенням громадського порядку...*»). Слід також відзначити, що статті 206 раніше чинного КК України хуліганство визначалось як «умисні дії, що грубо

¹³⁶ Артюхова В.В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, Національної академії наук України. Київ, 2021. С. 9.

¹³⁷ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 281.

порушують громадський порядок...». Зважаючи на вищевказане, така законодавча конструкція є більш прийнятною.

Поряд із цим викликає сумніви доцільність законодавчого визначення грубого порушення громадського порядку як шкоди, що завдана фізичній особі або юридичній особі. Вбачається, що таке розуміння порушення громадського порядку є дещо спрощеним, і не в повній мірі узгоджується із сформованими уявленнями щодо категорії «громадський порядок». Адже фактично суспільно небезпечні наслідки хуліганських дій не зводяться лише до завдання шкоди певній фізичній чи юридичній особі, а є більш широкими: такі дії заподіюють шкоду не лише приватним інтересам окремих осіб, але й публічним (суспільним) інтересам, що проявляється у порушенні ustalених правил співжиття, громадського спокою, а також нормального стану інших суспільних відносин, що охоплюються поняттям громадського порядку і підлягають кримінально-правові охороні.

Ще одним елементом складу кримінального правопорушення є його суб'єкт.

У теорії кримінального права є ustalеною концепція, за якою суб'єкт кримінального правопорушення як елемент його складу характеризується трьома обов'язковими ознаками: це особа фізична, осудна, що досягла віку кримінальної відповідальності¹³⁸. Відповідно до ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність (*загальний суб'єкт – авт.*). Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Суб'єкт хуліганства є загальним та не характеризується особливими кримінально-правовими ознаками, крім однієї – віку. Тому розглянемо більш детально питання щодо віку настання кримінальної відповідальності за хуліганство.

---

¹³⁸ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. С. 153.

За загальним правилом кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК України). Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності за хуліганство підлягають особи, які вчинили його з 14-ти річного віку.

В основу зниження віку кримінальної відповідальності покладено такі критерії: 1) рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить, що з 14 років особа усвідомлює як суспільну небезпеку, так і протиправність відповідних злочинів; 2) значна поширеність цих злочинів серед підлітків; 3) тяжкість шкоди в результаті їх вчинення¹³⁹. Разом з тим у науці кримінального права точаться постійні дискусії з приводу віку настання кримінальної відповідальності. Висловлюються пропозиції щодо ухвалення норми, за якою кримінальна відповідальність може бути запроваджена починаючи з 11-річного віку, за умов, якщо неповнолітні злочинці у зазначеному віці можуть усвідомлювати суспільну небезпеку деяких видів злочинів, зазначених у певному переліку¹⁴⁰. Деякі вчені вважають, що стосовно відповідальності за хуліганство слід встановити мінімальну вікову межу з 13 років. Вони пояснюють це тим, що найбільша кількість вперше вчинених правопорушень припадає на підлітків у віці 10–12 років і що юристи, психологи, педагоги та інші вчені стверджують, що, досягши 12–13-річного віку, підліток здатний реально, свідомо й виважено оцінювати свою поведінку, може вибирати та прогнозувати її варіанти і наслідки¹⁴¹. У зв'язку з цим вбачається, що за такого підходу вік злочинності буде знижуватись, а підлітки піддаватимуться ранній стигматизації.

¹³⁹ Шаблистий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділим владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В.В. Шаблистою. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 86.

¹⁴⁰ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 96.

¹⁴¹ Плашовецький О.А. Кримінально-правова диференціація віку : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів : Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». С. 75.

За твердженням В.В. Налуцишина, «при вчиненні хуліганства винні особи посягають на ті самі блага, якими володіють і самі (здоров'я, честь, гідність, майно), а тому є очевидним, що вже з 14-річного віку вони в змозі оцінити свою поведінку (вчинок) та наслідки, що наступили»¹⁴². Вчений вважає мінімальний (14 років) вік кримінальної відповідальності за всі різновиди хуліганських дій правильним і науково обґрунтованим¹⁴³.

В.В. Шаблістим та О.А. Галемінім, як вони самі зазначають, «фактично вперше запропоновано підвищити вік кримінальної відповідальності за просте некваліфіковане хуліганство до 16 років». Таку пропозицію вчені мотивують тим, що зараз «відсутня одна з трьох підстав існування зниженого віку – поширеність вчинення хуліганства серед осіб цього віку не в останню чергу через «занурення» їх в он-лайн комп'ютерні ігри, на що звертали уваги інші вчені. Більш того, існує і імовірність складності усвідомлення факту саме грубого порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства»¹⁴⁴.

З наведеною пропозицією можна погодитися, але з інших підстав, ніж зазначені науковцями. А саме, слід звернути увагу на те, що суспільно небезпечне діяння, передбачене ч. 1 ст. 296 КК України, зараз є кримінальним проступком. «Просте» хуліганство поряд з основним складом крадіжки (ч. 1 ст. 185 КК України) є двома кримінальними проступками, за які кримінальна відповідальність застосовується з 14 років. Тому, з урахуванням ступеня суспільної небезпечності цих кримінальних правопорушень та цінності дитинства в українському суспільстві варто підняти вік настання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 185 та ч. 1 ст. 296 КК України, до 16 років.

---

¹⁴² Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 379.

¹⁴³ Налуцишин В.В. Характеристика суб'єкта хуліганства: наукові та практичні питання. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 380.

¹⁴⁴ Шаблістий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / за заг. ред. д. ю. н., доц. В.В. Шаблістого. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 91.

На відміну від статті 206 раніше чинного КК України, що визначала хуліганство як «умисні дії», положення статті 296 КК України не містять прямого зазначення на умисність хуліганських дій. Між тим у вітчизняній кримінально-правовій доктрині аксіоматичним є твердження про те, що суб'єктивна сторона хуліганства характеризується прямим умислом (особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії, передбачає суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання), а також обов'язковою ознакою – мотивом явної неповаги до суспільства. «Особа, яка вчиняє хуліганство, в повному обсязі усвідомлює не лише свої дії, а й спосіб (способи) вчинюваних злочинних дій та характерні особливості злочинних наслідків»¹⁴⁵. Зважаючи на це, варто погодитися з думкою В.В. Артюхової, котра запропонувала у новій редакції ч. 1 ст. 296 КК визначити хуліганство з використанням словосполучення «умисні дії».

Як зазначає Верховний Суд у постанові від 3 липня 2019 р. №288/1158/16-к; № 13–28кс19, мотив явної неповаги до суспільства є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони хуліганства. Домінування у свідомості винного такого внутрішнього спонукання і відсутність особистого мотиву посягання на потерпілого є головним критерієм відмежування хуліганства як злочину проти громадського порядку та моральності від злочинів проти особи¹⁴⁶. Згідно з чинною конструкцією складу злочину, передбаченого ст. 296 КК, хуліганський мотив загалом є основною ознакою, за якою злочин, передбачений ст. 296 КК, слід відмежовувати від суміжних злочинів¹⁴⁷.

Однак, явна неповага до суспільства є складним оціночним поняттям, що вимагає комплексного підходу до розуміння його сутності. Як зазначає В.В. Кузнецов, неповага до суспільства – це прагнення продемонструвати свою зневагу до існуючих у суспільстві правил і норм поведінки, самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству,

¹⁴⁵ Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 304.

¹⁴⁶ Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 р. № 288/1158/16-к; № 13–28кс19. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/c009102?an=2>

¹⁴⁷ Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 709.

державі. Вказана неповага має бути явною, тобто очевидною, безсумнівною як для хулігана, так і для і очевидців його дій. Вчений стверджує, що у кримінально-правовій науці хуліганський мотив визначають як прагнення до самовираження особи, людини низької культури, невихованої, з нестримним і вкрай розбещеним егоїзмом; це спосіб самовиразу хама, варвара, дикуна. Спонуки вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднає їх те, що вони, здебільшого, позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажанням особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнужданого самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим ставленням до законів і правил поведінки¹⁴⁸.

Більш узагальнено, хуліганський мотив – це вияв явної неповаги до суспільства, демонстрація зневаги до загальнолюдських норм і правил співжиття, намагання утвердитися в очах оточуючих завдяки приниженню інших осіб чи їх почуттів¹⁴⁹. І.М. Даньшин слушно наголошував: для хуліганських мотивів характерними ознаками є наочність і очевидність їх проявів, вони «кричать», «б'ють в очі»¹⁵⁰.

Верховний Суд України у постанові від 4 жовтня 2012 року № 5-17кц12 акцентував увагу на роз'ясненні, наданому в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство», згідно з яким суди мають відрізнити хуліганство від інших злочинів залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримінально караних дій. Дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями КК України, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише

---

¹⁴⁸ Азаров Д.С., Гришук В.К., Савченко А.В. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К. : Юрінком Інтер, 2017. С. 662.

¹⁴⁹ Кримінальний кодекс України (проект). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf>

¹⁵⁰ Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. М. : Юр. лит., 1973. С. 126.

у тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом¹⁵¹.

У цій же Постанові Верховним Судом України сформульовано висновок, згідно з яким в основі відмежування хуліганства від злочинів проти здоров'я, крім інших ознак, перебувають об'єкт злочину, який значною мірою визначає правову природу (характер) кожного із цих діянь та їхню суспільну небезпечність, і така ознака суб'єктивної сторони злочину, як його мотив. Хуліганські дії завжди посягають на громадський порядок та інші зазначені об'єкти захисту. Висновки про зміст і спрямованість цього діяння роблять із характеру дій особи, яка їх вчиняє, а також із стосунків, які склалися між такою особою та потерпілим. Особливість мотиву хуліганства полягає у причинній зумовленості. Наміри вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднує їх те, що вони здебільшого позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажання особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнuzданого самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим ставленням до законів і правил поведінки.

Як зазначає Верховний Суд, «хоч хуліганські дії нерідко супроводжуються фізичним насильством і заподіянням тілесних ушкоджень, головною їх рушійною силою є бажання не завдати шкоди конкретно визначеному потерпілому, а протиставити себе оточуючим узагалі, показати свою зверхність, виразивши явну зневагу до загальноприйнятих норм і правил поведінки. Означені дії не зумовлені особистими мотивами й конкретною метою, а за своїми внутрішніми чинниками фокусуються в напрямку тотального негативізму й ворожого ставлення до суспільства. Протиправні діяння вчиняються за відсутності зовнішнього приводу або з незначного приводу і зазвичай спрямовані на випадкові об'єкти. Якщо хуліганству передують конфлікти винного з потерпілим (потерпілими), такий конфлікт провокується

¹⁵¹ Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 січня 2013 р. № 223–192/0/4–13 «Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права щодо кваліфікації хуліганства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0192740–13#Text>

самим винним як зухвалий виклик соціальному оточенню, і реакція інших на провокуючі дії, в тому числі спроба їх припинити, стають приводом для подальшого насильства»¹⁵².

Разом із тим у науковій літературі звернуто увагу на те, що таку властивість хуліганських діянь, як явна неповага до суспільства, неможливо однозначно віднести до об'єктивної чи до суб'єктивної сторони злочину¹⁵³. За твердженням В.І. Борисова, грубе порушення громадського порядку і явна неповага до суспільства – це дві обов'язкові складові хуліганства, що різнять його від інших правопорушень. Явна неповага відбиває не тільки суб'єктивну (мотив), а й об'єктивну сторону – форму поведінки. Дія у своєму зовнішньому прояві повинна бути зухвалою – хуліган не просто порушує громадський порядок, а порушує його в навмисно зухвалій формі. Особа свідомо обирає зухвалу форму поведінки, бажаючи саме таким чином виявити свою зневагу до встановленого правопорядку, до оточуючих¹⁵⁴.

Поглиблюючи наведену тезу, О. Івахненко зазначає, що така обставина, як явна неповага до суспільства, має не тільки суб'єктивне значення, а й реальний об'єктивний вираз. При цьому суттєвою ознакою цього об'єктивного виразу виступає безпричинність вчинення злочину, або незначний привід, що є очевидним як для самого винного, так і для оточуючих ... цей мотив об'єктивно виявляє себе у зв'язку з очевидною безпричинністю, безглуздістю, безпідставною жорстокістю вчиненого злочину¹⁵⁵. В.В. Налуцишин взагалі категорію явної неповаги до суспільства розглядає за допомогою поняття «публічність». Зокрема, обумовлено, що вчинення хуліганських дій характеризується не певним місцем соціального значення, а сукупністю об'єктивних та суб'єктивних знак, які надають цьому злочину ознаку публічності¹⁵⁶.

---

¹⁵² Хуліганство та завдання умисного тілесного ушкодження: різниця. URL: <https://zakon.help/article/xuliganstvo-tilesne-ushkodzhennya-zavdannya-umisnogo?menu=181>

¹⁵³ Івахненко О. Об'єктивна сторона хуліганських діянь. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 153–154.

¹⁵⁴ Борисов В.І. Лекція за темою: «кримінальна відповідальність за хуліганство (стаття 296 КК України)». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1(13). С. 356–357.

¹⁵⁵ Івахненко О. Об'єктивна сторона хуліганських діянь. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 155.

¹⁵⁶ Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 303.

В.В. Налуцишин також стверджує, що мета хуліганства – цинічно, брутально порушити громадський порядок, а тим самим завдати шкоду публічному інтересу, під яким розуміється громадський спокій¹⁵⁷. У зв'язку з цим вбачається, що мета не є конструктивною особливістю складу цього злочину, однак, безумовно, вона має значення під час визначення заходів кримінально-правового реагування на злочин (обрання міри кримінальної відповідальності)¹⁵⁸.

Таким чином, на основі узагальнення вищенаведених положень стосовно кримінально-правових ознак «простого» хуліганства абзац перший частини першої ст. 296 КК України пропонується викласти в такій редакції: «Хуліганство, тобто вчинені з мотивів явної неповаги до суспільства умисні дії, що супроводжуються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом і мають наслідком грубе порушення громадського порядку».

Частиною 2 ст. 296 КК України передбачена відповідальність за хуліганство, вчинене групою осіб. Відповідно до ст. 28 КК України кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинене групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення. Кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

В.В. Артюхова зазначає, що хуліганські дії, вчинені у співучасті, характеризуються простою формою співучасті та вчиняються, як правило, за участі двох дорослих осіб, попередньо знайомих між

¹⁵⁷ Налуцишин В.В. Зазначена праця. С. 304.

¹⁵⁸ Демчишин Д.А. Суб'єктивні ознаки хуліганства за кримінальним правом України. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 77–81.

собою, або групами осіб, які мали короткостроковий характер існування¹⁵⁹. Щодо простої співучасті слід зазначити, що відповідальності за хуліганство, крім безпосередніх виконавців, підлягає й організатор, якщо вчинення такого злочину охоплювалося його умислом¹⁶⁰.

Як роз'яснюється у п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р., хуліганство визнають учиненим групою осіб і кваліфікують за ч. 2 ст. 296 КК у разі участі в злочинних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст. 28 КК) мала місце. Кваліфікація за цією ознакою дій осіб, які вчинили злочин за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання зазначених обставин такими, що обтяжують покарання¹⁶¹.

Слід зазначити, що більш складна форма порушення громадського порядку передбачена ст. 293 КК України – групове порушення громадського порядку. А саме, йдеться про кримінальну відповідальність за організацію групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активну участь у таких діях. Відмінності складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 293 та 296 КК, полягають: 1) в ознаках об'єктивної сторони (в характері та змісті злочинних дій, місці та обстановці вчинення злочину); 2) у конструкції складів злочинів (за ст. 293 КК України – матеріальний, за ст. 296 КК України – формальний); 3) у кількості учасників (при групових порушеннях громадського порядку дії вчиняються групою осіб, а при хуліганстві – дії можуть вчинятися як одноособово, так і групою осіб); 4) в ознаках суб'єкта злочину (суб'єктом хуліганства можуть бути особи, які досягли 14-річного віку, а групового порушення громадського порядку – 16-річного віку); 5) в ознаках

---

¹⁵⁹ Артюхова В.В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2021. С. 10.

¹⁶⁰ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. С. 584.

¹⁶¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text>

суб'єктивної сторони (ст. 293 КК України передбачає як прямий, так і непрямий умисел, а ст. 296 КК України – тільки прямий), та в хуліганському мотиві злочину, який характерний для хуліганства¹⁶².

Кваліфікуючими обставинами хуліганства також є ті, що передбачені ч. 3 ст. 296 КК України. До них належать такі хуліганські дії: а) вчинені особою, раніше судимою за хуліганство; б) пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

За ознакою вчинення хуліганства особою, раніше судимою за нього, дії винного кваліфікують за ч. 3 ст. 296 КК тоді, коли він на час учинення злочину мав незняту чи непогашену судимість хоча б за однією з частин зазначеної статті.

Щодо другої ознаки, то відповідно до п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. як опір представникові влади, представникові громадськості або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, слід розуміти активну протидію особи, котра вчиняє хуліганство (відштовхування, завдання побойів, заподіяння тілесних ушкоджень тощо), з метою позбавити зазначених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку.

В контексті ч. 3 ст. 296 КК України представником влади може бути виключно працівник відповідного державного правоохоронного органу; для кваліфікації відповідних дій не має значення факт усвідомлення правопорушником статусу особи, що припиняє хуліганські дії (працівник правоохоронного органу чи представник громадськості), чи наявності у неї відповідних правових обов'язків на здійснення такої діяльності¹⁶³.

При цьому опір охоплюється ч. 3 ст. 296 КК України як кваліфікуюча ознака передбаченого нею злочину, а тому не потребує додаткової кваліфікації за ч.ч. 2 і 3 ст. 342 цього Кодексу.

¹⁶² Олійничук Р. Групове порушення громадського порядку та хуліганство: проблеми розмежування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 2. С. 141.

¹⁶³ Артюхова В.В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2021. С. 11.

Якщо ж опір було вчинено після припинення хуліганських дій – як протидію затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність має наставати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 296 і 342 КК. У разі коли опір представникові влади чи громадськості мав місце під час учинення дрібного хуліганства, винна особа підлягає відповідно кримінальній (за ч. 2 чи ч. 3 ст. 342 КК України) та адміністративній (за ст. 173 КУпАП) відповідальності¹⁶⁴.

Найбільш тяжкими кримінально караними діями визнаються ті, що вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень.

У п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. зазначається, що вирішуючи питання щодо наявності в діях винної особи такої кваліфікуючої ознаки хуліганства, як застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 296 КК України), слід враховувати, що ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Також у цій Постанові конкретизовано, що вогнепальною зброєю вважаються будь-які пристрої заводського чи кустарного виробництва, призначені для ураження живої цілі за допомогою снаряда (кулі, дроби тощо), що приводиться в рух за рахунок енергії порохових газів чи інших спеціальних горючих сумішей, – усі види бойової та іншої стрілецької зброї військового зразка, спортивні малокаліберні пістолети, гвинтівки, самопали, пристосовані для стрільби порохомими зарядами газові пістолети, нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя (пристосована для стрільби кулями іншого калібру), в тому числі обрізи з гладкоствольної мисливської зброї.

---

¹⁶⁴ Постанова Верховного Суду від 17 вересня 2020 р. у справі № 463/4135/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Очевидно, що вчинення хуліганства із застосуванням вогнепальної зброї має підвищений рівень суспільної небезпеки. Так, відповідно до вироку Королювського районного суду м. Житомир від 30.07.2013 у справі № 296/5089/13-к (провадження 1-кп/296/160/13) особу обвинувачено у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 296 та ч. 1 ст. 263–1 КК України за таких обставин: *19.03.2013 року близько 21 години 00 хвилин, обвинувачений, перебуваючи за місцем свого проживання, маючи на меті злочинний умисел направлений на незаконне виготовлення вогнепальної зброї шляхом перероблення заводського екземпляру гладкоствольної мисливської рушниці, незаконно умисно виготовив саморобним способом атипову гладкоствольну вогнепальну зброю шляхом внесення значних конструктивних змін в заводський екземпляр гладкоствольної мисливської рушниці марки «WOLF», 16 калібру, що виразилося в укорочуванні стволів з мушкою до залишкової довжини 251 мм та відділенні прикладу шийки ложі, яку незаконно зберігав за місцем проживання до 23 години 30 хвилин 19.03.2013 року.*

19.03.2013 року близько 23 години 30 хвилин, обвинувачений, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись в дворі за місцем свого проживання, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, зневажаючи загальноприйняті правила і норми поведінки у суспільстві, діючи нахабно та зухвало, взявши до рук вогнепальну зброю, а саме атипову гладкоствольну вогнепальну зброю – обріз двоствольної мисливської рушниці «WOLF», 16 калібру, та безпричинно почав здійснювати постріли по покрівлі будинку, який належить потерпілому, в результаті чого пошкодив її та порушив спокій громадян, що проживали поряд. Крім цього обвинувачений в цей же час та місце, не припиняючи свої злочинні дії, направлені на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, не реагував на зауваження працівників міліції припинити свої злочинні дії, продовжував здійснювати постріли з атипової гладкоствольної вогнепальної зброї. В результаті хуліганських дій обвинувачений грубо порушив громадський порядок, що виразилося в тривалому грубому порушенні

громадського спокою громадян, безладній стрілянині, пошкодженні чужого майна.

В ході судового розгляду обвинувачений вину визнав повністю. Підтвердив обставини, за яких він перебуваючи за місцем свого проживання за допомогою болгарки та ножівки по металу укоротив ствол рушниць, яку він без дозволу батька своєї співмешкани взяв на дачі та привіз до свого будинку. Після цього він вирішив спробувати, чи зможе здійснювати така зброя постріли. З цією метою він вийшов у двір, взяв пластикові пляшки та встановив в насип снігу, та почав здійснювати постріли по пляшках. Також здійснював постріли в сторону провулку Ясного, постріли здійснював в повітря, без мети в когось чи в щось попасти, при цьому і пошкодив майно потерпілого, а саме покрівлю будинку. Працівників міліції в момент коли здійснював постріли не бачив¹⁶⁵.

До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим її типам, а також інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблювальний чи ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або механічного пристрою.

Спеціально пристосованими для нанесення тілесних ушкоджень слід визнавати предмети, які пристосовані винною особою для цієї мети наперед або під час учинення хуліганських дій, а заздалегідь заготовленими – предмети, які хоч і не зазнали якоїсь попередньої обробки, але ще до початку хуліганства були приготовлені винним для зазначеної мети.

Використання при вчиненні хуліганства ножів, які не належать до холодної зброї, інших предметів господарсько-побутового призначення, спеціальних засобів (гумового кийка, газових пістолета, балончика, гранати, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії), пневматичної

---

¹⁶⁵ Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 30 липня 2013 р. у справі № 296/5089/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32816634>

зброї, сигнальних, стартових, будівельних пістолетів, ракетниць, вибухових пакетів, імітаційно-піротехнічних та освітлюваних засобів, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, а також інших спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень знарядь злочину є підставою для кваліфікації дій винної особи за ч. 4 ст. 296 КК не тільки в тих випадках, коли вона заподіює ними тілесні ушкодження, а й тоді, коли ця особа за допомогою зазначених предметів створює реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Як зазначається у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р., застосування або спроба застосування предметів, підібраних на місці злочину, які не були спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, не дає підстав для кваліфікації дій винного за ч. 4 ст. 296 КК.

При вчиненні хуліганства групою осіб за ч. 4 ст. 296 КК можуть бути кваліфіковані дії тих його учасників, які особисто застосували зброю або інший предмет, спеціально пристосований чи заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, а також тих осіб, які хоча самі й не застосовували зазначених знарядь, але дали згоду чи в інший спосіб сприяли їх застосуванню іншими виконавцями цього злочину. Якщо один з учасників злочину застосував такі знаряддя без відома інших, то відповідальність за ч. 4 ст. 296 КК має нести лише він.

Розглядаючи питання щодо кваліфікуючих ознак хуліганства, В.В. Артюхова висловила низку пропозицій з удосконалення відповідних положень ч. 2–3 ст. 296 КК. А саме, запропоновано положення ч. 2 ст. 296 КК доповнити кваліфікуючою ознакою «вчинення хуліганства повторно»; із ч. 3 ст. 296 КК вилучити ознаки «особою, раніше судимою за цей злочин», «опір представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку»; змінити формулювання конструкції «інші громадяни, які припиняють хуліганські дії» на словосполучення «інші особи, які припиняють хуліганські дії».

Наведені пропозиції ґрунтуються, зокрема, на тому, що вчинення хуліганства повторно (за відсутності попередньої судимості за цей злочин) наразі не є підставою для кваліфікації за ч. 3 ст. 296 КК. Між тим у низці випадків злочинна діяльність винних осіб налічує 2 або

З епізоди, розірвані у часі вчинення злочину або вчинені в різних місцях. В усіх випадках такі дії винних кваліфікуються за ч. 1 ст. 296 КК. Отже, таким злочинам, які мають значно вищий ступінь суспільної небезпеки, аніж «просте» хуліганство, не надається належна кримінально-правова оцінка, і особи не отримують справедливого покарання за вчинені дії. Поряд із цим така особливо кваліфікуюча ознака хуліганства, як опір представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, потребує виключення із ч. 3 ст. 296 КК, насамперед, у зв'язку із тим, що в КК є відповідний склад кримінального правопорушення, яке безпосередньо передбачає кримінальну відповідальність за опір представникові влади, члену громадського формування з охорони громадського порядку (ст. 342 КК). У випадку вчинення хуліганства у поєднанні з опором представникові влади, працівникові правоохоронного органу, громадського формування з охорони громадського порядку такі дії мають кваліфікуватись за сукупністю кримінальних правопорушень, за відповідними частинами ст. ст. 296 та 342 КК. Водночас щодо категорії осіб, зазначених у ч. 3 ст. 296 КК як «інші громадяни», які припиняють хуліганські дії, зауважується, що таке формулювання є обмеженим, оскільки не включає іноземців та осіб без громадянства, які також можуть припинити хуліганські дії. Отже, формулювання «громадянам, які припиняли хуліганські дії» потребує зміни на «особам, які припиняли хуліганські дії»¹⁶⁶.

У зв'язку з вищевикладеним вбачається, що пропозиції стосовно зміни зазначеного формулювання, а також визначення повторності вчинення хуліганства як кваліфікуючої ознаки цього правопорушення, є цілком слушними і заслуговують підтримки. Разом з тим висловлена позиція щодо виключення з кваліфікованого складу хуліганства опору представникові влади або представникові громадськості є дискусійною. У цьому контексті слід відзначити, що раніше така пропозиція висловлювалася в дисертаційній роботі Г.І. Піщенка, котрий наводив із цього приводу такі аргументи: 1) опір зазначеним особам свідчить

---

¹⁶⁶ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 125–134; 280–281.

про особливу зухвалість тих, хто його вчиняє; 2) родовим об'єктом опору є порядок управління, а хуліганства – громадський порядок. У свою чергу, різними є й безпосередні об'єкти. Дана обставина веде до змішування останніх; 3) хуліганством охоплюється багато інших складів злочинів, закріплених у КК України як самостійні, але законодавець їх не вніс як кваліфікуючі ознаки хуліганства; 4) опір вказаним категоріям осіб може бути наданий під час покладення краю будь-якому злочину, але в жодній ст. КК України (крім хуліганства) він не закріплений як кваліфікуюча ознака¹⁶⁷.

Разом з тим стосовно порушеного питання більш переконливою здається позиція В.В. Шаблистого та О.А. Галеміна, які наголошують, що законодавець визначив відповідну кваліфікуючу ознаку, зважаючи на поширеність такої суспільно небезпечної дії та її підвищену суспільну небезпеку. Порівняння санкцій за ч. 3 ст. 296 КК України та ст. 342 КК України також дозволяє зробити висновок про недоцільність скасування вказаної кваліфікуючої обставини¹⁶⁸. Адже ч. 3 ст. 296 КК передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років, тоді як щодо «простого» складу правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 342 КК, встановлено покарання у виді штрафу від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до двох років, або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років.

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище, можна запропонувати викладення абзацу першого частини третьої ст. 293 КК України в такій редакції: «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим особам, які припиняли хуліганські дії».

¹⁶⁷ Піщенко Г. І. Попередження хуліганства (кримінально-правовий і кримінологічний аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 1999. С. 7–10.

¹⁶⁸ Шаблистий В.В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії: монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В.В. Шаблистого. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 79.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА

2.1 Стан і тенденції вчинення хуліганства в Україні

Від всебічного кримінологічного пізнання проявів певного суспільно небезпечного діяння залежить якість розроблення запобіжних заходів та ефективність їхнього впровадження. Зазначене стосується й кримінологічного дослідження хуліганства як одного з видів кримінального правопорушення.

Аналіз оприлюднених офісом Генерального прокурора єдиних звітів про кримінальні правопорушення по державі за період 2013 р. – 2022 р. дає можливість констатувати, що середній коефіцієнт хуліганства у загальній структурі злочинності (загальній сукупності зареєстрованих в цей період кримінальних правопорушень) складає 0,73%. Всього у вказаний період було зареєстровано 35137 хуліганств, в тому числі: у 2013 р. – 6315 хуліганств (1,12% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень), у 2014 р. – 4962 (0,93%), у 2015 р. – 4120 (0,72%), у 2016 р. – 3973 (0,67%), у 2017 р. – 3437 (0,65%), у 2018 р. – 3344 (0,68%), у 2019 р. – 3401 (0,76%), у 2020 р. – 2513 (0,69%), у 2021 – 1939 (0,60%), у 2022 р. – 1133 (0,31%) (додаток А).

Як бачимо, кількість зареєстрованих хуліганств з кожним роком зменшується. Як зазначає В.В. Артюхова, «упродовж 2010–2019 рр. динаміка хуліганства зменшилась майже втричі, виявлені відносні показники коефіцієнтів злочинної інтенсивності та злочинної активності населення також засвідчують поступове їх зменшення. Рівень латентності хуліганства є високим»¹⁶⁹. Саме латентністю, недосконалістю

¹⁶⁹ Артюхова В.В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2021. С. 5.

законодавчої конструкції хуліганства можна пояснити тенденцію зниження реєстрації хуліганств.

Проаналізуємо географічний розподіл реєстрації хуліганств в Україні. Цей розподіл є елементом характеристики розповсюдження злочинності по різних регіонах (територіях) держави, областях, районах, містах, селищах¹⁷⁰. За справедливим твердженням А.М. Бабенка, вивчення географії злочинності дає можливість виявити її територіальні особливості; відмінності у концентрації злочинності та її видів на окремих територіях; дослідити її структурний розподіл; виявити відмінності у динаміці злочинності та її видів у регіонах; встановити місця концентрації потерпілих від злочинів; особливості видів та способів вчинення злочинів тощо¹⁷¹.

За кількістю вчинених (зарєєстрованих) хуліганств усі регіони України можна розподілити на п'ять категорій: 1) регіони з дуже високим рівнем вчинення хуліганств (більше 300 на рік); 2) регіони з високим рівнем вчинення хуліганств (від 200 до 299 на рік); 3) регіони з середнім рівнем вчинення хуліганств (від 100 до 199 на рік); 4) регіони з помірним рівнем вчинення хуліганств (від 50 до 99 на рік); 5) регіони з низьким рівнем вчинення хуліганств (від 1 до 49 на рік). У межах дослідження цього питання проаналізовано статистичні показники, зазначені у Відомостях про кримінальні правопорушення, кримінальне провадження у яких здійснювалося слідчими органів Національної поліції за період з 2016 по 2020 рік¹⁷². Зрозуміло, що через військову агресію РФ проти України та окупацію нею Автономної Республіки Крим не можна вести мову про статистичні показники вчинення хуліганств в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь.

До першої категорії регіонів стабільно належать два регіони – м. Київ та Харківська область. У 2019 р. до цієї групи потрапила Дніпропетровська область (344 хуліганства). У 2016 р. у зазначених

¹⁷⁰ Іванов Ю.Ф., О.М. Джу́жа. Кримінологія : навчальний посібник. К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. С. 70.

¹⁷¹ Бабенко А.М. Географія злочинності неповнолітніх: що очікує Україну через 10 років? *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3. С. 296.

¹⁷² Відомості про кримінальні правопорушення, кримінальне провадження у яких здійснюється слідчими органів Національної поліції за підсумками роботи з 01.01.2016 р. по 31.12.2020 року. *Документобіг Головного управління Національної поліції в Донецькій області*.

регіонах зареєстровано таку кількість хуліганств: м. Київ – 417, Харківська область – 448. У 2017 р.: м. Київ – 424, Харківська область – 367; у 2018 р.: м. Київ – 401, Харківська область – 293; у 2019 р.: м. Київ – 405, Харківська область – 318; у 2020 р.: м. Київ – 312, Харківська область – 305. Отже, найбільш «стабільним» регіоном за критерієм реєстрації хуліганств є м. Київ. Стан реєстрації хуліганства у Харківській області свідчить про тенденцію зниження вчинення хуліганств у зазначеному регіоні. У 2019 р. показники вчинення хуліганств у Дніпропетровській області були вищими за Харківські, що дозволяє зробити припущення про необхідність вироблення надійної стабілізуючої запобіжної позиції правоохоронців регіону до профілактики хуліганств. Водночас слід також взяти до уваги, що зазначені регіони є лідерами з густоти населення.

Наступна категорія регіонів – це регіони з високим рівнем вчинення хуліганств (від 200 до 299 на рік). У досліджений період часу такими регіонами були Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Львівська, Одеська та Закарпатська області. Слід відзначити, що стабільним перебуванням у цій групі характеризується Дніпропетровська область з певним виходом на показники першої категорії. Більше трьох років поспіль до цієї групи потрапляють Закарпатська (2017 р., 2018 р. та 2019 р.) та Одеська (2016 р., 2017 р. та 2018 р.) області. Стабільною позитивною динамікою характеризується Вінницька область, у якій у 2016 р. було зареєстровано 230 хуліганств, а у 2020 р. – 136. Така ж сама ситуація простежується й у Житомирській області: 2016 р. – 264, 2020 р. – 84. Львівська область одного разу потрапляла до цієї категорії (2016 р. – 274). За показниками 2020 р. жоден із вказаних регіонів не потрапив до цієї групи, перейшовши за показниками до третьої.

Третя група – регіони з середнім рівнем вчинення хуліганств (від 100 до 199 на рік). Зазначена категорія є найбільш динамічною через те, що багато регіонів з неї виходять через покращення показників. Так, у 2016 р. до третьої категорії входили Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області. У 2017 р. – Івано-Франківська, Київська та Львівська області. Львівська область через покращення

показників перейшла з другої до третьої категорії, Закарпатська з третьої перейшла до другої. Інші області – Запорізька, Луганська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька – перейшли до четвертої. У 2018 р. до цієї категорії перейшли з другої Вінницька, Житомирська, з четвертої – Сумська. Стабільно залишались у третій категорії Івано-Франківська, Київська та Львівська області. У 2019 р. стабільно у цій категорії залишались Житомирська, Івано-Франківська та Львівська області. Київська область через покращення показників перейшла до четвертої. Закарпатська – до другої. Одеська область – з другої до третьої. Феноменом стало те, що Донецька область з четвертої категорії (81 хуліганство у 2018 р.) перейшла до другої (186 хуліганств). Станом на 2020 рік у цій категорії стабільно перебували Вінницька (три роки поспіль), Одеська (два роки поспіль) області. Дніпропетровська область перейшла з другої категорії. Закарпатська область через покращення показників перейшла з другої. Стабільно у цій категорії перебували Івано-Франківська, Київська та Львівська області.

Четверта категорія регіонів – області з помірним рівнем вчинення хуліганств (від 50 до 99 на рік). Протягом усього періоду, що досліджувався, до зазначеної категорії потрапляли регіони, що покращували свої показники. Стабільно у ній перебували Волинська, Донецька, Запорізька, Луганська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька та Черкаська області. Перебування цих областей у зазначеній категорії можна пояснити посиленням присутності правоохоронних органів та впровадженням безпекових проєктів (Донецька та Луганська області), а також історичними особливостями вчинення кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності (усі інші). Слід зазначити, що деякі регіони характеризуються станом переходу до п'ятої категорії (Хмельницька та Тернопільська області). Також, з 2016 р. покращили свої показники та потрапили до цієї категорії Житомирська (з 264 до 84), Запорізька (з 131 до 48), Сумська (з 113 до 72), Чернівецька (з 104 до 70) області. З цієї категорії до перших категорій переходила лише Донецька область у 2019 р. (з 80 до 186).

Остання – п'ята категорія – регіони з низьким рівнем вчинення хуліганств (від 1 до 49 на рік) характеризується стабільністю та входженням нових регіонів. Так, у 2016 р. до цієї категорії входили дві області (Кіровоградська та Херсонська), а у 2020 р. – сім областей (Кіровоградська, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська). Поодинокі до цієї категорії потрапляли такі регіони: у 2017 р. Чернігівська область, у 2019 р. – Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Херсонська та Чернігівська. У 2018 р. – з цієї категорії вийшла Луганська область.

Слід наголосити, що тенденція зниження рівня вчинення хуліганств є загальнонаціональною. Вона обумовлюється, перш за все, впровадженням безпекових проектів в Україні, запровадженням діяльності патрульної поліції, реформуванням правоохоронних органів та діджиталізацією суспільного життя.

Стосовно інших характерних особливостей хуліганств, то офіційна статистика не надає можливості їхнього аналізу. Тому звернемося до результатів аналізу кримінальних справ (додаток Б).

Перше, на що слід звернути увагу – це вид вчиненого кримінального правопорушення – кримінальний проступок або злочин. Зрозуміло, що до 2019 р. у кримінальних справах не фігурувала категорія кримінального проступку, а класифікація кримінальних правопорушень здійснювалась за «старими» правилами. Однак, співставляючи категорії «злочин невеликої тяжкості» та «кримінальний проступок», а також сучасну законодавчу класифікацію злочинів, у межах цього дослідження було проаналізовано усі справи за чинним на сьогодні поділом кримінальних правопорушень.

У проаналізованих кримінальних справах 68% (685) хуліганств були нетяжкими злочинами (за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років). 20% (202) хуліганств були кримінальними проступками. Тяжкими злочинами визнавались 12% (121) хуліганств.

Більшість хуліганств, що визнавались нетяжкими злочинами, характеризувались вчиненням групою осіб, вчиненням особою, раніше судимою за хуліганство. Хуліганства, що визнавались тяжкими

злочинами, у більшості своїй характеризувались застосуванням холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень. За аналізом кримінальних справ з кожним роком простежується тенденція до зниження тяжкості вчинених хуліганств. Така тенденція має декілька пояснень: перше – депеналізація після штучної пеналізації; друге – підвищення ролі безпекових проєктів у житті громад.

Стосовно виду населеного пункту слід погодитись з тими вченими, які зазначають, що хуліганство належить до «міської» злочинності¹⁷³. Загалом в містах було вчинено 91% (917) хуліганств. Більшість хуліганств було вчинено у м. Київ (29%, або 292 хуліганства), у містах обласного значення (25%, або 252 хуліганства). В інших містах вчинено 37% хуліганств (373 хуліганства). У селах та селищах вчинено 91 хуліганство (9%). Такий розподіл вчинення хуліганств за видами населених пунктів є цілком закономірним, оскільки норми моралі у селі, селищі, невеликому містечку є більш міцними, а більшість суспільно значущих питань (в тому числі й реагування на порушення усталених норм суспільної поведінки) урегульовується на рівні громади.

Також кримінологічно значущою є інформація про місце вчинення хуліганства. За офіційними статичними відомостями більшість хуліганств вчиняється у громадських місцях. Так, у 2016 році у громадських місцях вчинено 2442 хуліганства (62,6%), в тому числі на вулицях – 1596 (41%); у 2017 році – 2073 хуліганства (62,7%), в тому числі на вулицях – 1346 (40,6%); у 2018 році – 1878 хуліганств (58,4%), в тому числі на вулицях – 1197 (37,2%); у 2019 році – 2065 хуліганств (62,8%), в тому числі на вулицях – 1296 (39,4%); у 2020 році – 1425 хуліганств (59,4%), в тому числі на вулицях – 1018 (42,4%).

Більш детальну інформацію отримано за результатами аналізу кримінальних справ. До громадських місць можна віднести вулиці, прибудинкові території, парки та сквери. На цих об'єктах вчинено 69% (695) хуліганств. На вулиці вчинено 282 хуліганства (28%), на прибудинковій території – 242 хуліганства (24%), у парках та скверах –

¹⁷³ Беліков К.А., Бесчастний В.М., Семенишин М.О., Вітвіцький С.С., Алфьоров С.М., Назимко Є.С. Кримінологічні засади запобігання вуличній злочинності : монографія. К. : ВД «Дакор», 2021. С. 81.

171 хуліганство (17%). Також, серед місць, де найбільш часто вчиняють хуліганства, слід виокремити будівельні майданчики, місця біля промислової будівлі (131, або 13%), в транспорті (101, або 10%), на спортивно-побутових спорудах (81, або 8%).

Стосовно часу вчинення хуліганств, то більшість із них вчиняється з 18.00 до 02.00. Так, з 18.00 до 20.00 вчинялось 10% хуліганств, з 20.00 до 22.00 – 19% хуліганств, з 22.00 до 00.00 – 17% хуліганств, з 00.00 до 02.00 – 10% хуліганств. В інші часові межі вчиняється приблизно однакова кількість хуліганств (від 3% до 5%). Однак, дещо вирізняються такі часові межі, як: з 02.00 до 04.00, з 12.00 до 14.00 – 6%, з 14.00 до 16.00 – 9%, з 16.00 до 18.00 – 8%. Загалом часові межі вчинення хуліганств обумовлені соціально-біометричними ритмами життя соціуму. Вечірній та нічний час вчинення хуліганств також багато в чому обумовлений сподіванням хуліганів на те, що вони зможуть уникнути відповідальності, а також вживанням алкогольних напоїв у вечірній час та обумовленою цим жагою до порушення громадського порядку. Підвищення рівня вчинення хуліганств у часовий проміжок від 14.00 до 18.00 обумовлено завершенням навчання у здобувачів освіти та вільним часом молоді.

Стосовно місяця вчинення хуліганств, то цей показник також має свої особливості. Найбільша кількість хуліганств вчиняється у «теплі місяці»: травень – 12%, червень – 13%, липень – 14%, серпень – 14%. У вересні спостерігається спад вчинення хуліганств – 9%, що обумовлено завершенням відпусток та початком навчального року. Цей факт, звісно, обмежує вільний час осіб, які потенційно можуть вчинити хуліганство. Найменш криміногенними є такі місяці: лютий (2%), березень (3%), жовтень (3%), листопад (3%). З квітня простежується підвищення півня вчинення хуліганств (6%).

Слід також звернути увагу на те, що 37% хуліганств вчиняється у вихідні дні. У святкові дні вчинено 6% хуліганств, у передсвяткові – 4%. У будні дні вчиняється 33% хуліганств, що є закономірним, оскільки таких днів більше в тижні та особи є зайнятими протягом дня. У передвихідні дні вчиняється 20% хуліганств. Така статистика пов'язана з тим, що особи, які вчиняють хуліганство у передвихідний день вживають алкогольні напої, передчувають

попереду вихідні та маючи антигромадську установку вчинюють протиправні діяння.

66 % хуліганств вчинено одноосібно, 34% – у складі групи.

У досліджених кримінальних справах 62% хуліганств завдано матеріальних збитків (знищено меблі, огорожу, транспортні засоби тощо; пошкоджено зовнішній вигляд приміщень тощо). 24% хуліганств завдано фізичних збитків (це пов'язано з необережними тілесними ушкодженнями, завданням фізичного болю). У 14% хуліганств завдано моральні збитки (це пов'язано з психологічними травмами осіб, що ставали очевидцями вчинення хуліганства).

Ще один фактор, на який слід звернути увагу – це свідки вчинення хуліганства. 87% хуліганств вчинялися у присутності свідків, 13% – без свідків. У 13% випадків хуліганські дії фіксувались на стаціонарні відеокамери або їх вчинення визначалось через наявність матеріальних збитків та наслідків.

Хуліганство є кримінальним правопорушенням, вчинення якого зазвичай важко приховати. Сама суть дій, спрямованих на порушення громадського порядку, полягає у їх очевидній протиправності та відкритості для оточуючих. Вчинення хуліганських дій здебільшого відбувається у присутності свідків та потерпілих, які викликають правоохоронні органи для відповідного реагування, що, однак, не є запорукою початку кримінально-процесуальної процедури досудового розслідування. Для цього необхідною умовою є внесення слідчим, прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення (ч.ч. 1, 2 ст. 214 КПК)¹⁷⁴. Однак, вивчення кримінальних справ свідчить про непоодинокі випадки намагання перекваліфікації хуліганства на інші види кримінальних правопорушень (частіше за все ст. 125 КК України). Проведене нами опитування працівників правоохоронних органів також засвідчило хитку стабільність

¹⁷⁴ Артюхова В.В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2021. С. 129.

кримінально-правової норми про хуліганство через наявність оціночних понять, що дозволяє працівникам правоохоронних органів перекваліфікувати хуліганство на інший склад кримінального правопорушення або взагалі на адміністративне правопорушення.

Поряд із цим можна погодитись з висловленою у науковій літературі тезою, за якою хуліганство належить до природно латентних кримінальних правопорушень. Зокрема, за висновком В.В. Артюхової, «про належність хуліганства до природно латентних злочинів свідчить низка обставин. Значна кількість хуліганських діянь характеризується тим, що єдиною зацікавленою особою щодо ініціювання початку досудового розслідування, притягнення винних осіб до відповідальності, відшкодування завданої злочином шкоди є власне потерпілий. Відсутність законодавчого закріплення ознаки потерпілого у ч. 1 ст. 296 КК, тобто фізичної особи, якій завдано шкоди такими діями, нерідко сприяє ігноруванню правоохоронними органами необхідності фіксації фактів хуліганства»¹⁷⁵.

За справедливим твердженням В.І. Поклада, офіційна статистика відображає не стільки стан злочинності, а стан її реєстрації в країні. Латентна злочинність істотно спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, характер, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу невідворотності відповідальності; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростання злочинності; знижує антикримінальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни¹⁷⁶.

Якщо хуліганство за оцінками вчених та практиків є високолатентним злочином – то ще раз підтверджується теза про зайвість нагромадження оціночних ознак у складі цього кримінального правопорушення. Вивчення кримінологічних показників хуліганства дає підстави до посилення аргументів стосовно висновку про необхідність передбачення хуліганського мотиву як кваліфікуючої ознаки та

---

¹⁷⁵ Артюхова В.В. Зазначена праця. С. 128–129.

¹⁷⁶ Поклад В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. С. 6–7.

відмови законодавця від існуючої конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України.

2.2 ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИНЕННЯ ХУЛІГАНСТВА

Одним із головних напрямів дослідження проблем злочинності є вивчення її детермінації. На цей час в Україні існує безліч об'єктивних факторів, що впливають на рівень злочинності, зокрема: значне розшарування суспільства за рівнем матеріальної забезпеченості, обсягу й якості доступних соціальних послуг, занепад звичних людських життєвих орієнтирів та ідеологічних цінностей, послаблення внаслідок цього родинних, сімейних, ділових та інших зв'язків, поступове зростання агресії. Встановлення конкретних причин вчинення кримінальних правопорушень має велике значення для підвищення результативності запобігання ним.

В науці під детермінацією загалом розуміють форму спрямованого зв'язку, коли один об'єкт визначає інший, можливо, ще не обумовлює і тим більше не спричинює його, але між ними є детерміністична залежність. Детермінізм означає зв'язок, що виявляється в залежності речей (властивостей речей і відносин між ними, подій, процесів, станів) у їх існуванні та зміні від будь-яких факторів¹⁷⁷.

За справедливим судженням О.М. Джужи та Д.М. Тичини, детермінанти злочинності – це явища криміногенного характеру, що породжують злочини, підвищують ймовірність масової кримінальної поведінки та створюють сприятливі умови для реалізації злочинних намірів¹⁷⁸. При цьому для розуміння суті детермінації кримінальних правопорушень також є слушним твердження про те, що в соціальних явищах детермінація не може бути неминучістю у вигляді лінійної залежності, оскільки завжди має ймовірний характер¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Аскін Я.Ф. Философский детерминизм и научное знание. М. : Мысль, 1977. С. 30.

¹⁷⁸ Кримінологія : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О.М. Джужи, Є.М. Моїсєєва, В.В. Василевич та ін. К. : Атіка, 2003. С. 74.

¹⁷⁹ Кальман О.Г. Стан і головні напрямки запобігання економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Х. : Гімназія, 2003. С. 107.

У кримінологічній науці традиційно вважається, що до системи кримінологічної детермінації входять, насамперед, причини та умови злочинності. Причини та умови, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення, – це обставини об'єктивної дійсності та особливості особи обвинуваченого та потерпілого, які зумовили вчинення злочину та створили можливим, власне, його вчинення. «Причини – явища криміногенної системи, що утворюють інші явища у цій системі – наслідки, тому причинний зв'язок у такому випадку є генетичним. Умови – це зв'язок з причиною та наслідком називають обумовленням. Вони поділяються на дві групи: 1) умови, що сприяють виникненню (формуванню) причин; 2) умови забезпечення реалізації результативного процесу вчинення злочинів»¹⁸⁰.

Причини конкретного злочину – це явища та процеси, що породили антигромадські погляди особи та зумовили її злочинні дії чи бездіяльність. Своєю чергою, причиною конкретного злочину є результат взаємодії негативних особистісних чинників, що виникли під впливом несприятливих умов морального формування особистості і зовнішніх криміногенних обставин. Слід також зауважити, що в кримінології чимало вчених присвятили свої дослідження визначенню єдиної «універсальної» причини злочинності. Деякі науковці вважають загальною причиною злочинності у будь-якому суспільстві – об'єктивні соціальні протиріччя¹⁸¹.

Разом з тим окремі вчені не класифікують детермінанти злочинності, вважаючи класифікацію факторів детермінації умовною¹⁸². Так А.М. Бабенко використовує як узагальнюючі категорії «причини та умови», «фактор» або такі синоніми: «криміногенний фактор», «детермінанта», «детермінуючий фактор»¹⁸³.

Детермінаційний комплекс (сукупність причин та умов, що породжують та обумовлюють вчинення кримінального правопорушення)

---

¹⁸⁰ Кримінологія : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О.М. Джузи, Є.М. Моїсеєва, В.В. Василевич та ін. К. : Атіка, 2003. С. 76–78.

¹⁸¹ Там само. С. 76.

¹⁸² Горяинов К.К. Криминологическая обстановка (методологические аспекты). М. : ВНИИ МВД СССР, 1991. С. 20–21.

¹⁸³ Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Запоріжжя, 2015. С. 225.

щодо хуліганства складається з системи: а) тих детермінант, що спричиняються, корелюються та обумовлюються загально кримінальними детермінантами (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні); б) тих, що характерні тільки для злочинності у сфері громадського порядку та моральності; в) тих, що безпосередньо детермінують вчинення хуліганства. Отже, причинно-наслідковий об'єктивний зв'язок у змісті цього кримінального правопорушення виражається через співвідношення детермінант загального, особливого та безпосереднього характеру¹⁸⁴.

Поряд із цим в залежності від сфери виникнення й функціонування, а також потенційного впливу на вчинення хуліганства усі детермінанти хуліганства можна поділити на дві групи. Перша – чинники (причини) хуліганства – комплекс культурних та соціально-психологічних детермінант. Друга група – умови вчинення хуліганства, до яких слід віднести соціально-економічні та організаційно-управлінські (в тому числі недоліки правоохоронної і правозастосовної діяльності).

Комплекс культурних та соціально-психологічних детермінант. Коріння цих детермінант слід шукати не тільки в самому хулігані, а в його відносинах з людьми, умовах його життєдіяльності. Але при будь-яких умовах неприпустимо ігнорувати роль і значення самої особистості хулігана. За справедливим твердженням С.Ф. Денисова, загальним фактором, який зумовлює вчинення злочинів, є деморалізація особи, що, своєю чергою, є результатом деморалізації суспільства загалом. Йдеться передусім про девальвацію моралі, заснованої на загальнолюдських цінностях, разючу відмінність між проголошеними владою деклараціями та повсякденною реальністю кризового суспільства, яка надзвичайно далека від високих етичних ідеалів (цінізм, гонитва за прибутками, збагачення за будь-яку ціну тощо). Криміногенне значення має також панування примітивних зразків «масової

¹⁸⁴ Годлевська-Коновалова А.В. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 130–131.

культури» (передусім на телебаченні), основними цінностями яких є крайній індивідуалізм, жорстокість, агресія, примітивне споживачтво як «заспокійливий» фактор суспільної безпеки¹⁸⁵.

Особливо слід підкреслити, що «викривлене уявлення значної частини суспільства про моральність-аморальність, є визначальним фактором, який прямо детермінує ... злочинність. Вже зараз ми відчуваємо занепад культури, деформацію моральних цінностей у суспільстві. Більшість не може чітко розмежувати та визначити, яка саме поведінка або які вчинки вважаються правильними. Викривлення моральних орієнтирів та уявлень людей – не просто детермінанта ... злочинів, «надпричина» або першопричина, за якою виникають інші. Неправильне уявлення про моральність-аморальність псує людину, її поведінку, яка попереднім поколінням здавалась неприйнятною, такою, на яку можна не зважати або до якої можна нейтрально ставитись»¹⁸⁶.

Також слід зазначити, що хуліганство часто має тісний зв'язок з такими негативними явищами як алкогольна чи наркотична залежність, оскільки такі злочини зазвичай скоюються під впливом алкоголю або наркотичних (психотропних) речовин. Як нами було встановлено під час дослідження особи хулігана, 73% осіб, що вчинили хуліганство у дослідженому періоді, систематично або часто вживали алкогольні напої. Також варто зауважити, що побут, родина, дозвілля, вільний час, вулиця тощо впливають на особистісні установки щодо вчинення хуліганств.

Проведення вільного часу переважно з друзями характерно для підлітків. Але якщо підліткова група не об'єднана якоюсь корисною діяльністю, у ній переважає «порожнє» проведення часу нудьгуючих неповнолітніх, що стає сприятливим ґрунтом для розпиття спиртних напоїв. Цей процес має вже певний психологічний зміст, символізує (в розумінні підлітків) самостійність і дорослий стан, іноді перше знайомство з алкоголем підлітки оцінюють дуже високо – як «новий

---

¹⁸⁵ Денисов С. Сучасні детермінанти злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 4. С. 25.

¹⁸⁶ Обушенко О. Окремі детермінанти умисних вбивств і замахів на них в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 116–117.

стиль життя» або щасливу знахідку. З часом коло можливих приводів, що виправдовують вживання алкоголю, розширюється¹⁸⁷.

Також не можна обійти увагою проблему дитячої безпритульності. Бездоглядні та безпритульні діти в Україні – це переважно особи до 14 років. «Самостійно» діти йдуть з дому, починаючи з 6–7 років. Серед безпритульних дітей кількість хлопців більша, ніж дівчат. За офіційними твердженнями, на сьогодні жодна державна чи недержавна організація не знає, скільки в Україні безпритульних дітей. Офіційно називають цифру від 100 тис. до 200 тис., неофіційно – від мільйона до двох¹⁸⁸. Слід зазначити, що через відсутність вільного доступу до ресурсів і обмеженість можливостей для саморозвитку, безпритульні діти розвивають спрощені форми культури, які замінюють її нормальні, природні форми й тією чи іншою мірою протистоять культурі як цілому. Світ дитинства безпритульної дитини вступає у протиріччя з панівними нормами, цінностями культури суспільства, на тлі якої виникає новий феномен – субкультура безпритульних як форма солідаризації. З іншого боку, це явище можна розглядати як результат соціальної адаптації безпритульних дітей до умов вулиці¹⁸⁹.

«Діти вулиць», як правило, – це вчорашні жертви сімейного неблагополуччя й насильства, байдужості з боку рідних, оточуючих і держави загалом. У більшості з них ослаблений соціальний імунітет, що прискорює скочування на соціальне «дно», де панують жорстокі звичаї, антисанітарія, аморальність, делінкентність. Усе буття в таких осередках іманентно пройняте насильством і глуфом над особистістю. Неприйняття й відсторонення з боку соціуму зумовлюють дезідентифікацію та ворожо-агресивне сприйняття соціальної реальності підлітками цієї категорії. Почуття нікчемності й незахищеності буття компенсуються в пияцтві, аморальності та насильстві як захисній реакції на вплив ворожого середовища. Вирішення надзвичайно актуальних

¹⁸⁷ Вживання алкоголю у підлітковому віці шкодить життю і здоров'ю. URL: <https://uman-rda.gov.ua/news/23-36-45-31-08-2017/>

¹⁸⁸ Діти без дому. URL: <https://economistua.com/diti-bez-domu/>

¹⁸⁹ Мунтян І.В. Дитяча безпритульність як субкультура в сучасному українському суспільстві : дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С. 115.

у цьому віці завдань – самоствердження, подолання соціальної відчуженості – відбувається найлегшим і найшвидшим у реалізації хуліганським шляхом, в основі якого лежать ворожість і фрустрація¹⁹⁰.

У підлітків (від 13 років) поряд із вчиненням хуліганських дій переважають й такі види делінквентної поведінки: крадіжки, пограбування, вандалізм, фізичне насильство, торгівля наркотиками; у дитячому віці (від 5 до 12 років) найбільш поширені такі форми, як насильство стосовно молодших дітей або одностітків, жорстоке поводження з тваринами, крадіжки, дрібне хуліганство, руйнування майна, підпали¹⁹¹.

В ідеологічній, духовній сферах життя суспільства простежується втрата значною частиною населення загальноновизнаних людських ідеалів, правовий нігілізм, «криміналізація» значної частини населення, недостатня довіра до правоохоронних органів та ін. При цьому не можна залишити поза увагою деструктивний вплив на морально-етичний світ людини, насамперед на психологічно й культурно несформовану молодь, який здійснюють засоби масової інформації та соціальні мережі Інтернет. Йдеться про безпідставну романтизацію та героїзацію образу осіб, які вчиняють злочини, як насильницької, так і майнової спрямованості.

Україна переживає складний і надзвичайно суперечливий період становлення правової державності: у суспільстві нерідко спостерігається правове безкультур'я, що перешкоджає встановленню принципу верховенства права. Правовий нігілізм набув масштабних розмірів і поширився від буденної сфери до діяльності органів влади. Витоки цього явища пов'язані з кризою сучасного суспільства, яке втрачає такі універсальні фундаментальні складові правосвідомості, як свобода, совість, солідарність, справедливість, відповідальність, обов'язок, тобто ті положення, якими має керуватися людина, визначаючи свою причетність до суспільства і держави. У таких умовах відбувається ескалація кримінального насильства в усі сфери життєдіяльності

---

¹⁹⁰ Мінченко С.І., Козаченко В.В. Характеристика неповнолітніх злочинців, які вчиняють хуліганські дії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Випуск 1. Том 2. С. 71.

¹⁹¹ Гарасимів Т.З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 63.

суспільства, дедалі більше людей прагнуть мати зброю як типовий універсальний засіб задоволення потреб, досягнення цілей та вирішення міжособистісних конфліктів. Набувши поширення у нашому суспільстві, правовий нігілізм є фактором відтворення злочинності як соціального явища загалом¹⁹².

Доволі цікавою виглядає думка вчених, що розглядають детермінанти вчинення порушення громадського порядку через механізм впливу людей один на одного. Такий механізм взаємодії вони розподіляють на підгрупи: 1) механізм, притягнення – привертання уваги людей до певної події, залучення їх до присутніх; 2) механізм наслідування – полягає в копіюванні та відтворенні особою зразків і моделей поведінки оточення. Наслідування полегшує проблему вибору та суб'єктивно начебто зменшує відповідальність за можливі наслідки своїх дій, а також стає засобом солідаризації учасників; 3) механізм навіювання – виявляється в активному психологічному впливі на людей із метою впровадження у свідомість певних поглядів, думок, оцінок; 4) механізм емоційного зараження – залучення присутніх до єдиного групового настрою внаслідок підсвідомої схильності людини піддаватися демонстрованим психічним станам за умов безпосереднього контакту; 5) механізм групової творчості – створення образів спільної уваги, що фокусують почуття і уявлення присутніх; 6) механізм групової могутності – полягає у виникненні у кожного окремого учасника відчуття власної сили та непереможності, а тому й безкарності¹⁹³. Загалом такі види взаємодії можуть бути покладені й в основу особистої мотивації хуліганської поведінки. Вони характеризують як одноосібно вчинені хуліганства, так і хуліганства, що вчиняються групою осіб.

У цій групі детермінант варто враховувати й так званий «пусковий механізм вчинення хуліганства», або ситуативні чинники, якими можуть стати час (пора року та година доби), місце виникнення події, кількість присутніх тощо¹⁹⁴.

¹⁹² Денисов С. Сучасні детермінанти злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. №4. С. 29–30.

¹⁹³ Войтко А.О. Характеристика детермінант групового порушення громадського порядку. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 8. С. 295–296.

¹⁹⁴ Войтко А.О. Зазначена праця. С. 295.

До соціально-економічних чинників, що детермінують скоєння хуліганств, слід віднести: об'єктивне протиріччя між економічними потребами і можливостями в їх задоволенні, зниження рівня життя значної частини населення, наявність високого рівня безробіття.

Зокрема, безробіття є одним із найбільш значних соціальних факторів, що породжує злочинність. При цьому фактично рівень безробіття перевищує показники, зазначені в офіційній статистиці, адже багато людей, які вважаються працюючими, перебувають у довготривалих неоплачуваних відпустках або працюють неповний робочий тиждень. Тобто, значна частина населення залишається безробітною, і людина, яка залишилася без необхідних засобів до існування та нормальних життєвих умов, може вдатися до вчинення злочинів¹⁹⁵.

Окремі вчені зазначають, що «соціальні (довготривалі та ситуативні) чинники є об'єктивними стосовно поведінки людей, зокрема агресивної. Чинниками довготривалої дії слід вважати економічні, соціальні, політичні та інші умови життя в суспільстві, що формують і спонукають негативні соціальні настрої. Конкретні причини агресивної поведінки можуть різнитися залежно від регіональної, національної, релігійної специфіки спільноти, але висновок про соціальне неблагополуччя як спонукальний механізм агресивності має універсальний характер. У тих чи інших ситуаціях пріоритет дії завжди лишається за довготривалими чинниками, конкретна ж причина події (ситуативний чинник) має сенс лише у їх контексті перших»¹⁹⁶.

За суттєвого економічного розшарування певні особи, що мають антисуспільну та антигромадську позицію та не в змозі задовольнити елементарні потреби матеріального характеру, вчиняють хуліганства. Невдоволеність рівнем свого життя, неспроможність поліпшити своє матеріальне становище призводять до збільшення кількості конфліктних ситуацій і як наслідок – до вчинення кримінальних правопорушень, в тому числі й хуліганства.

---

¹⁹⁵ Музика В.В. Кримінологічний аналіз об'єктивних причин злочинності в сучасній Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 12. С. 191.

¹⁹⁶ Войтко А.О. Характеристика детермінант групового порушення громадського порядку. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 8. С. 295.

Поряд із цим в контексті досліджуваних питань неможна оминати увагою й те, що після повномасштабного нападу російської федерації на Україну, введення внаслідок цього воєнного стану та активізації бойових дій перед українським суспільством постала низка додаткових викликів, які знижують рівень економічних та інших можливостей держави. Як зазначено в одному із звітів, підготовлених спільно Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією, збройна агресія проти України призвела до жертв серед цивільного населення, переміщення мільйонів людей та масштабних і серйозних руйнувань житлових будинків, підприємств і соціальних закладів, припинення виробничої та господарської діяльності. Наслідки цього вторгнення відчуватимуться впродовж поколінь через розділення та переміщення сімей, порушення умов для людського розвитку, знищення властивої Україні культурної спадщини та зміни на протилежну позитивної траєкторії економічного розвитку та зниження бідності. Війна серйозно порушила економічну діяльність, пошкодивши виробничі активи та інфраструктуру, створивши логістичні проблеми та завдавши втрат робочій силі, зруйнувавши ланцюги постачання та попиту, посиливши невизначеність і підвищивши ризики. Понад 6,8 мільйонів жителів України покинули країну, переважна більшість з них – це жінки та діти. Згідно з оцінками, 6,6 мільйона є внутрішньо переміщеними особами й 17,7 мільйона осіб надалі потребують гуманітарної допомоги. Харчування та основні послуги істотно обмежені на територіях, які постраждали від бойових дій, і третя частина домогосподарств переміщених осіб повідомляє про відсутність доходів. Останні оцінки Світового банку свідчать про те, що рівень бідності, обчислений на підставі межі бідності для доходів вище середнього, що дорівнює 5,5 доларів США на душу населення на день, зростає в десять разів на тлі низької бази порівняння, водночас частка населення за межею бідності збільшиться з 2 відсотків у 2021 році до 21 відсотка в 2022 році. Очікується, що бідність у регіонах, які найсильніше постраждали від війни, зростає набагато більше¹⁹⁷.

¹⁹⁷ Звіт «Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на її відновлення», підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією, Серпень 2022 р. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf>

Зазначені обставини також створюють підґрунтя для погіршення криміногенної ситуації, в тому числі збільшення кількості хуліганських дій внаслідок морально-психологічного травмування багатьох осіб, позбавлення неповнолітніх батьківського піклування через руйнування значної частини сімей, зростання маргіналізації певних прошарків населення, збільшення обсягу незаконного обігу вогнепальної зброї, поширення стереотипів щодо зручності розв'язання власних проблем методом «грубої сили», та ін.

До *організаційно-управлінських чинників*, що впливають на вчинення хуліганства можна віднести недостатню дієвість нормативно-правової бази з профілактики хуліганства, коли криміногенна ситуація змінюється швидше, ніж чинне законодавство, а також організаційно-тактичні прорахунки під час організації та здійснення протидії злочинності проти громадського порядку та моральності.

Як зазначено в п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хуліганство», своєчасний і правильний розгляд кримінальних та адміністративних справ про хуліганство є дієвим засобом захисту нормальних умов життя людей, поновлення порушених прав потерпілих»¹⁹⁸.

Оскільки правоохоронні органи не завжди достатньо і своєчасно реагують на «незначні» правопорушення (нанесення легких тілесних ушкоджень, побутові конфлікти, дрібні порушення громадського порядку, п'янство та вживання наркотиків), вони з часом переростають у більш тяжкі, насильницькі (хуліганства, пограбування, розбої та ін.)¹⁹⁹. Детермінантами, *пов'язаними з недоліками правоохоронної та правозастосовної діяльності* також є:

- зниження ефективності превентивних та оперативних заходів підрозділів Національної поліції України;
- прорахунки у кадровому забезпеченні та плінність начальницького складу підрозділів поліції і, як наслідок, втрата професійно підготовлених працівників, практичного досвіду в організації

---

¹⁹⁸ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text>.

¹⁹⁹ Войтко А.О. Характеристика детермінант групового порушення громадського порядку. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 8. С. 297.

оперативної та превентивної діяльності, що, своєю чергою, призводить до відсутності належного обліку осіб, які становлять оперативний інтерес, незадовільної організації взаємодії підрозділів превенції, оперативних підрозділів зі слідчими, іншими правоохоронними органами та громадськістю;

– неврахування особливостей регіональних умов, відсутність або низький рівень контролю за способом життя осіб, які перебувають на обліку, відсутність наступальності у запобіганні злочинності на вулицях та громадських місцях;

– вади реєстрації заяв та повідомлень про хуліганство в ЄРДР, можливості перекваліфікації через неточність формулювань у чинному законодавстві.

2.3 ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ХУЛІГАНСТВО, ТА ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕРТВ ХУЛІГАНСТВА

У зв'язку з тим, що визначений законом склад хуліганства як кримінального правопорушення містить багато оціночних ознак та відсилає до аналізу юридичного закріплення ознак «внутрішнього світу» особи, яка вчиняє хуліганство, особливе значення для формування кримінологічної характеристики хуліганства має характеристика особи хулігана (особи, що вчинила хуліганство).

Вчення про особу злочинця є однією з основних складових предметної галузі кримінологічної науки та дає змогу з'ясувати інші кримінологічні проблеми. Не випадково проблематиці вивчення особистості злочинця значну увагу приділяли представники класичних кримінологічних шкіл. Так, Ч. Беккарія, І. Бентам, Ф. Лист, Л. Фейербах та інші вчені вже у XVIII–XIX століттях рішуче відкинули теологічне розуміння злочинності як прояву «сатанинського», диявольського початку. На їхню думку – це наслідок свідомої поведінки людини, яка, володіючи повною свободою волі, здійснює вибір варіанта своїх дій²⁰⁰.

²⁰⁰ Класичне і антропологічне спрямування кримінологічних теорій. URL: <http://um.co.ua/9/9-12/9-121057.html> ; Левтеров Л.В. Кримінологічна характеристика осіб, підозрюваних у кіберзлочинах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2018. № 35. Том 2. С. 65.

Особа злочинця є складним поняттям, що утворюється поєднанням загальносоціологічного поняття «особа» і юридичного – «злочинець». Як зазначав А.П. Закалюк, при вживанні поняття «особистість злочинця» слід мати на увазі саме «соціальне обличчя» людини, яка скоїла злочин. Не можна ототожнювати поняття «особа злочинця» і «злочинна особа», оскільки перше не існує поза вчиненим злочином і властивостями суб'єкта злочину. Не можна також ототожнювати в кримінології поняття «особа» і «особистість». «Особистість злочинця – це сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, вирізняються суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину»²⁰¹. Як наголошує З.А. Загинеї, поняття особистості злочинця відображає її соціальну сутність, складний комплекс властивостей, зв'язків, відносин, що характеризують цю особистість, її моральний та духовний світ, який разом із соціальними умовами, з психологічними особливостями тією чи іншою мірою вплинув на вчинення злочину (злочинів)²⁰².

За справедливим твердженням І.М. Даньшина, особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних ознак і соціально зумовлених біопсихо-логічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуються в учиненому конкретному злочині (злочинах) під вирішальним впливом негативних обставин зовнішнього середовища й надають діянню характер суспільної небезпеки, а винному – властивість суспільної небезпеки, у зв'язку з чим ця особа й притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом²⁰³.

---

²⁰¹ Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 235–239.

²⁰² Загинеї З. Кримінологічний портрет злочинця, який вчинив злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. №1. С. 52.

²⁰³ Даньшин І.Н. К вопросу о личности преступника. *Проблемы социалистической законности*. Харьков : Вища школа, 1980. Вып. 6. С. 118.

Зазначені характеристики особи злочинця у єдиній сукупності, або системі, називають портретом злочинця. Він є узагальненням типових ознак особи, що вчиняє кримінальні правопорушення (типовою структурою особистості злочинця).

Своєю чергою, проблематика структури особистості злочинця містить ту чи іншу розгорнуту або більш спрощену схему структури, визначення основних структурних компонентів (підсистем), їх співвідношення, взаємодію й взаємозумовленість у межах цілісної особистості, вплив на вибір особистістю лінії поведінки в конкретній життєвій ситуації. Більшість науковців у структурі особи злочинця як структурні компоненти виділяють соціально-демографічну, кримінально-правову й морально-психологічну групи ознак²⁰⁴.

Портрети злочинців за загальним правилом групують за видами злочинів. Вони вміщують найбільш розповсюджені (типові) ознаки соціально-демографічного, соціально-рольового, психологічного, кримінально-правового характеру. Варто погодитися з позицією С.А. Шалгунової, що особа злочинця – поняття умовне. Утім, знання про «середньостатистичного злочинця» завжди буде необхідним суспільству для вироблення відповідних заходів запобігання. Практична та наукова значущість поняття особи злочинця полягає в тому, що воно дає можливість проводити класифікацію особи злочинця, розробляти методики вивчення особи злочинця, аналізувати злочинність та злочини, прогнозувати злочинну поведінку²⁰⁵.

Найчастіше у кримінологічних дослідженнях використовують такі критерії характеристики особи злочинця: 1) соціально-демографічні дані (вік, рівень освіти, рід занять, сімейне становище, місце проживання, належність до певної соціальної групи й інші дані про соціальний статус); 2) морально-психологічна характеристика (світоглядні й моральні риси й властивості особи, її погляди, переконання, ціннісні орієнтації тощо); 3) кримінально-правова характеристика

²⁰⁴ Кізіменко Є.В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який учиняє незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2018. № 36. Том 2. С. 143.

²⁰⁵ Шалгунова С.А. Дослідження особи злочинця в кримінології. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2005. № 4 (24). С. 294.

(дає уявлення про особу злочинця з кримінально-правових позицій та охоплює якості, властиві саме злочинцю)²⁰⁶.

Розроблення кримінологічного портрету хулігана буде здійснюватись за цими критеріями. Для отримання найбільш повної картини про типову особу хулігана використовуватимемо узагальнені дані офіційної статистики про осіб, які вчинили хуліганства протягом 2016–2020 рр., а також вивчення 1008 кримінальних справ, порушених за фактами вчинення хуліганства у 2015–2020 рр. (у м. Київ, Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Одеській, Сумській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях).

Соціально-демографічні ознаки характеризують стать, вік, освіту, сімейний стан, склад сім'ї, освітній рівень, спеціальність, професію, трудовий досвід і стаж, національну належність тощо. Перелічені ознаки дають уявлення про якісну сторону складу злочинців у структурі злочинності загалом та окремих її видів (груп), а також мають важливе значення для складання узагальненого уявлення про особистість злочинця²⁰⁷.

Стать особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Проведене дослідження засвідчує, що абсолютна більшість осіб, які вчиняють хуліганство, є чоловіками (94%). Жінки вчиняють хуліганство в 5–6% випадків. Однак, слід відзначити, що серед «молодих хуліганів» частка осіб жіночої статі є більшою, ніж серед дорослих хуліганів. Як показують кримінологічні дослідження, проведені у 90-х і на початку 2000-х рр., за статтю неповнолітні, які вчинили злочини, розподіляються в співвідношенні чоловіків і жінок як 15:1. Проте останніми роками частка осіб жіночої статі поступово зростала. За спостереженнями А.П. Закалюка, за період із 2001 р. по 2006 р. частка дівчат зросла на 5%²⁰⁸. Така ж сама тенденція простежується й у питаннях

---

²⁰⁶ Старко О.І. Кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 204.

²⁰⁷ Кізіменко Є.В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який учиняє незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2018. № 36. Том 2. С. 143–146.

²⁰⁸ Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ : Вид. Дім «In Jure», 2007. 712 с.

вчинення жінками хуліганства. Хоча, в останні роки (2019–2020) частка жінок серед осіб, які вчинили хуліганство означилась тенденцією до зменшення (2019 р. – 4,6%, 2020 р. – 3,48%). Це корелює із загальною тенденцією зниження рівня жіночої злочинності в Україні. Як стверджує В.О. Меркулова, фізична обмеженість жінок, більш чуттєве, суб'єктивно-емоційне та проникливе сприйняття жінкою оточуючого, особливе значення для неї індивідуально-особистісних та родинних зв'язків суттєво виявляються в особливостях суспільно-правової поведінки: зумовлюють відмінні звички, прагнення, інтереси; позначаються на варіантах вибору поведінки, способах, мотивах дій²⁰⁹. Особливістю жіночого хуліганства є те, що воно вчиняється або у групі осіб, або за «ідейним» спонуканням.

Наприклад, *Северодонецькою місцевою прокуратурою Луганської області здійснювалося процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за фактом грубого порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю (хуліганство), із застосуванням предмета, спеціально пристосованого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 296 КК України). У ході розслідування встановлено, що в липні 2019 року, одразу після виборів народних депутатів України, мешканка міста, перебуваючи неподалік будівлі Северодонецької міської ради, спостерігала за розмовою одного з кандидатів в народні депутати України по одномандатному виборчому округу № 106 у м. Северодонецьку Луганської області з групою людей. Жінка, раптово підійшовши до кандидата в народні депутати та діючи умисно з хуліганських мотивів, спричинила останньому тілесні ушкодження, а саме за допомогою балончика із сльозогінним газом розбризкала сльозогінну речовину йому в обличчя, спричинивши тілесні ушкодження у вигляді хімічного опіку шкіряних покрів обличчя, лобу та очей, чим грубо порушила громадський порядок²¹⁰.*

Загалом же, можна констатувати, що хуліганство є переважно «чоловічим» видом кримінального правопорушення.

²⁰⁹ Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : монографія. 2-ге вид. Одеса : НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. С. 256.

²¹⁰ Затримано жінку, яка в Северодонецьку розбризкала газовий балончик в обличчя кандидата в нардепи. URL: <http://vistilug.com.ua/news/5736-zatrimano-zhinku-yaka-v-severodonets-ku-rozbrizkala-gazovii-balonchik-v-oblichchya-kandidata-v-nardepi/>

Вік правопорушника надає можливість охарактеризувати не тільки і не стільки його біологічний розвиток, скільки вплив соціально-економічних чинників, а також розвиток його внутрішньої злочинної мотивації, що залежить від впливу соціальних інститутів (родина, школа, заклад професійної освіти, спортивні гуртки тощо)²¹¹.

Згідно з офіційною статистикою найбільш активною категорією осіб, що вчиняють хуліганства є особи у віці від 18 до 39 років. Загальна частка цих осіб серед усіх вікових груп хуліганів становить 65%. При цьому особи, що вчиняють хуліганство у віці 18–28 років становлять 40%, а у віці 29–39 років 25%. Приблизно такі ж дані отримані під час аналізу кримінальних справ. Так, особи у віці 18–28 років вчинили 41% хуліганств, а особи у віці 29–39 років 28%. Наступною найбільш чисельною віковою групою хуліганів є особи у віці 40–54 років (12%). За результатом аналізу кримінальних справ встановлено, що зазначена категорія осіб вчиняє 20% хуліганств. Також слід відзначити, що діти вчиняють 6% хуліганств (за результатами узагальнення кримінальних справ – 8%). Найменш чисельна група хуліганів – це особи від 55 років (4%, за матеріалами кримінальних справ – 3%). Серед осіб цієї вікової групи найбільш чисельною є категорія осіб, що мали судимість за хуліганство (79%). Однак, є й випадкові хулігани, які вчинили хуліганство через збіг життєвих обставин.

Загалом можна підсумувати, що такий віковий розподіл стосовно вчинення хуліганств є закономірним через особливості фізичного та соціального розвитку людини. Особи, що найбільш часто вчиняють хуліганства перебувають у тому віці, коли людина найбільше схильна до вживання алкоголю, що виступає найбільш розповсюдженим фоновим явищем вчинення хуліганств. Також, зазначені особи схильні активно та радикально виражати своє ставлення до подій, що відбуваються у суспільстві. На жаль, обирають злочинні шляхи такої демонстрації.

Стосовно критерію *громадянства осіб*, які вчиняють хуліганства, слід зазначити, що в основному таке кримінальне правопорушення

---

²¹¹ Беліков К.А., Бесчастний В.М., Семенишин М.О., Вітвіцький С.С., Алфьоров С.М., Назимко Є.С. Кримінологічні засади запобігання вуличній злочинності : монографія. К. : ВД «Дакор», 2021. С. 97.

вчиняється громадянами України (87%). Іноземці вчиняють хуліганство приблизно у 1,5–2% випадків. Серед іноземців значний відсоток хуліганів – громадяни країн СНД. Такий стан пояснюється, перш за все, певною культурною історичною успадкованістю наших громадян та громадян країн СНД до вияву неповаги до суспільства шляхом вчинення кримінального правопорушення. Також потрібно відзначити, що серед хуліганів-іноземців, що не є громадянами країн СНД, основними проявами цього кримінального правопорушення є хуліганство під час футбольних матчів, або хуліганство пов'язане з їхніми релігійними баченнями.

Важливе кримінологічне значення має характеристика *освітнього рівня осіб*, які вчинили кримінальні правопорушення, оскільки відповідний рівень тісно пов'язаний із загальною культурою особистості, її інтелектуальним розвитком та соціальним статусом, правосвідомістю і правовою культурою, колом контактів, життєвими планами та можливостями їх реалізації²¹². Освітній рівень осіб, що вчинили хуліганство, дозволяє встановити найбільш типовий освітній сегмент, на який слід звертати увагу під час розроблення заходів із запобігання хуліганству. За цим критерієм найбільш масовою є група осіб з середньою та професійно-технічною освітою (65%), причому з середньою – 46%, із професійно-технічною – 19%. Меншими освітніми категоріями хуліганів є особи з базовою вищою освітою (бакалаврський рівень) – 10%, неповною середньою освітою – 8%. Найменше вчиняють хуліганств особи з вищою освітою (4%).

Переходимо до характеристики наступних критеріїв особистості хуліганів – *морально-психологічних та соціально-рольових ознак*. Перша з них, що корелює з освітнім рівнем – це зайнятість.

За офіційною статистикою найбільш масовою є група хуліганів, які є працездатними, однак ніде не працюють і не навчаються – 55–56%. Це пов'язано із тим, що зазначені особи не можуть нормально організувати свій час, свою трудову зайнятість, або вкласти зусилля у навчання. Вони сублімують енергію у вчинення кримінально караних діянь, що характеризуються високим рівнем розбещеності.

²¹² Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / за заг. ред. О.М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. С. 75.

Таким самим діянням є хуліганство, яке з одного боку задовольняє їхні потреби у визначенні власного статусу у суспільстві, а з іншого – стає викликом для свідомих членів суспільства у питаннях вироблення дієвих механізмів соціально-корисної зайнятості цих осіб. Приблизно однаковими (у відсотковому значенні) є такі групи хуліганів, як учні та студенти – 7–8%, а також безробітні – 7–9%. Серед учнів та студентів найбільш масовою є група студентів професійно-технічних закладів вищої освіти – 39%, а середніх закладів освіти та закладів вищої освіти – 30% та 31% відповідно.

За матеріалами вивчення кримінальних справ, також найбільш масовою групою хуліганів є працездатні особи, які не працюють і не навчаються, – 71%. Відсоток робітників серед усіх винних у вчиненні хуліганства – 13%, безробітних – 9%. Учні та студентів – 6%. Особи, що навчаються у школі, вчинили 4% хуліганств, а студенти професійно-технічних закладів – 9%. Також є стійка, хоча й не багаточисельна, група службовців – 1%.

Для повноцінного формування кримінологічного портрету сучасного хулігана потрібно звернутися й до інших відомостей, які було отримано під час вивчення кримінальних справ.

Зокрема, слід звернути увагу на такий критерій, як сімейний стан. 72% хуліганств було вчинено неодруженими особами. Йдеться про осіб, що взагалі не були одруженими, або на момент вчинення кримінального правопорушення були розлученими. Лише 28% хуліганств було вчинено одруженими особами. Однак, родинні стосунки в більшості з цих осіб характеризувались негативно. Такий відсотковий показник хуліганів за критерієм сімейного стану демонструє потужний профілактичний та запобіжний потенціал нормальної родини в українському суспільстві.

Також потребувало з'ясування питання про те, наскільки часто хуліганство вчиняють особи, що мають неповнолітніх дітей. У підсумку встановлено, що 71% хуліганів не мають таких. 9% хуліганів мають одну дитину, 4% – мають двох дітей, 3% – мають більше, ніж двох дітей. Отже, особи, що мають дітей вчиняють менше хуліганств. Це обумовлено, перш за все, їх підвищеною соціальною відповідальністю та її усвідомленням.

За критерієм матеріального становища особи, що вчинили хуліганство характеризуються таким чином: особа утримує себе самостійно, власним заробітком та коштом, – 39%; особа утримується за рахунок заробітку та коштів членів родини – 41%; особа утримується частково за рахунок свого заробітку та частково за рахунок заробітку членів родини – 12%. У 8% кримінальних справ були відсутні відомості за цим критерієм. Слід відзначити, що у другій групі осіб заробіток винного був незначним та не дозволяв йому повноцінно забезпечувати себе. Такі характеристики матеріального становища хуліганів цілком корелюють з критерієм їхньої трудової зайнятості.

Щодо характеристики місця проживання слід зазначити, що 76% хуліганів проживали у тому ж населеному пункті, де вчинили хуліганство. 13% хуліганів вчинили кримінальні правопорушення у межах області, де проживали. 7% – за межами області. Серед них більшість – це особи, що перебували на заробітках, відпочинку. Особи без постійного місця проживання вчинили 4% хуліганств. Серед них слід виокремити дві підгрупи: молоді активні хулігани, які свідомо провокували та активно порушували громадський порядок; дорослі пасивні хулігани, які вчинили хуліганство через атрофію соціальних утримувачів.

Стосовно житлово-побутових умов встановлено, що 36% осіб, які вчинили хуліганство, проживали у квартирах, 32% – у гуртожитку. У комунальних квартирах проживали 18% хуліганів, у приватних будинках – 12%. За місцем проживання позитивно характеризувались 3% хуліганів, 40% – задовільно, 42% – незадовільно, 15% – невизначено. Зрозуміло, що хуліганство є «лакмусовим папірцем» стану загальної культури особи. Якщо у більшості осіб хуліганів наявна характеристика за місцем проживання, яку можна назвати «ненормальною», то зрозуміло, що зазначені особи і є резервом «хуліганів». Більш того, неналежні умови проживання на макрорівні створюють умови для прищеплення негативних соціальних особистісних рис.

Слід підтримати ту точку зору, що групові норми поведінки здебільшого не фіксуються в якомусь певному вигляді: це просто звичайні реакції на стандартні ситуації, які в цій групі є доволі загальноприйнятими. Якщо в сім'ї батьки вживають алкоголь, підліток звикає

до цього як до звичайного порядку речей. Це небезпечно, тому що під таку категорію само собою зрозумілих вчинків можуть підпадати і дрібні крадіжки, і лихослів'я, і хуліганські витівки в громадських місцях²¹³.

За даними офіційної статистики більш ніж кожна третя особа, що вчинила хуліганство, перебувала у стані алкогольного сп'яніння (приблизно 37–39%). У стані наркотичного або токсичного сп'яніння – взагалі незначна частина – лише 0,05–0,45%. Саме така статистика пов'язана із тим, що стан алкогольного сп'яніння зумовлює більший ризик агресивних, антисоціальних дій, і, відповідно, збільшує кількість правопорушень, пов'язаних з тілесними ушкодженнями та хуліганством²¹⁴. Наркотичне ж сп'яніння лише останнім часом фіксується у осіб, що вчинили хуліганство, через те, що набувають розповсюдження такі наркотичні засоби, що збуджують нервову систему до активного та агресивного поведіння. Так, *наприклад, 10 квітня вночі у Львові на проспекті Червоної Калини чоловік у стані наркотичного сп'яніння кидався на автомобілі. Порушника зняли з автомобіля і доставили у відділ поліції №2 Львівського районного управління поліції. Чоловік поведився неадекватно і був у стані зміненої свідомості. Виявилося, що це 34-річний львів'янин, який перебуває в активному розшуку за крадіжку та грабіж, вчинені повторно. Чоловік був під дією синтетичного наркотику солі. Його шпиталізували у медичний заклад*²¹⁵.

За результатами вивчення кримінальних справ встановлено, що 26% осіб, які вчинили хуліганство систематично вживали алкогольні напої, 47% часто вживали алкоголь, 17 % – рідко, 5 % – не вживали. Як бачимо, найбільш чисельна група хуліганів складається з тих осіб,

---

²¹³ Бундз Р. О. Особлива жорстокість як ознака злочинів, що вчиняються неповнолітніми: детермінанти та попередження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019. С. 132.

²¹⁴ За останні п'ять років кількість «п'яних» злочинів зменшилась вдвічі. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/207-drunk-crime/>

²¹⁵ У Львові чоловік у стані наркотичного сп'яніння кидався на автомобілі. URL: https://galinfo.com.ua/news/u_lvovi_cholovik_u_stani_narkotychnogo_spyaninnya_kydavsya_na_avtomobili_362011.html

хто систематично або часто вживав алкогольні напої (73%). Стосовно вживання наркотиків, то навпаки, 71% хуліганів взагалі не їх вживали, 12% – вживали часто, 9% – систематично, 5% – рідко.

В контексті характеристики морально-психологічних ознак осіб, що вчиняють хуліганство, варто відзначити, що науковці серед агресивних реакцій злочинця загалом виділяють: фізичну агресію (напад) – це застосування фізичної сили до іншої особи; непрямую агресію – це може бути агресія, спрямована опосередковано на іншу особу (злостиві плітки, жарти) і спрямована ні на кого (крики, биття кулаком по столу і т. п.); дратівливість – це готовність до вияву негативних почуттів за найменшого збудження (грубість, різкість); негативізм – опозиційна манера поведінки від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів; образу – ненависть до оточуючих за дійсні і вигадані свідчення; підозрілість – впевненість у тому, що усі люди завдають або планують завдати шкоду; вербальну агресію – висловлення негативних емоцій як через крики, сварку, так і через словесні відповіді (прокльони, погрози)²¹⁶.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних справ В.В. Артюхова виокремила низку негативних особистісних рис хуліганів, що відображають їх стійкі індивідуальні властивості. До таких рис віднесено агресивність, імпульсивність, егоїзм, негативізм, фанатизм²¹⁷.

Агресивність – це стійка риса особистості, що проявляється в готовності до агресивної поведінки, виражається у прагненні до наступальних або насильницьких дій, спрямованих на нанесення ушкоджень або на знищення об'єкта наступу²¹⁸. Така негативна риса яскраво проявляється під час вчинення хуліганських дій. Злочинці байдужі до страждань (моральних та фізичних) інших людей,

²¹⁶ Ениколопов С.Н. Некоторые результаты исследования агрессии. *Личность преступника как объект психологического исследования*. Москва : Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 100–106 ; Храмцов О. М. Кримінологія вербальної агресії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2003. С. 8.

²¹⁷ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 218.

²¹⁸ Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. С. 8.

навпаки, вони прагнуть їх завдати (шляхом вчинення грубих, безжальних та деспотичних дій), отримати внутрішнє задоволення від цього.

Імпульсивністю є особливість поведінки людини (у стійких формах – риса характеру), яка виражається у схильності діяти за першого спонукання, під впливом зовнішніх обставин чи емоцій²¹⁹. Часто хулігани вчиняють злочини спонтанно, без чіткої мети чи наміру, керуються раптово виниклими бажаннями та примхами. Вони не обдумують свої вчинки, не зважують всі «за і проти», швидко реагують і настільки ж швидко каються у вчиненому.

Хуліганам притаманний егоїзм – себелюбність, надання переваги своїм особистим інтересам перед інтересами суспільними та інтересами інших людей²²⁰. Егоїзм проявляється в упертості та неприйнятності всього; зосередженості на власному «Я»; завищеній самооцінці та вірі у власну неперевершеність; низькій мотивації займатись суспільно корисними справами; схильності до ілюзій, залежностей будь-якого роду (алкоголь, наркотики, соціальні мережі тощо); зниженні (до повної відсутності) моральних критеріїв оцінки своїх вчинків. Під час хуліганства така риса проявляється у бажанні повернути до себе увагу будь-яким способом (зокрема і протиправним), зневажливому ставленні до інтересів, прав і свобод інших осіб, виправданні власних протиправних вчинків будь-якими іншими чинниками, а не власними діями.

Негативізм – це прагнення діяти неодмінно всупереч позиції пануючої більшості, за будь-яку ціну й у всіх випадках утвердити протилежну точку зору. Крім клінічних випадків безглузлого опору, негативізм як ситуативна реакція або особистісна риса зумовлений потребою суб'єкта в самоствердженні, у захисті свого «Я», а також є наслідком сформованого егоїзму суб'єкта і його відчуження від потреб та інтересів інших людей²²¹. Під час вчинення протиправних дій, що грубо порушують громадський порядок, негативізм проявляється передусім

---

²¹⁹ Психологический словарь / под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Педагогика-Пресс, 1998. С. 132.

²²⁰ Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. С. 116.

²²¹ Там само. С. 219, 281.

в установці особи на заперечення встановлених вимог у суспільстві щодо норм спілкування та поведіння з іншими людьми; це призводить до вчинення показових протиправних дій, спрямованих на знецінення існуючих правил²²².

Так, відповідно до вироку Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 28 листопада 2017 року у справі 200/19684/17 (провадження 1кп-200/716/17) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України, за таких обставин:

11.09.2017 року приблизно о 13.00 годині обвинувачений, розуміючи, що він знаходиться у громадському місці, утримуючи при собі невстановлену в ході слідства вогнепальну зброю, зустрів раніше незнайомому та малознайому осіб, які стояли біля під'їзду № 1 буд. № 6 про вул. Козака Мамая у м. Дніпро. Після чого обвинувачений, безпричинно, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, що виразилося у зневажливому ставленні до громадського порядку та існуючих правил поведінки і моральності в громадських місцях, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, однак прагнучі самовиразитися таким чином у зухвальстві, неповазі до суспільства, тобто показати свою зневагу до існуючих загальноприйнятих правил і норм поведінки у суспільстві, поєднуючи свої дії із застосуванням невстановленої в ході слідства вогнепальної зброї, знаходячись на відстані приблизно 10 метрів від потерпілих, утримуючи в правій руці невстановлену в ході слідства вогнепальну зброю, здійснив один постріл в область тулуба потерпілому, спричинивши йому легкі тілесні uszkodження. Після чого обвинувачений, утримуючи при собі невстановлену слідством вогнепальну зброю, разом із потерпілим сіли у невстановлений слідством транспортний засіб – таксі та покинули місце вчинення злочину.

Продовжуючи свою злочинну діяльність, 11.09.2017 року приблизно о 13.25 годин обвинувачений приїхав на невстановленому слідством транспортному засобі таксі на парковку ТРЦ «Терра», розташовану по

²²² Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛІВОДА А.В., 2022. С. 218–219.

пр. Б. Хмельницького, 118-д у м. Дніпро, де вийшовши з таксі, побачив раніше знайомого, який йшов повз зупинку громадського транспорту, яка розташована біля ТРЦ «Терра» по пр. Б. Хмельницького, 118-д у м. Дніпро. Далі, обвинувачений, знаходячись на вказаній зупинці громадського транспорту, розуміючи, що він знаходиться у громадському місці, утримуючи при собі невстановлену в ході слідства вогнепальну зброю, безпричинно, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, що виразилося у зневажливому ставленні до громадського порядку та існуючих правил поведінки і моральності в громадських місцях, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, однак прагнучі самовиразитися таким чином у зухвальстві, неповазі до суспільства, тобто показати свою зневагу до існуючих загальноприйнятих правил і норм поведінки у суспільстві, поєднуючи свої дії із застосуванням невстановленої в ході слідства вогнепальної зброї, перебуваючи на відстані приблизно двох метрів від потерпілого здійснив один постріл із невстановленої слідством вогнепальної зброї потерпілому в область челюсті зліва, спричинивши потерпілому тілесні ушкодження²²³.

Наведена ситуація є наочним прикладом негативізму та нігілізму особи, котра, усвідомлюючи протиправність та аморальність своїх дій, продовжувала порушувати громадський порядок, застосовуючи при цьому предмет, який має підвищену суспільну небезпечність.

Фанатизм – жагуча відданість своїм переконанням, поєднана з крайньою нетерпимістю до чужих поглядів і прагнень. Такі особи знаходять підтримку у взаємному визнанні, їм характерна підвищена емоційність, некритичне ставлення до будь-якої інформації, що підтверджує їхні погляди, неприйняття критики, навіть доброзичливої²²⁴. Ця риса притаманна хуліганам – представникам різних субкультур (панки, скінхеди тощо), учасникам угруповань «за інтересами» (клуби

---

²²³ Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 28 листопада 2017 р. у справі № 200/19684/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70548852>

²²⁴ Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. С. 566.

футбольних фанатів). Фанатизм характерний для осіб молодого віку, які не знаходять підтримки у соціумі та долучаються до кола однодумців. Поділяючи правила групи (часто асоціальні), вони отримують визнання та здобувають авторитет, виправдовуючи протиправні вчинки «вищою метою». Для них характерна підвищена емоційність, нездатність критично сприймати інформацію. Зазначені негативні риси особистості (їх перелік не є вичерпним), – як кожна окремо, так і в поєднанні з іншими, можуть формувати протиправне прагнення особи вчинити кримінальне правопорушення²²⁵.

Кримінально-правові ознаки осіб, що вчиняють хуліганство, полягають у груповому характері вчинення злочину, факті наявності або відсутності судимості та у деяких випадках, що мають кримінально-правове значення, факті вчинення злочинів раніше.

Щодо групового характеру хуліганства потрібно зазначити, що за офіційними статистичними даними кожне четверте хуліганство вчиняється у складі групи (23–24 %). Хуліганству притаманні ознаки простих (не ускладнених) форм співучасті. Всього за проаналізований період (2016–2020 рр.) серед 9451 особи, якій повідомлено про підозру за вчинення хуліганства лише 10 осіб вчинили хуліганство у складі організованої групи або злочинної організації.

В офіційній статистиці наявні нестабільні показники вчинення хуліганства у змішаних групах (повнолітніх спільно з неповнолітніми). Так у 2016 році 3,5% осіб вчинили хуліганство з неповнолітніми, у 2017 р. – 4,4%, у 2018 р. – 5%, у 2019 р. – 3,8%, у 2020 р. – 3,9%. Такі змішані групи складають приблизно 16–17% від усіх групових хуліганств, що вчиняються в Україні. Виключно у групах неповнолітніх вчиняється приблизно 5–7% групових хуліганств. Загалом слід відзначити, що для злочинності неповнолітніх властива підвищена латентність, оскільки багато їх діянь сприймаються як пустощі, викликані недостатньою соціальною зрілістю (крадіжки у сім'ї, сусідів чи навчальному закладі; хуліганські бійки, «відбирання» грошей та речей у молодших тощо). Про такі вчинки, як правило, не повідомляють

²²⁵ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 219–220.

правоохоронним органам²²⁶. Такий стан може свідчити про прищеплення злочинної субкультури дітям. У багатьох злочинних об'єднаннях вчинення хуліганства вважається вступним «обрядом» для подальшої злочинної діяльності. Або саме з хуліганського середовища професійні злочинні угруповання підбирають собі молодь.

Наступною кримінально-правовою ознакою, за якою слід охарактеризувати особу хулігана, є судимість. Ця кримінально-правова категорія дозволяє встановити стійкість злочинної установки, спадкоємність поколінь злочинців і, нарешті – існування неформальних норм поведінки, спілкування, життєдіяльності взагалі (кримінальної субкультури) серед злочинців²²⁷. Слід відзначити, що офіційна статистика оперує такими поняттями, як «особа, яка раніше вчиняла злочин» та «особа, з якої судимість не знята та не погашена». Друга категорія є складовою першої.

Відсоток осіб, які раніше вчиняли злочини, серед хуліганів складає приблизно 15–17%. Так, у 2016 році таких осіб було 300 (17,2% від загальної кількості хуліганів), у 2017 р. – 347 осіб (17,2%), у 2018 р. – 279 осіб (14%), у 2019 р. – 282 особи (15%), у 2020 р. – 246 осіб (13,6%). Серед цих осіб незняту або непогашену судимість мали більше 50%.

За результатами аналізу кримінальних справ встановлено, що 70% осіб, які вчиняли хуліганство не мали судимості. 17% – мали за вчинення хуліганства, 13 – мали за вчинення іншого злочину. Однак, у більшості випадків особа хулігана характеризується відсутністю судимості та факту вчинення злочину раніше.

Також за результатами вивчення кримінальних справ встановлено, що 30% осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні хуліганства, визнали свою вину повністю. 23% осіб – визнали свою вину частково. 47% осіб – не визнали свою вину. Такі показники обумовлені попередніми характеристиками осіб, що вчиняють хуліганства, а також

---

²²⁶ Бундз Р. О. Особлива жорстокість як ознака злочинів, що вчиняються неповнолітніми: детермінанти та попередження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019. С. 52.

²²⁷ Белков К.А., Бесчастний В.М., Семенишин М.О., Вітвіцький С.С., Алфьоров С.М., Назимко Є.С. Кримінологічні засади запобігання вуличній злочинності : монографія. К. : ВД «Дакор», 2021. С. 108.

самою специфікою цього правопорушення, яка полягає у демонстрації неповаги до суспільства і ця демонстрація продовжується й у посткримінальному періоді.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна сформулювати типовий кримінологічний портрет хулігана. А саме, хуліган – це працездатна особа чоловічої статі (94%), у віці 18–39 років (65%), яка має середню та/або професійно-технічну освіту (65%), не працює і не навчається (70%), не перебуває у шлюбі (72%) та не має дітей (71%), схильна до зловживання спиртними напоями (73%). 76% хуліганів мешкають у тому ж населеному пункті, де вчинили кримінальне правопорушення. 70% осіб, які вчинили хуліганство, раніше не вчиняли його та не мали судимості за вчинення інших злочинів.

Доволі високою та стабільною кримінальною активністю характеризуються особи у віці 40–54 років (12%). Діти вчиняють 6% хуліганств. Серед «молодих хуліганів» частка осіб жіночої статі є більшою, ніж серед дорослих хуліганів.

87% усіх хуліганств вчиняється громадянами України. Іноземці вчиняють хуліганство приблизно у 1,5–2% випадків. Серед іноземців значний відсоток хуліганів – громадяни країн СНД.

Приблизно однаковими (у відсотковому значенні) є такі групи хуліганів, як учні та студенти – 7–8%, а також безробітні – 7–9%. Серед учнів та студентів найбільш масовою є група студентів професійно-технічних закладів вищої освіти – 39%, а середніх закладів освіти та закладів вищої освіти – 30% та 31% відповідно.

Кожний четвертий хуліган вчиняє його у складі групи (23–24%). Хулігани об'єднуються у прості форми співучасті. Всього за проаналізований період (2016–2020 рр.) серед 9451 особи, якій повідомлено про підозру за вчинення хуліганства, лише 10 осіб вчинили хуліганство у складі організованої групи або злочинної організації. Простежується стійка тенденція вчинення хуліганства у змішаних групах (повнолітніх спільно з неповнолітніми). Так у 2016 році 3,5% осіб вчинили хуліганство з неповнолітніми, у 2017 р. – 4,4%, у 2018 р. – 5%, у 2019 р. – 3,8%, у 2020 р. – 3,9%. Такі змішані групи складають приблизно 16–17% від усіх групових хуліганств, що вчиняються в Україні. 47% хуліганів не визнають свою вину.

Питання щодо встановлення жертви вчинення хуліганства є доволі спірним, оскільки не завжди складом цього правопорушення передбачена наявність потерпілого. Лише ч.ч. 3 та 4 ст. 296 КК мають опосередковане посилання на потерпілого через такі конструкції, як «опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії», «вчинення із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень».

Окремі вчені взагалі вважають, що «не можна вести мову про потерпілих від хуліганства. Від останніх несе втрати усе суспільство ..., однак жертви, як такої, в цих злочинах виокремити неможливо»²²⁸.

В офіційній статистиці наявна інформація про потерпілих від хуліганства неповнолітніх. Так, у 2016 р. щодо неповнолітніх було вчинено 80 хуліганств (2% від загальної кількості зареєстрованих хуліганств), у 2017 р. – 70 (2,1%), у 2018 р. – 61 (1,9%), у 2019 р. – 86 (2,6%), у 2020 р. – 64 (2,7%). Як бачимо, в Україні частішають випадки вчинення хуліганств стосовно неповнолітніх. Інша інформація щодо потерпілих від хуліганства за офіційними статистичними показниками відсутня. Відтак, доцільно ввести до офіційної статистичної інформації критерій потерпілого від хуліганства.

Для подальшої характеристики жертв хуліганства вважаємо за необхідне звернутись до результатів вивчення кримінальних справ.

Зокрема, на основі вивчення кримінальних справ встановлено, що під час вчинення кожного третього хуліганства був наявний потерпілий – у 737 справах (37% від загальної кількості вивчених справ). 78% потерпілих від хуліганства були фізичними особами, а 22% – юридичними. Найбільш розповсюдженим видом шкоди фізичним особам були нанесення тілесних ушкоджень, пошкодження майна, завдання моральної шкоди (в окремих випадках – було доведено до психічних розладів, фобій). Юридичним особам завдавалась виключно

---

²²⁸ Беліков К.А., Бесчастний В.М., Семенишин М.О., Вітвіцький С.С., Алфьоров С.М., Назимко Є.С. Кримінологічні засади запобігання вуличній злочинності : монографія. К. : ВД «Дакор», 2021. С. 139.

матеріальна шкода. Більшість з цих осіб перебували у державній або комунальній власності (76%), 24% – у приватній.

Зосередимо увагу безпосередньо на фізичних особах, потерпілих від хуліганства. 69% від усіх потерпілих від хуліганства – це чоловіки. Відповідно 31% – жінки. Більшою мірою чоловіки ставали жертвами хуліганства через те, що намагались припинити дії хуліганів, або були поруч з групами хуліганів. Жінки своєю чергою ставали жертвами хуліганів через властиву їм підвищену віктимність та самостійне перебування у тих місцях, де ймовірно можуть вчинятись хуліганства.

За віковим критерієм найбільш віктимною є група осіб у віці 21–25 років (22%), наступна – 26–30 років (17%). Групи осіб у віці 18–20 років та 31–35 років є співрозмірними та становлять 26 % від усіх потерпілих (по 13% на кожну). Особи старше 50 років ставали жертвами хуліганств у 14% випадків. Менш чисельними є групи осіб у віці 36–40 років (8%), 41–50 років (6%), 14–17 років (4%), до 14 років (3%).

Стосовно соціального статусу, найбільш чисельною групою потерпілих від хуліганства є робітники (31%). 20% потерпілих були безробітними, 18% потерпілих від хуліганства – підприємці. Приблизно однакові за чисельністю групи потерпілих – це пенсіонери та інваліди (13%), учні, студенти (12%). Найменш чисельною є група службовців (6%).

Стосовно освітнього рівня потерпілих, то за цим критерієм немає суттєвої різниці між рівнями освіти. Потерпілими від хуліганства ставали особи з професійною, професійно-технічною освітою (25%), середньою освітою (23%), вищою освітою (22%), неповною вищою освітою (10%), школярі (8%). Можна стверджувати, що освітній рівень у віктимологічному пізнанні жертв хуліганства не є віктимно значущою ознакою.

Стосовно взаємовідносин між потерпілим та хуліганом до вчинення кримінального правопорушення, то 50% потерпілих від хуліганства не були знайомі з правопорушниками, а 38 % були випадковими знайомими. Тому маємо зазначити, що загалом 88% потерпілих від хуліганства є випадковими жертвами. 8% потерпілих мали дружні стосунки з особами, що вчинили хуліганство. 4% – мали товариські

стосунки. Зазначені 12% потерпілих від хуліганства слід віднести до категорії жертв з високим ступенем ризику.

Така класифікація відповідає науковій концепції О.М. Джужи – провідного вченого за напрямом кримінологічної віктимології, який виокремлює такі типи жертв злочинів: 1) випадкова жертва – коли особа стає такою внаслідок збігу обставин. Взаємовідносини, що виникли між жертвою і злочинцем, не залежать від їх волі і бажання; 2) жертва з незначним ступенем ризику – особа, яка живе за нормальних для всіх людей факторів ризику, і віктимність якої зростає непередбачено під впливом конкретної несприятливої ситуації; 3) жертва з підвищеним ступенем ризику – особа, яка володіє низкою віктимних властивостей. До цієї категорії належать два основні види жертв: а) жертви необережних злочинів – коли характер роботи, що вони виконують, або їх поведінка у громадських місцях мають вищу, ніж звичайна, віктимність; б) жертви умисних злочинів, соціальний статус яких або роль, що вони виконують, містять підвищений ризик; 4) жертва з дуже високим ступенем ризику – особа, морально-соціальна деформація якої не відрізняється від правопорушників²²⁹.

Такий попередній висновок щодо типології жертв хуліганства підтверджується наступними критеріями. Перший з них – стан потерпілого в момент вчинення злочину. 52% потерпілих від хуліганства перебували у нормальному стані, 11% – у хворобливому, 11% – у безпорадному. Загалом 74% від потерпілих за цим критерієм були випадковими жертвами. Своєю чергою 26% потерпілих мали підвищений рівень віктимності. Йдеться про осіб, що перебували у стані алкогольного (19%) та наркотичного (7%) сп'яніння.

Стосовно наявності судимостей, то 81% потерпілих їх не мали. 14% осіб раніше вчиняли злочин, серед них: 9% – особи раніше судимі, судимість яких погашена; 5% особи раніше судимі, судимість яких не погашена. За характером поведінки потерпілого у 89% потерпілих вона була нейтральна, 7% – байдужа, у 3% – агресивна, провокуюча.

---

²²⁹ Курс кримінології: Загальна частина : підручник у 2 кн. Кн. 1 / за заг. ред. О.М. Джужи. К. : Юрінком Інтер, 2001. С. 129–130.

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ

3.1 Загальносоціальні заходи запобігання хуліганству

На сучасному етапі у кримінологічній науці є різні підходи щодо розуміння поняття «запобігання злочинності (запобігання злочинам)» та його співвідношення з такими поняттями, як протидія, профілактика, попередження злочинності, боротьба зі злочинністю. З урахуванням цього, не вдаючись до огляду усього спектру наукових позицій стосовно вказаних понять, слід відзначити, що для цілей цього дослідження береться за основу широке кримінологічне визначення запобігання злочинам, під яким розуміється особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей, який полягає у розробці і реалізації цілеспрямованих заходів щодо виявлення і усунення причин та умов злочинності, а також здійснення запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки²³⁰.

Запобігання злочинності охоплює різноманітні заходи, які класифікуються за різними критеріями. Зокрема, за рівнем здійснення у кримінологічній літературі традиційно вирізняють загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності. При цьому визнається, що загальносоціальне запобігання має складатися з сукупності правових, соціально-економічних, культурно-виховних, інформаційних, соціально-психологічних та деяких інших заходів, які забезпечують подальший

---

²³⁰ Кримінологія : підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 195.

розвиток і вдосконалення суспільної системи та здійснюються в державі з метою не безпосереднього запобігання злочинам, а вирішення економічних і соціальних завдань, що передбачає усунення негативних явищ і процесів, які існують у суспільстві. Цей рівень є однією із сторін соціального розвитку держави²³¹.

В.В. Голіна наголошує, що на загально-соціальному рівні запобігання злочинності здійснюється різними органами державної влади й управління, а також громадськими організаціями та громадами, до безпосередніх функцій яких не належить боротьба зі злочинністю. Профілактичний вплив здійснюється шляхом розроблення та реалізації різноманітних економічних та соціальних проектів і програм, які також опосередковано сприяють втіленню спеціально-кримінологічних запобіжних заходів²³².

Як наголошував А.П. Закалюк, заходи загальносоціального запобігання мають своїм об'єктом явища, факти, прояви тощо, які мають із злочинністю, хоч і не спричинюючий чи обумовлюючий, але інший детермінуючий, здебільшого кореляційний зв'язок або зв'язок станів. У такому разі запобіжний вплив на них, хоч і не цілеспрямований, належить до загальносоціального²³³. В.В. Голіна також відзначає, що об'єкт запобіжного діяння – це окремі негативні явища і процеси реальної дійсності матеріального і духовного характеру (або їх сукупність), різні за генезою, сферою, формами та інтенсивністю проявів, які, взаємодіючи з властивостями особистості, призводять до виникнення кримінальної мотивації, наміру, прийняття рішення на вчинення злочину та його реалізацію²³⁴.

З урахуванням наведених положень, В.В. Артюхова в контексті кримінологічного дослідження питань запобігання хуліганству цілком слушно конкретизувала, що об'єктом загальносоціального запобігання хуліганству слід вважати деструктивні явища суспільного

---

²³¹ Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 328.

²³² Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 166.

²³³ Закалюк А.П. Зазначена праця. С. 328.

²³⁴ Голіна В.В. Зазначена праця. С. 49.

життя в економічній, соціальній, ідеологічній сферах, що негативно впливають на свідомість особи, формуючи її криміногенний ухил, а також мають опосередкований вплив на виникнення мотивації до вчинення грубого порушення громадського порядку²³⁵.

У кримінологічній науці неодноразово зверталася увага на взаємозв'язок між рівнем злочинності та станом соціально-економічного розвитку країни. Зокрема, А. Корягіна констатує, що соціально-економічна ситуація в Україні натеper характеризується такими негативними явищами, як спад виробництва, інфляція, зниження рівня життя населення, зростання безробіття, та іншими, що сприяє створенню напруги в суспільстві та призводить до розв'язання людьми своїх проблем злочинним шляхом. Відтак, підвищення матеріального забезпечення та матеріальна підтримка соціально незахищених верств населення (неповнолітніх; пенсіонерів; інвалідів; жінок, котрі доглядають за дітьми) сприяє формуванню їхньої самостійності й незалежності, що відбивається і на їхній поведінці у повсякденному житті та сприяє зниженню рівня віктимності. До того ж матеріальна забезпеченість і соціальна захищеність мають сприяти зниженню не лише корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, а й насильницьких, особливо тих, які вчинюються з використанням певного стану залежності жертви від злочинця. Відчуття фінансової та соціальної захищеності суб'єктами будь-яких взаємин сприяє зниженню такого стану особи, який є основною умовою вчинення цієї категорії злочинів²³⁶.

У зв'язку з цим вбачається, що наведену тезу можна поширити не лише на корисливі та корисливо-насильницькі злочини, але й на інші категорії кримінальних правопорушень, в тому числі на хуліганські дії, адже у стабільному і матеріально благополучному суспільстві мотивація до вчинення кримінально караних діянь суттєво знижується.

²³⁵ Артюхова В.В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2021. С. 187.

²³⁶ Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 193–194.

Досліджуючи питання загальносоціального запобігання хуліганству, В.В. Артюхова висловила низку пропозицій щодо перспективних напрямів такого запобігання. Серед цих напрямів названо, насамперед, виховання молоді. В цьому контексті слушно наголошується, що деструктивні нахили в особи формуються змалку, тому розроблення ефективних державних заходів з удосконалення процесу виховання дітей з урахуванням сучасних демократичних та гуманістичних стандартів має бути прерогативою державної освітньої політики. Напрями виховання молоді мають бути спрямовані на сферу сімейних відносин та площину надання освітніх послуг закладами дошкільної та шкільної освіти. Виховання дітей є першочерговим завданням батьків. Проте на питання, як правильно виховати дитину, щоб вона була гідним членом суспільства, відповідь відшукати важко не лише серед пересічних громадян, а і спеціалістів. Тому держава має створювати умови для належної допомоги батькам у цьому питанні. З урахуванням завдань і повноважень Служби у справах дітей, на базі цього органу у взаємодії з іншими державними органами та громадськими організаціями можуть бути розроблені відповідно програми допомоги батькам у вихованні дітей із залученням психологів та педагогів, шляхом надання безкоштовних індивідуальних консультацій, проведення курсів або семінарів, розповсюдження відповідної літератури тощо. Такі заходи можуть проводитись як за особистої участі або он-лайн у мережі Інтернет. Для підвищення рівня культури та правової обізнаності дітей освітні програми мають бути більш акцентовані на розвиток соціальної і громадської компетентності та громадянської відповідальності. Це сприятиме розвитку вмінь ухвалювати виважені рішення в складних життєвих ситуаціях, формуванню відповідального члена суспільства, який розуміє принципи і механізми його функціонування та поважає права людини. Досягти цього можна шляхом збільшення кількості навчальних годин з предмета «Основи правознавства», проведенням у межах уроку або в позаурочний час уроків-семінарів, конференцій, форумів, спектаклів, брифінгів, квестів, інтерактивних уроків тощо. Такі заходи слід проводити із залученням фахівців у галузі права (працівників правоохоронних органів, суду, державної кримінально-виконавчої служби тощо) та психологів

з метою поглиблення у дітей знань у сфері правознавства, а також належних правил поведінки²³⁷. В. Козаченко також зазначає, що значну роль у запобіганні вчиненню хуліганства можуть відігравати школи, центри юнацької творчості, спортивні гуртки і секції, що організовують дозвілля підлітків. Варто звернути увагу й на можливості громадських організацій (екологічних, просвітницьких) у протидії хуліганству неповнолітніх. Важливе виховання шанобливого ставлення до пам'яток культури, національних надбань²³⁸.

Підтримуючи наведену думку, слід також відзначити, що мінімізації факторів формування протиправної поведінки неповнолітніх може сприяти постійна актуалізація освітніх програм з предметів «Громадянська освіта» та «Безпека життєдіяльності». В останньому випадку варто забезпечити набуття неповнолітніми необхідних знань стосовно оптимальної поведінки у конфліктних ситуаціях, уникнення ситуацій, пов'язаних з можливою небезпекою злочинних посягань. Також є потреба в удосконаленні роботи практичних психологів закладів та установ освіти за напрямками реалізації розвивальних, профілактичних, просвітницьких, корекційних програм з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей здобувачів освіти, надання консультативної допомоги всім учасникам освітнього процесу з питань навчання, виховання здобувачів освіти, особистісного та професійного розвитку тощо²³⁹.

У розвиток наведеної вище тези стосовно необхідності поглиблення у дітей знань у сфері правознавства слід звернути увагу, що ще у 2001 році Указом Президента України було затверджено Національну програму правової освіти населення. Метою цієї програми визначено підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права. Зазначена

²³⁷ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 251.

²³⁸ Козаченко В. Суб'єкти запобігання хуліганським діянням, вчиненим дітьми. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018, nr. 2–1(30), p. 154–158.

²³⁹ Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 р. № 509. *Офіційний вісник України*. 2018. № 63. Ст. 2185.

програма передбачала здійснення низки заходів, спрямованих на досягнення цієї мети.

Ідея розробки і впровадження зазначеної програми є доволі слушною. Разом з тим на сьогодні положення цього документу є застарілими і він не підлягає практичній реалізації. Тому на сучасному етапі доцільно розробити та затвердити нову редакцію такої програми, з урахуванням вимог, встановлених Законом України «Про державні цільові програми». Водночас варто зберегти підхід, за якого у межах заходів Національної програми місцевим органам виконавчої влади доручалось забезпечити розроблення і затвердження в установленому порядку регіональних програм правової освіти населення.

У сукупності напрямів загальносоціального запобігання хуліганству В.В. Артюхова називає також зменшення рівня вживання алкогольних напоїв населенням. За слушним висновком авторки, на зниження кількості хуліганських дій на ґрунті зловживання алкогольними напоями мають бути спрямовані такі загальносоціальні заходи, як популяризація здорового способу життя у ЗМІ та соціальних мережах, розповсюдження інформації на телебаченні та відомих інтернет-ресурсах про шкоду здоров'ю внаслідок вживання алкоголю та його деструктивного впливу на психіку людини; використання позитивного досвіду щодо залучення неповнолітніх, молоді до зайняття фізичною культурою, спортом на безкоштовній основі (за рахунок Державного бюджету). Цього можна досягти шляхом створення розгалуженої загальнодержавної мережі спеціалізованих спортивних організацій. Також пропонується збільшення вікового цензу продажу алкогольних напоїв до 21 року; заборона будь-якої реклами алкогольних напоїв не лише на телебаченні, а і в друкованих ЗМІ, інтернет-ресурсах, закладах громадського харчування; законодавче забезпечення реального застосування адміністративної відповідальності за вживання алкогольних напоїв у громадських місцях²⁴⁰.

Зазначені заходи є дуже доречними, особливо, враховуючи те, що хуліганство протягом тривалого проміжку часу вважали «алкогольним злочином», що і на сьогоднішній день підтверджується статистичними даними.

---

²⁴⁰ Артюхова В.В. Зазначена праця. С. 189–191.

Вказане можна проілюструвати прикладом із судової практики. Так, відповідно до вироку Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 2 червня 2021 року у справі № 175/436/18 (провадження № 1-кп/175/40/18) особу обвинувачено у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 296, ч. 1 ст. 186 КК України, за таких обставин: 23 вересня 2017 року близько 22.00 години обвинувачений, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходився на дискотеці, що проводилася у громадському місці по вул. Шкільній, 14 у с. Чумаки Дніпровського району Дніпропетровської області, де у нього раптово виник злочинний умисел, спрямований на вчинення хуліганства.

Реалізуючи свій злочинний умисел він, знаходячись у вказаному місці, діючи з особливою зухвалістю, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, будучи раніше судимим за хуліганство, гучно ображав оточуючих його людей грубою нецензурною лайкою, а потім, перебуваючи за спиною раніше незнайомого йому чоловіка, безпідставно умисно наніс останньому один удар правою рукою у праву скроневу частину голови, внаслідок чого він нахилився у правий бік. Після цього обвинувачений умисно наніс потерпілому ще один удар ногою в область обличчя. У результаті протиправних умисних дій обвинуваченого потерпілому спричинені тілесні ушкодження. Хуліганські дії обвинуваченого були припинені працівниками поліції та військовослужбовцями Національної Гвардії України.

У період часу приблизно з 22.00 години 06 січня 2018 року приблизно по 01.00 годину 07 січня 2018 року обвинувачений знаходився на автодорозі поблизу будинку № 40 по вул. Вишневій у с. Чумаки Дніпровського району Дніпропетровської області, де у нього раптово виник злочинний умисел, спрямований на вчинення хуліганства. З цією метою у вказаному місці, яке є громадським місцем, він, діючи з особливою зухвалістю, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, будучи раніше судимим за хуліганство, гучно ображав оточуючих його людей грубою нецензурною лайкою, а потім підійшов до малознайомого, став навпроти та умисно наніс один удар правою рукою, зжатою у кулак, в область голови потерпілого, внаслідок чого останній втратив рівновагу і впав на землю.

У цей час чоловік з метою припинення протиправних дій обвинуваченого зробив йому зауваження, на що отримав у відповідь нецензурну лайку. Після цього обвинувачений, діючи з особливою зухвалістю, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, підійшов до чоловіка і умисно наніс тому один удар лівою рукою, стиснутою у кулак, в область щелепи праворуч і один удар невстановленим предметом у тім'яну область, внаслідок чого останній впав на землю.

Далі обвинувачений, продовжуючи порушувати громадський порядок, виявив намір на подальше спричинення тілесних ушкоджень чоловіку, однак отримав опір від особи, котра намагалася припинити хуліганські дії обвинуваченого, який штовхнув останню у грудну клітину, внаслідок чого та впала на землю.

Після цього, у вищезазначений період часу поблизу будинку, діючи в результаті раптово виниклого умислу на відкрите заволодіння чужим майном, скориставшись тим, що потерпілий підіймається з землі та не може чинити активний опір, правою рукою зірвав з її шиї ланцюжок і ладанку із жовтого металу загальною вартістю 594,50 грн і з місця злочину зник, завдавши потерпілій матеріальну шкоду.

Крім того, 18 вересня 2018 року близько 21.30 години обвинувачений знаходився поблизу будинку, де у нього раптово виник злочинний умисел, спрямований на вчинення хуліганства. З цією метою у вказаному місці, яке є громадським місцем, він, діючи з особливою зухвалістю, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, будучи раніше судимим за хуліганство, гучно ображав оточуючих його людей грубою нецензурною лайкою, кидав каміння та фрагменти деревини по вікнах квартири, а потім підійшов до малознайомого, став навпроти та умисно наніс один удар прямою рукою, зжатою у кулак, в область обличчя потерпілого, внаслідок чого останній втратив рівновагу і впав на землю. Після цього обвинувачений, не дозволяючи потерпілому підвестися, продовжив завдавати йому удари.

У цей час потерпілий спробував припинити хуліганські дії, однак обвинувачений умисно наніс йому у відповідь один удар рукою,

стиснутою в кулак, у область обличчя та один удар прямою ногою в область живота, внаслідок чого потерпілий втратив рівновагу і впав на землю. Далі обвинувачений, продовжуючи порушувати громадський порядок, продовжив виражатися нецензурною лайкою на адресу потерпілих та кидати каміння у їх напрямку і у напрямку інших громадян, які перебували в зазначеному місці, а потім припинив свої хуліганські дії та пішов у невідомому напрямку²⁴¹. Таким чином, особа мала алкогольну залежність та схильність до безконтрольної агресивної поведінки. Більше того, кримінальний правопорушник вже мав судимість за аналогічне суспільно небезпечне діяння.

Відповідно до вироку Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 27 квітня 2021 року у справі № 192/1302/18, провадження 1-кп/204/79/21 особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України за таких обставин: обвинувачений 23 травня 2018 року о 02 годині 30 хвилин, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, прийшов до території Солонянського ВП ДВП ГУНП в Дніпропетровській області, яке розташоване за адресою: Дніпропетровська область, Солонянський район, смт. Солоне, вул. Строменка, 1, де достовірно знаючи, що вказане відділення поліції працює цілодобово, діючи умисно, з хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок, виражаючи явну неповагу до працівників правоохоронних органів, з метою показати свою зневагу до існуючих правил та норм поведінки у суспільстві, з особливою зухвалістю, вчинив підпал службового автомобіля «ВАЗ-2107», який знаходився навпроти входу до адміністративної будівлі Солонянського ВП ДВП ГУНП в Дніпропетровській області, після чого з місця вчинення кримінального правопорушення втік. В результаті дій обвинуваченого було порушено нормальну діяльність працівників Солонянського відділу поліції. Умисні дії обвинуваченого, які виразились у хуліганстві, тобто грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось

²⁴¹ Вирок Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 2 червня 2021 р. у справі № 175/436/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97345838>

особливою зухвалістю, кваліфікуються, як вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.296 КК України²⁴².

З урахуванням наведеного вище, заслугоує підтримки думка В.В. Артюхової стосовно потреби посилення адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, які є передумовою вчинення хуліганства: розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді (ст. 178 КУпАП); розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв на виробництві (ст. 179 КУпАП); доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст. 180 КУпАП)²⁴³. Поділяючи цю думку, варто звернути увагу, що згідно з чинною редакцією ст. 178 КУпАП розпивання пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв на вулицях, у закритих спортивних спорудах, у скверах, парках, у всіх видах громадського транспорту (включаючи транспорт міжнародного сполучення) та в інших заборонених законом місцях, крім підприємств торгівлі і громадського харчування, в яких продаж пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв на розлив дозволена відповідним органом місцевого самоврядування, або поява в громадських місцях у п'яному вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль, – тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після застосування заходів адміністративного стягнення, – тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Очевидно, що такий розмір штрафів вже не відповідає реаліям сьогодення, і навряд чи є дієвим стримуючим чинником стосовно вказаних адміністративних правопорушень. Відтак, існує потреба у внесенні змін до цієї статті КУпАП в частині збільшення розміру встановлених адміністративних стягнень. Водночас, те саме стосується

---

²⁴² Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 27 квітня 2021 р. у справі № 192/1302/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96590367>

²⁴³ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 272.

й змісту статей 179 («Розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв на виробництві»), 180 («Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння»).

Серед перспективних напрямів загальносоціального запобігання хуліганству В.В. Артюхова цілком слушно вказує й підвищення організації дозвілля та зайнятості населення. При цьому наголошено, що для більш продуктивного залучення непрацевлаштованих осіб та охочих організувати власне дозвілля важливим аспектом є не лише існування відповідних програм, а й доведення до відома населення відповідної інформації про їх наявність. Така інформація у вигляді сформованих цільових каталогів із переліком державних та недержавних пропозицій із працевлаштування та освітніх програм може розповсюджуватись органами праці та соціального захисту населення, державною службою зайнятості, навчальними закладами тощо²⁴⁴.

Також слід погодитися з висновками дослідниці щодо необхідності обмеження поширення інформації, що пропагує насильство й жорстокість, а також посилення громадського контролю у сфері охорони громадського порядку. Авторка обґрунтовано зауважує, що здійснення ефективного захисту громадського порядку без участі громадян, за їх байдужого ставлення до вчинюваних актів протиправної поведінки – є вкрай ускладненим та сприяє підвищенню рівня злочинності. Якщо у свідомості особи, що вчиняє правопорушення, єдиним стримуючим фактором є страх перед викриттям працівниками поліції, то вона скоріше вчинить протиправне діяння, аніж відмовиться від цього, оскільки результативність роботи правоохоронних органів щодо своєчасного прибуття за викликом, виявлення кримінального правопорушення та подальшого його розслідування, поза сумнівом, потребує підвищення. Водночас, якщо серед стримуючих факторів правопорушників буде страх викриття та затримання іншими особами, то намір вчинити кримінальне правопорушення буде не таким рішучим, та, можливо, взагалі зникне. Забезпечення громадського порядку є не тільки конституційним обов'язком держави в особі відповідних державних правоохоронних органів, а передусім – самих громадян,

²⁴⁴ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 256.

абсолютна більшість яких зацікавлена у безпечних та комфортних умовах життя. Формування партнерства у сфері охорони громадського порядку між поліцією та громадськими організаціями має бути одним із пріоритетних напрямів роботи поліції. Задля посилення ефективності такого партнерства, серед населення слід популяризувати діяльність відповідних громадських організацій з охорони громадського порядку, заохочувати участь у них, залучати до їх діяльності органи державної влади та міжнародні організації. Такі організації можна створювати на базі вищих навчальних закладів, професійно-технічних училищ, підприємств, установ та організацій різних форм власності²⁴⁵.

В ході дослідження сукупності детермінант, які впливають на вчинення хуліганства, вже було акцентовано увагу на те, що повномасштабний напад російської федерації на Україну спричинив величезні негативні наслідки у різних сферах життєдіяльності українського суспільства, в тому числі посилення дії негативних соціальних явищ, що є фоновими для злочинності (морально-психологічне травмування багатьох осіб, зростання бідності, збільшення обсягу незаконного обігу вогнепальної зброї, позбавлення неповнолітніх батьківського піклування через руйнування значної частини сімей, та ін.).

За таких обставин, в умовах суттєвої обмеженості матеріальних та інших ресурсів держави вагомого значення набуває надання державою та органами місцевого самоврядування адресної підтримки певним категоріям громадян, що є найбільш вразливими для вищевказаних ризиків. Зокрема, це стосується внутрішньо переміщених осіб, осіб, які через бойові дії втратили житло і роботу, членів сімей військовослужбовців, та ін. В цьому контексті заслуговує схвальної оцінки та подальшого поширення практика розробки на державному, регіональному та місцевому рівнях спеціальних програм підтримки відповідних категорій осіб на період дії воєнного стану. Наприклад, розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 11 квітня 2022 р. № 24/0/5-22ВА затверджено Комплексну програму підтримки внутрішньо переміщених осіб на період дії воєнного стану в Україні. Метою цієї програми визначено забезпечення

---

²⁴⁵ Артюхова В.В. Зазначена праця. С. 257, 261–262.

реалізації прав і задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб, поліпшення умов їхньої життєдіяльності, створення фінансових, організаційно-правових і технічних механізмів для забезпечення комфортного соціального клімату й досягнення позитивних зрушень щодо рівня та якості життя населення²⁴⁶. Вбачається, що розробка та реалізація подібних програм опосередковано впливає на рівень криміналізації суспільства, з урахуванням чого відповідні заходи також можна вважати однією із складових загальносоціального запобігання злочинності взагалі та вчиненню хуліганських дій зокрема.

3.2 СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ

Поряд із заходами загальносоціальної спрямованості не менш важливе значення для запобігання хуліганству мають спеціально-кримінологічні заходи. Якщо загальносоціальне запобігання, здебільшого, включає в себе сукупність загальноприйнятих та універсальних заходів впливу на особу, яка вчинила протиправне діяння та може бути застосовано в уніфікованому вигляді для низки кримінальних правопорушень, то спеціально-кримінологічне запобігання диференціюється в залежності від низки факторів.

У кримінологічній літературі зазначається, що спеціально-кримінологічне запобігання включає заходи, спрямовані на виявлення, усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, а також вплив на осіб, які можуть вчинити злочин. Розроблення та реалізація спеціальних заходів прямо обумовлені наявністю злочинності, її рівнем і характером, впливом криміногенних детермінант²⁴⁷. Завдання спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності полягає у недопущенні можливих злочинів на різних

²⁴⁶ Комплексна програма підтримки внутрішньо переміщених осіб на період дії воєнного стану в Україні : затверджено розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 11 квітня 2022 р. № 24/0/5–22ВА. URL: <https://loda.gov.ua/documents/40071>

²⁴⁷ Кримінологія : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О.М. Джужи, Є.М. Моїсєєва, В.В. Василевич та ін. К. : Атіка, 2003. С. 56.

стадіях їх вчинення та у здійсненні відповідного впливу на тих осіб, які вже вчинили злочин (злочини)²⁴⁸. При цьому спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, здійснюване стосовно конкретної особи – потенційного злочинця, є індивідуальним запобіганням. Усунення загрози потенційного злочину – головне завдання індивідуального запобігання. Отже, об'єктом індивідуального запобігання злочинів є: поведінка та спосіб життя осіб, з високою ймовірністю схильних до вчинення злочину; соціальні елементи їх особистості, які відображають антигромадську спрямованість; соціально значущі при формуванні і реалізації особистості деякі психофізичні особливості індивідів; несприятливі, криміногенні умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; інші довготривалі обставини, які сприяють створенню криміногенної ситуації і полегшують вчинення злочину²⁴⁹.

Як відзначає В.В. Артюхова, визначаючись із заходами спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству, слід враховувати, що це кримінальне правопорушення має спонтанний та ситуативний характер, не потребує завчасної підготовки, умисел на його вчинення виникає раптово, мета його не є конкретизованою для самого злочинця до моменту завершення вчинення кримінального правопорушення. Отже, такі спеціально-кримінологічні напрями, як відвернення та припинення злочинів не можуть достатньо ефективно реалізовуватись у діяльності із запобігання хуліганству. Натомість напрям кримінологічної профілактики може включати заходи стратегічного характеру, спрямовані на усунення деструктивних рис особистості, та, як наслідок, запобігати вчиненню злочинних дій. Об'єктами запобіжних заходів у спеціально-кримінологічному запобіганні хуліганства є: поведінка осіб, схильних до вчинення дій, спрямованих на грубе порушення громадського порядку; криміногенне оточення, що стимулює розвиток в особи деструктивних рис, які формують кримінальну

---

²⁴⁸ Чабаненко С.М. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконному використанню коштів позабюджетних цільових фондів. *Науковий часопис Національної академії Прокуратури України*. 2015. № 4. С. 168.

²⁴⁹ Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 39.

мотивацію щодо вчинення злочину; чинники, які полегшують вчинення хуліганства, створюють для цього сприятливі умови²⁵⁰.

Розглядаючи коло можливих заходів спеціально-кримінологічної профілактики хуліганства, В.В. Артюхова, насамперед, виокремила такі етапи запобіжної діяльності, як своєчасне виявлення потенційних хуліганів та профілактична робота з потенційними хуліганями. Зокрема, наголошується, що початковим етапом розроблення та виконання заходів спеціально-кримінологічного запобігання має бути встановлення відповідного об'єкта запобіжного впливу, тобто осіб, схильних до вчинення певного виду кримінальних правопорушень. До таких осіб можуть належати особи, які вже притягались до кримінальної чи адміністративної відповідальності, та інші особи, поведінка яких межує з протиправною. Під прискіпливий нагляд працівників поліції мають потрапляти особи, раніше засуджені за хуліганство та вчинення інших кримінальних правопорушень проти громадського порядку, чи насильницьких кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Осіб, які ще не потрапляли під нагляд поліції, проте схильних до грубого порушення громадського порядку, також нескладно виявити. Так, «групи ризику», які потребують вжиття профілактичних заходів, можна виявляти шляхом проведення опитування населення (мешканців будинків, вчителів шкіл, викладачів професійних училищ та вищих навчальних закладів, дільничних лікарів, продавців продовольчих магазинів тощо)²⁵¹.

Наступним, після виявлення потенційних хуліганів, етапом спеціально-кримінологічного запобігання, має бути профілактична робота з потенційними хуліганями. Характеризуючи цю складову спеціально-кримінологічного запобігання, В.В. Артюхова виокремлює соціально-корегувальний та психологічний напрями діяльності. Зазначається, що соціально-корегувальний напрям має своїм завданням усунення деструктивних поведінкових нахилів потенційного хулігана та збільшення його соціалізації або ресоціалізація (для осіб, звільнених з місць позбавлення волі). Реалізація

²⁵⁰ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2022. С. 263–264.

²⁵¹ Артюхова В.В. Зазначена праця. С. 264–265.

такого напрямку має здійснюватися спільно представниками правоохоронних органів, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрів зайнятості, закладів освіти та культури шляхом проведення бесід, семінарів, практичних занять тощо. Такі заходи повинні бути спрямовані на різносторонній розвиток особистості, формування у потенційних хуліганів відповідних соціальних цінностей та орієнтацій, несумісних із маргінальним способом життя; підвищення моральності та культури (зокрема правової), формування правосвідомості, потреби у праці, позитивних моральних цінностей і правил поведінки, залучення до здорового способу життя. До соціально-корегувальної діяльності щодо потенційних хуліганів пропонується також активно залучати громадські організації (військово-патріотичні, благодійні, правозахисні, молодіжні, спортивні, релігійні тощо) з метою організації дозвілля останніх, участі у культурно- та спортивно-масових заходах²⁵².

Підтримуючи таку позицію, варто акцентувати увагу на множинності суб'єктів, що задіяні чи можуть бути задіяні у здійсненні заходів, спрямованих на виявлення потенційних хуліганів та профілактику їх протиправної поведінки. Зокрема, до кола таких суб'єктів належать дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громад, територіальні органи (підрозділи) Національної поліції, уповноважені виконавчі органи місцевих рад, до компетенції яких віднесено сприяння діяльності правоохоронних органів (як-то департаменти муніципальної варти), заклади освіти, служби у справах дітей, громадські формування з охорони громадського порядку, та ін. З одного боку, множинність таких суб'єктів є однією з передумов для успішного здійснення відповідних запобіжних заходів шляхом об'єднання організаційних та інших можливостей. З іншого боку, така множинність призводить до «розмивання» відповідальності окремих суб'єктів та ускладнює координацію їх діяльності.

З урахуванням зазначеного, підвищенню результативності діяльності вищеназваних суб'єктів може сприяти конкретизація їх прав і обов'язків на рівні нормативно-правових актів, що регламентують

---

²⁵² Артюхова В.В. Зазначена праця. С. 265–266.

їх діяльність. Зокрема, у статті 26 Закону України «Про освіту» варто закріпити обов'язки керівника закладу освіти щодо повідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції про здобувачів освіти, схильних до вчинення правопорушень, а також проведення з такими особами заходів індивідуальної профілактики. У спеціальних нормативно-правових актах, що регламентують роботу уповноважених працівників поліції (як-то, Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, положення про управління превентивної діяльності територіальних органів поліції) доцільно конкретизувати їх обов'язки стосовно виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій, постановки таких осіб на превентивний (профілактичний) облік та проведення з ними профілактичної роботи. Зважаючи на те, що вчинення хуліганських дій є одним з найбільш поширених видів кримінальних правопорушень, що посягають на стан громадського порядку, виправданим може стати й закріплення положень стосовно запобігання цьому виду правопорушень на рівні локальних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку та виконавчих органів місцевих рад, до компетенції яких належить забезпечення законності і правопорядку.

В контексті порушеного аспекту схвальної оцінки заслугове практика діяльності окремих органів місцевого самоврядування, які забезпечують розгляд питань щодо профілактики хуліганства на міжвідомчих нарадах за участі представників територіальних відділів поліції та інших органів²⁵³. Такий підхід дає можливість узгодити і скоординувати дії різних органів у сфері протидії вчиненню цих правопорушень.

Ще одним засобом забезпечення міжвідомчої координації у цьому напрямі та більш ефективного запобігання вчиненню хуліганських дій може стати закріплення комплексу відповідних

²⁵³ У міській раді Дніпра відбулася нарада щодо профілактики хуліганства та вандалізму. *Офіційний веб-сайт Дніпровської міської ради*. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/12419/u-miskij-radi-dnipra-vidbulasja-narada-schodo-profilaktiki-huliganstva-ta-vandalizmu>

профілактичних заходів на рівні спеціальних програмних документів, що розробляються і затверджуються органами місцевого самоврядування за участю територіальних органів Національної поліції. Йдеться про відповідні розділи програм соціально-економічного розвитку населених пунктів, регіональні й місцеві програми профілактики правопорушень, забезпечення публічної безпеки і порядку. Наприклад, рішенням Корюківської міської ради від 9.11.2021 р. затверджено Комплексну програму профілактики правопорушень на 2022–2024 роки. Зазначеною програмою передбачено низку заходів, спрямованих на покращення стану правопорядку в громаді, у тому числі: забезпечення впровадження технічних засобів відеоспостереження за оперативною обстановкою в місцях найбільш уражених вуличною злочинністю, місцях проведення масових заходів та масового відпочинку громадян; організація та проведення службою у справах дітей міської ради та районним відділом поліції спільних профілактичних рейдів, спрямованих на запобігання бездоглядності та безпритульності дітей; сприяння особам, які звільняються з місць позбавлення волі, у видачі та оформленні документів, необхідних для вирішення соціальних питань, та ін.²⁵⁴

Підвищенню результативності запобігання хуліганству може сприяти й більш широке залучення громадськості. Звичайно, у сучасній країні такий підхід може здаватись прагненням «виставити людину на загальний осуд», що є рудиментарним та антигуманним. Однак, практика доводить, що інколи вплив громадськості робить більш вагомий внесок, ніж реальне кримінальне покарання. У зв'язку з цим може стати доречним створення громадських організацій, діяльність яких була б спрямована, зокрема, на роботу з особами, котрі мають нахил та/або вже вчинили хуліганство. Внутрішні програми таких організацій мають бути диференційовані з урахуванням статі та віку правопорушників.

В контексті порушеного питання становить інтерес монографічне дослідження представників кримінологічної науки, в якому

²⁵⁴ Комплексна програма профілактики правопорушень на 2022–2024 роки : затверджена рішенням Корюківської міської ради від 9 листопада 2021 р. URL: <http://koryukivka-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/Programa-profilaktyky-pravoporushen-2022-2024.pdf>

проаналізовано вітчизняний та міжнародний досвід участі громадськості у запобіганні і протидії злочинності. Зокрема, відзначається, що прикладом прогресивного досвіду участі громадськості в запобіганні злочинності у ФРН є такі програми профілактики, як: «Круглий стіл сімейного насильства у Ремс-Мур-Каунті» (Roundtable Domestic Violence in the Rems-Murr-County); «Jet» (Реактивний), та ін. У ФРН наразі реалізуються сотні програм запобігання різним видам злочинів, у тому числі за участі громадських організацій правоохоронної спрямованості та окремих громадян, зацікавлених у належному рівні правопорядку, як на рівні окремих земель, міст, так й на національному рівні. У Франції вдалим прикладом профілактики злочинності є програма «Infos à Gogo», про ефективність якої свідчить той факт, що у 2012 р. вона номінувалась на французьку премію запобігання злочинності, що запроваджена Форумом з питань безпеки Франції (FFSU)²⁵⁵.

Ще однією складовою у системі заходів спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству має бути виявлення топографії хуліганства, а також більш широке використання у правоохоронній діяльності технічних засобів²⁵⁶. Як зазначає В.В. Артюхова, оскільки більшість хуліганств вчиняється у громадських місцях, виявлення відповідних територій, які потребують посиленого патрулювання поліцією, є завданням нескладним. Це зокрема такі місця: вони розташовані поблизу місць продажу алкоголю (магазини або кафе); є зручними для вживання алкогольних напоїв, як правило, обладнані місцями для сидіння – це можуть бути лавки, павільйони, під'їзди, парапети і т.п.; погано освітлені; малолюдні. Посилена охорона громадського порядку у згаданих місцях має також відбуватися з урахуванням часових особливостей – йдеться про нічний час, вихідні та святкові дні. Поряд із цим до технічних заходів запобігання хуліганству можуть належати: встановлення мережі відеоспостереження у громадських місцях; обладнання тривожними кнопками закладів торгівлі, харчування, освіти, державних установ, місць проведення дозвілля (парків,

²⁵⁵ Голіна В.В., Колодяжний М.Г., Шрамко С.С. та ін. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності : вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / за заг. ред. В.В. Голіни, М.Г. Колодяжного. Х. : Право, 2017. С. 218–220.

²⁵⁶ Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / за наук. ред. А.А. Музики. К. : ПАЛІВОДА А.В., 2022. С. 274–275.

скверів, спортивних і дитячих майданчиків) та масового скупчення людей (театри, кінотеатри, концертні зали, стадіони тощо); запровадження можливості швидкого виклику наряди поліції за допомогою індивідуальної мобільної тривожної кнопки, встановленої у мобільному додатку; встановлення антивандальних засобів безпеки у закладах торгівлі; збільшення вуличного освітлення²⁵⁷.

В контексті порушеного питання варто відзначити, що в останні роки у діяльності територіальних органів Національної поліції започатковуються нові позитивні практики у напрямі використання технічних засобів для запобігання та припинення порушень громадського порядку. Наприклад, у містах Вінниця та Обухів на базі мобільного месенджера Telegram органами Національної поліції організовано групи комунікації поліції та громадян «Безпечне місто». Абоненти цих груп мають можливість повідомити про певне правопорушення чи іншу подію, вказати точну інформацію, де вона відбулася, долучити фото, надати свій контактний номер. На підставі цього посадові особи органів поліції, до компетенції яких входить заявлене питання, негайно організовують реагування. У деяких областях України започатковано використання мобільних додатків «Поліція 102» та «My Pol» з можливістю екстреного виклику поліції та визначення місцезнаходження заявника завдяки системі геолокації.

Зазначена практика заслуговує схвальної оцінки та подальшого поширення, адже в умовах розвитку інформаційного суспільства використання телекомунікаційних і цифрових технологій здатно суттєво підвищити результативність діяльності правоохоронних органів щодо запобігання та припинення правопорушень, в тому числі запобігання вчиненню хуліганських дій.

Спеціально-кримінологічне запобігання хуліганству охоплює також й інформаційні заходи. Зокрема, характеризуючи цю складову запобіжної діяльності В.В. Артюхова наголошує, що з метою запобігання хуліганству слід активізувати інформаційну сферу профілактичної роботи; необхідно формувати суспільну думку, що має змістом нетерпимість і громадський осуд щодо осіб, які грубо порушують

---

²⁵⁷ Артюхова В.В. Зазначена праця. С. 274–275.

громадський порядок. Більшість телепрограм і новин, що транслюються на вітчизняних телеканалах, активно інформують населення про вчинені кримінальні правопорушення та інші правопорушення. Проте інформування населення про такі випадки має здійснюватися не у форматі стороннього спостерігача (формальний опис події), а мати характер осуду протиправних дій. Для запобігання злочинності більш продуктивним було б доведення до відома громадян позитивних результатів роботи правоохоронних органів – про виявлення осіб, які вчинили хуліганство та притягнення винуватих до кримінальної відповідальності²⁵⁸.

В доповнення до цієї тези потрібно зазначити, що посиленню інформаційної складової у запобіганні хуліганським діям може сприяти розміщення у громадських місцях (зупинки громадського транспорту, парки, сквери, та ін.) інформаційних листівок, які у доступній для пересічних громадян формі вказували б на неприпустимість вчинення хуліганства та застосування за це правопорушення кримінальної відповідальності. Також доречним буде виготовлення та розповсюдження відеороликів, які б привертали увагу громадськості до проблеми вчинення хуліганських дій і спонукали громадськість до належного реагування на такі дії. Відповідні інформаційні заходи можуть успішно здійснюватись органами Національної поліції за підтримки громадських організацій та органів місцевого самоврядування.

Окремим напрямом запобігання злочинності є віктимологічна профілактика, що визначається як система взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних, громадських й індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення та усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою злочину²⁵⁹. Вивчення особливостей особистості жертви хуліганства – дуже важливий крок у загальному кримінологічному пізнанні феномену вказаного правопорушення. На сьогоднішній день віктимологію вже можна назвати розвинутою наукою, котра

²⁵⁸ Артюхова В.В. Зазначена праця. С. 273–274.

²⁵⁹ Артюхова В.В. Зазначена праця. С. 275 ; Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Джужа. Київ : Атіка, 2006. С. 111.

має певні знання, достатні для того, щоб запобігти суспільно небезпечному діянню шляхом утримання його жертви від вчинення або невчинення певних дій. Як свідчить статистика, більшість жертв хуліганства можна віднести до провокативного (агресивного) типу. Більше того, часто жертви самі створюють умови для полегшення вчинення такого роду правопорушень. Саме тому робота з населенням з приводу кримінально небезпечної поведінки є достатньо дієвим способом запобігання хуліганству.

В контексті розробки та здійснення спеціально-кримінологічних заходів запобігання хуліганству існує й потреба доопрацювання положень законодавства, в яких йдеться про відповідальність за вчинення хуліганських дій. Звертаючись до цього аспекту, В.В. Артюхова цілком слушно акцентує увагу на тому, що КК має своїм завданням, серед іншого, запобігання кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 1). Запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, окрім кари і виправлення засуджених має також інститут покарання (ч. 2 ст. 50 КК). Водночас дослідниця відзначає, що відповідно до проведеного опитування працівників правоохоронних органів та суду 60,1% респондентів вважають за необхідне посилити кримінальну відповідальність за хуліганство. На думку 34,2% опитаних, положення ст. 296 КК потребують доповнення таким видом покарання, як громадські роботи; вони зазначають, що цей вид покарання є найбільш ефективним для виправлення особи, яка вчинила хуліганство. З урахуванням цього, авторка вважає, що передбачені ст. 296 КК види покарань (штраф, арешт, обмеження та позбавлення волі) не мають належного превентивного ефекту, особливо з урахуванням того, що більшість осіб, засуджених за це кримінальне правопорушення, звільняється судом від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК. Тобто особи, засуджені за хуліганство, досить часто фактично не несуть жодного покарання, що є неприпустимим з урахуванням поширеності цього кримінального правопорушення в суспільстві. Зважаючи на це, В.В. Артюхова запропонувала поряд із іншими видами покарань, вказаними у статті 296 КК України, передбачити й такий вид, як громадські роботи, що

сприяло б виправленню та соціалізації порушників і приносило суспільну користь²⁶⁰.

Наведена пропозиція є обґрунтованою і заслугоує підтримки. Разом з тим наразі вбачається й потреба у перегляді розміру штрафу за вчинення дрібного хуліганства як адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173 КУпАП. Так, чинною редакцією цієї статті передбачено, зокрема, застосування такого адміністративного стягнення, як накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Очевидно, що на цей час такий розмір штрафу не відповідає ступеню суспільної небезпеки навіть дрібного хуліганства, і накладення штрафу в такому розмірі навряд чи виступає достатнім стимулюючим чинником щодо вчинення правопорушень цього виду. Між тим майже безкарне вчинення дрібного хуліганства може стати однією з передумов для подальшого вчинення хуліганських дій, що мають наслідком грубе порушення громадського порядку. Зважаючи на це, в межах здійснення правових заходів, спрямованих на запобігання вчиненню кримінально караних хуліганських дій, доцільно внести зміни й до ст. 173 КУпАП, збільшивши розмір штрафу за вчинення дрібного хуліганства як адміністративного правопорушення.

²⁶⁰ Артюхова В.В. Зазначена праця. С. 272.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання хуліганству одержано такі основні результати:

1. З'ясовано, що хуліганство як соціально-негативне явище було відомо на українських землях здавна, хоча в дорадянський період воно мало іншу назву (на кшталт «бешкетництва») і каралось у разі вчинення його за певних умов (вчинення особами зі спеціальним правовим статусом, у місцях, які мали особливе значення для громади, та ін.). У 20-х роках ХХ століття термін «хуліганство» та положення про кримінальну відповідальність за його вчинення було закріплено в радянському законодавстві, і надалі законодавча конструкція складу цього злочину неодноразово зазнавала змін, у тому числі в частині зазначення об'єкта посягання. Згодом правові норми щодо заборони хуліганства було «перенесено» до чинного кримінального закону України з метою кримінально-правової охорони громадського порядку.

2. На основі врахування загальнотеоретичних положень щодо криміналізації суспільно небезпечних діянь зроблено висновок про наявність достатніх підстав для криміналізації хуліганства. Встановлення кримінально-правової заборони вчинення хуліганства загалом відповідає інтересам суспільства та сприяє забезпеченню громадського порядку.

3. Підтримано позицію щодо доцільності зміни існуючого формального складу хуліганства на матеріальний. У контексті цього запропоновано абзац перший частини першої ст. 296 КК України викласти в такій редакції: «Хуліганство, тобто вчинені з мотивів явної неповаги до суспільства умисні дії, що супроводжуються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом і мають наслідком грубе порушення громадського порядку». Наголошено, що забезпеченню єдності

у правозастосовній практиці під час кваліфікації хуліганських дій, у тому числі однозначної інтерпретації оціночних понять, що закріплені у ст. 296 КК України, може сприяти подальше узагальнення Верховним Судом відповідних правових позицій на рівні оглядів судової практики в провадженнях у справах про хуліганство.

З урахуванням висловлених у науковій літературі різних підходів щодо уточнення кваліфікуючих ознак хуліганства підтримано пропозицію стосовно доповнення частини другої ст. 296 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як «вчинення хуліганства повторно». Поряд із цим абзац перший частини третьої цієї статті запропоновано викласти в такій редакції: «... дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим особам, які припиняли хуліганські дії».

4. З'ясовано, що середній коефіцієнт хуліганства в загальній структурі злочинності (загальній сукупності зареєстрованих кримінальних правопорушень за період 2013 р. – 2022 р.) складає 0,73%. Усього у вказаний період було зареєстровано 35137 хуліганств, у тому числі: у 2013 р. – 6315 хуліганств (1,12% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень), у 2014 р. – 4962 (0,93%), у 2015 р. – 4120 (0,72%), у 2016 р. – 3973 (0,67%), у 2017 р. – 3437 (0,65%), у 2018 р. – 3344 (0,68%), у 2019 р. – 3401 (0,76%), у 2020 р. – 2513 (0,69%), у 2021 – 1939 (0,60%), у 2022 р. – 1133 (0,31%). За кількістю вчинених (зареєстрованих) хуліганств усі регіони України розподілено на п'ять категорій: 1) регіони з дуже високим рівнем вчинення хуліганств (більше 300 на рік: м. Київ та Харківська область, іноді – Дніпропетровська область); 2) регіони з високим рівнем вчинення хуліганств (від 200 до 299 на рік: Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Львівська, Одеська області); 3) регіони з середнім рівнем вчинення хуліганств (від 100 до 199 на рік: Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області); 4) регіони з помірним рівнем вчинення хуліганств (від 50 до 99 на рік: Волинська, Донецька, Запорізька, Полтавська, Рівненська, Тернопільська області); 5) регіони з низьким рівнем вчинення хуліганств (від 1 до 49 на рік: Кіровоградська та Херсонська області).

5. Конкретизовано, що детермінаційний комплекс хуліганства складається з системи: а) загальнокримінальних детермінант (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні); б) детермінант, що характерні тільки для злочинності у сфері громадського порядку та моральності; в) детермінант, що безпосередньо спричиняють вчинення хуліганства. Залежно від сфери виникнення й функціонування, а також потенційного впливу на вчинення хуліганства, детермінанти хуліганства можна розподілити на дві групи: 1) чинники (причини) хуліганства – комплекс культурних та соціально-психологічних детермінант; 2) умови вчинення хуліганства (соціально-економічні та організаційно-управлінські (у тому числі недоліки правоохоронної та правозастосовної діяльності).

6. Сформовано типовий кримінологічний портрет особи, яка вчиняє хуліганські дії, а саме: хуліган – це працездатна особа чоловічої статі (94%), у віці 18–39 років (65%), яка має середню та/або професійно-технічну освіту (65%), не працює й не навчається (70%), не перебуває у шлюбі (72%) та не має дітей (71%), схильна до зловживання спиртними напоями (73%). 76% хуліганів мешкають у тому ж населеному пункті, де вчинили кримінальне правопорушення. 70% осіб, які вчинили хуліганство, раніше не вчиняли його та не мали судимості за вчинення інших злочинів. Доволі високою та стабільною кримінальною активністю характеризуються особи у віці 40–54 років (12%). Неповнолітні особи в цілому вчиняють 6% хуліганств. Серед «молодих хуліганів» частка осіб жіночої статі є більшою, ніж серед дорослих хуліганів. 87% усіх хуліганств вчиняється громадянами України. Іноземці вчиняють хуліганство приблизно в 1,5–2% випадків. Серед іноземців значний відсоток хуліганів – громадяни країн СНД.

7. Узагальнено положення щодо сукупності заходів запобігання хуліганству на загальносоціальному рівні, акцентовано увагу на потребі підвищення загального рівня правової культури та вдосконалення системи правової освіти населення, у тому числі доцільності розробки та впровадження актуалізованої Національної програми правової освіти населення, а також відповідних регіональних програм. З урахуванням того, що значна кількість хуліганських дій

вчиняється на ґрунті зловживання алкогольними напоями, підтримано пропозицію щодо підвищення розміру адміністративних стягнень за вчинення порушень, передбачених ст. ст. 178–180 Кодексу України про адміністративні правопорушення («Розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді», «Розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв на виробництві», «Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння»).

Наголошено, що в умовах погіршення соціально-економічної ситуації в Україні внаслідок російської збройної агресії, однією з важливих складових загальносоціального запобігання злочинності взагалі та вчиненню хуліганських дій зокрема може стати запровадження на державному, регіональному та місцевому рівнях спеціальних програм підтримки внутрішньо переміщених осіб, осіб, які через бойові дії втратили житло й роботу, членів сімей військовослужбовців та інших вразливих категорій населення.

8. Додатково опрацьовано питання щодо спеціально-кримінологічних заходів запобігання хуліганству. Зокрема, у контексті розробки та реалізації комплексу таких заходів обґрунтовано доцільність: 1) конкретизації в спеціальних нормативно-правових актах, що регламентують роботу дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громад, підрозділів ювенальної превенції та інших уповноважених підрозділів Національної поліції, їх обов'язків стосовно виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій, постановки таких осіб на превентивний (профілактичний) облік та проведення з ними профілактичної роботи; 2) закріплення положень стосовно запобігання цьому виду правопорушень на рівні локальних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку та виконавчих органів місцевих рад, до компетенції яких належить забезпечення законності та правопорядку; 3) врахування сукупності відповідних профілактичних заходів під час підготовки спеціальних програмних документів з питань забезпечення публічної безпеки й порядку, які розробляються та затверджуються органами місцевого самоврядування за участю територіальних органів Національної поліції; 4) подальше поширення та

вдосконалення практики діяльності органів Національної поліції щодо використання спеціальних мобільних додатків та інших технічних засобів для комунікації з громадськістю, у тому числі оперативного одержання інформації про вчинення правопорушень проти громадського порядку; 5) внесення змін до статті 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення стосовно збільшення розміру штрафів за вчинення дрібного хуліганства як адміністративного правопорушення.

Врахування наведених вище пропозицій сприятиме підвищенню ефективності запобігання хуліганським діям, а також створить передумови для покращення стану громадського порядку загалом.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кількість зареєстрованих хуліганств за період 2013 р. – 2022 р.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього кримінальних правопорушень	563560	529139	565182	592604	523911	487133	444130	360622	321443	362636
Кримінальні правопорушення проти громадянського порядку та моральності	10949	9555	8591	7715	7890	8263	6576	5756	5985	4042
Хуліганство	6315	4962	4120	3973	3437	3344	3401	2513	1939	1133
Питома вага хуліганства серед усіх кримінальних правопорушень	1,12%	0,93%	0,72%	0,67%	0,65%	0,68%	0,76%	0,69%	0,60%	0,31%
Середній коефіцієнт хуліганства у загальній структурі злочинності за досліджуваний період	0,73%									

ДОДАТОК Б

**Узагальнені результати вивчення кримінальних справ,
порушених за фактами вчинення хуліганства у 2015–2020 рр.
(усього – 1008 справ)**

Розділ № 1. Відомості про злочин	Кількість	Частка %
Тяжкість вчиненого злочину:		
Кримінальний проступок	202	20%
Нетяжкий злочин	685	68%
Тяжкий злочин	121	12%
Вид населеного пункту:		
м. Київ	292	29
Місто обласного значення	252	25
Місто	373	37
Село, селище	91	9
Місце вчинення хуліганства:		
Вулиця	282	28
Прибудинкова територія	242	24
Парк, сквер	171	17
Будівельний майданчик, біля промислової будівлі	131	13
Транспорт	101	10
Спортивно-побутові споруди	81	8
Час вчинення вуличних злочинів:		
00.00–02.00	101	10
02.00–04.00	60	6
04.00–06.00	51	5
06.00–08.00	41	4
08.00–10.00	31	3
10.00–12.00	30	3
12.00–14.00	60	6
14.00–16.00	91	9
16.00–18.00	79	8

18.00–20.00	102	10
20.00–22.00	193	19
22.00–00.00	169	17
Місяць вчинення злочину:		
Січень	89	9
Лютий	19	2
Березень	35	3
Квітень	63	6
Травень	121	12
Червень	129	13
Липень	143	14
Серпень	139	14
Вересень	92	9
Жовтень	31	3
Листопад	29	3
Грудень	118	11
День вчинення злочину:		
Будній	333	33
Передвихідний	202	20
Вихідний	375	37
Передсвятковий	42	4
Святковий	56	6
Груповий характер злочину:		
Злочин вчинено однією особою	668	66
Злочин вчинено групою осіб	340	34
Збиток, завданий злочином:		
Матеріальний	626	62
Фізичний	244	24
Моральний	138	14
Свідки вчиненого злочину:		
Були	879	87
Не були	129	13

Розділ №2. Особа вуличного злочинця

Стать:		
Чоловіча	969	96
Жіноча	39	4
Вік на момент вчинення злочину:		
14-15 років	41	4
16-17 років	39	4
18-28 років	415	41
29-39 років	284	28
40-54 років	202	20
55-59 років	21	2
60 років і більше	6	1
Освіта:		
Неповна середня	79	8
Середня	465	46
Професійно-технічна	193	19
Повна вища	42	4
Базова вища	102	10
Навчається у школі	39	4
Навчається в професійно-технічному закладі	88	9
Сімейний стан:		
Одружений	281	28
Неодружений	727	72
Трудова діяльність:		
Робітник	133	13
Службовець	11	1
Учень, студент	62	6
Працевдатні, які не працюють і не навчаються	714	71
Безробітний	88	9
Місце проживання:		
Населений пункт, в якому проживає	769	76
За містом, у межах області	131	13
За межами області	72	7
Без постійного місця проживання	36	4

Наявність неповнолітніх дітей:		
Відсутні	713	71
Має одну дитину	91	9
Має двох дітей	40	4
Має більше ніж двох дітей	29	3
Немає відомостей	135	13
Матеріальне становище:		
Заробіток винного	394	39
Тільки заробіток членів родини	413	41
Заробіток винного і членів родини	123	12
Немає відомостей	78	8
Житлово-побутові умови:		
Гуртожиток	324	32
Комунальна квартира	182	18
Приватний будинок	121	12
Квартира	365	36
Немає відомостей	16	2
Характеристика за місцем проживання:		
Задовільна	402	40
Незадовільна	424	42
Невизначена	153	15
Відсутня	29	3
Вживання алкогольних напоїв:		
Систематичне	262	26
Часте	473	47
Рідкісне	171	17
Не вживає	53	5
Немає відомостей	49	5
Вживання наркотиків:		
Систематичне	91	9
Часте	119	12
Рідкісне	51	5
Не вживає	713	71
Немає відомостей	34	3

Наявність судимості:		
Ні	704	70
Так, за вчинення аналогічного злочину	172	17
Так, за вчинення іншого злочину	132	13
Визнання вини:		
Визнав вину	304	30
Не визнав вину	473	47
Визнав вину частково	231	23

Розділ № 3. Відомості щодо потерпілого

Наявність потерпілого:		
Наявний	373	37
Відсутній	635	63
Юридичний статус:		
Фізична особа	291	78
Юридична особа	82	22
Стать:		
Чоловіча	257	69
Жіноча	116	31
Вік:		
до 14 років	11	3
14-17 років	15	4
18-20 років	48	13
21-25 років	82	22
26-30 років	63	17
31-35 років	48	13
36-40 років	30	8
41-50 років	22	6
старше 50 років	54	14
Соціальний стан:		
Робітник	116	31
Службовець	22	6
Учень	44	12

Підприємець	67	18
Пенсіонер, інвалід	48	13
Безробітний	76	20
Освіта:		
Початкова	15	4
Середня	86	23
Професійна	93	25
Неповна вища	67	18
Вища	82	22
Школярі, студенти	22	6
Немає відомостей	8	2
Взаємовідносини між потерпілим та злочинцем до вчинення злочину:		
Дружні	30	8
Товариські	15	4
Випадкові знайомі	142	38
Не знайомі	186	50
Стан потерпілого в момент вчинення злочину:		
Нормальний	194	52
В стані алкогольного сп'яніння	71	19
В стані наркотичного сп'яніння	26	7
У хворобливому стані	41	11
У безпорадному стані	41	11
Наявність судимостей:		
Не судимий	302	81
Раніше судимий, судимість не погашена	19	5
Раніше судимий, судимість погашена	33	9
Немає відомостей	19	5
Поведінка потерпілого:		
Агресивна	11	3
Байдужа	26	7
Нейтральна	332	89
Інше	4	1

Наукове видання

**ДЕМЧИШИН Дмитро Анатолійович
АЛФЬОРОВ Сергій Миколайович**

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ
В УКРАЇНІ**

Монографія

Верстання
Дизайн обкладинки

Тихон Мартиненко
Валерія Савельєва

**ЮРИДИКА
ВІДДАВНИЦТВО**

Підписано до друку 27.02.2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 8,84. Тираж 300.
Замовлення № 016м/0223. Ціна договірна.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.